

ROMSDAL I KRIG

1940 - 1945

ROMSDAL I KRIG

1940—1945.

EIT SKRIFT VIGT TIL MIN-
NE OM DEI SOM LET
LIVET I DENNE STRIDEN.

Utgjevar: ROMSDAL MÄLLAG.

DEI FALNE.

Av Eirik Moen.

Før Noreg trælelekkjor bar,
me visste knapt kva fridom var.
Då landet fall for svik og mein,
vart fridomen ein augnestein.

Om striden tok bort mange mann,
ei folkeher kring Noregs land
voks fram i kvar ei grend og bygd
og vart ei veldig fridomstrygd.

Men einsleg i si freistingsrid
mennesket streid den store strid.
Og den som ikkje prøva stod,
han fekk 'kje ofra hjarteblod.

Långt heimanfrå i framandt land
fann døden fram til Noregs mann.
Og ute på det vide hav
fekk guten vår ei ukjend grav.

Me spør ikkje om heltedåd,
om djerne ord og vise råd.
Dei gjekkk avdi dei måtte gå,
dei stod avdi dei måtte stå!

I fangerom, på pinebenk,
dei drakkk den siste offerskjenk.
Og far vart teken bort frå mor,
og syster miste storebror.

Men kvar ei mor som arm sit att
med sorg og saknad dag og natt,
ho veit at ros og store ord
gjev ikkje sonen att til mor.

I by og grend dei gav og gav
heilt til dei seig i massegrav.
Men kring dei kviskra natta linn:
Den som gjev alt, han siger vinn!

Dei som er døde krev 'kje død,
dei krev at alle mann får brød!
Dei krev ei tung og slitsam tid
av oss som no skal taka i!

Og Noregs blod rann ungt og heitt,
og Noregs folk og land vart eitt
med kvar ein mann som var ein mann
i striden for seg sjøvk og land.

Me spør 'kje etter bombefly
medaljestas og kulebly.
No vinn me landet utan stål,
og styrer det mot andre mål.

Og Noregs arv og eigedom
fekk nye menn og større rom.
Ja, kvart eit liv som slokna ut
vart viljestål og eigne lut.

Og aldri meir må gräsprengd mor
få tårast bort i saknad stor
avdi ho heile livet gav
til sonen sin — i massegrav!

Men livet — det er det me vil,
og døden høyrer døden til.
Og kvar ein gut som veks til mann,
han vigslar me til livet, han!

Føreord.

Samlearbeidet til dette skriftet kom i gang alt hausten 1945. Eg hadde vona å få det ferdig før, men det har vori uråd. Det synte seg at det vart eit umåteleg stort arbeid å få tak i namn på og opplysningar om dei som let livet i denne krigen ute og heime, i lufta, på landjorda eller på havet. Eit enno vandare arbeid var det å få tak i bilete av alle. Det har diverre synt seg at det var umogleg å få tak i brukande bilete av dei mange som på eit eller anna vis vart rivne bort i krigen.

Det har vori ynsket mitt å få med dei ymse sider av livet i krigstid, striden ute og striden på heimefronten, slik at ein kunne få eit heilsleg bilete av tida. Dette har ikkje lukkast fullt ut. Mange vil kanskje tykkja at dette skriftet gjev berre den eine sida av tidsbiletet. Eg har vilja det slik. Dette skal ikkje vera noko skrift om dei som sveik. Framtida vil ikkje med glede hugsa dei som gjekk inn i fylkingane til fienden. Etterkomarane våre vil heller ikkje minnast dei som i pengehækne stelte båtane sine til rådvelde for fiendene, dei som var med og bygde bunkers og festningsverk og som lett i hug gjekk på tyskarbeid fordi dei då fekk noko fleire pengar mellom hendene. Dei som i løynd eller meir ope bar i tyskarane smør og egg, ull og fløyte sette seg

heller ikkje noko lysande ettermæle. Og til svi-vyrding og gløymiske dømde dei seg dei som stakk vara under disken og sa «Utselt» til sine landsmenn, men som med glødande augo og bankande hjarta tok i mot Judaspengar av fiendehand for varer som trengdest så sårt til dei lidende i norske hus og heimar. Stor vyrdnad vil ikkje framtida syna dei som i frå pressekrakken spreidde tysk propaganda ut mellom folket eller som prenta kunngjeringar om at «Skoten blir den som...».

Samtida dømde alt desse menn, og dei høyrer ikkje framtida til.

Men eg skulde ynskja eg hadde med meir om dei som korkje med store bragder eller med eggjande ord vekte til strid, men som i sitt daglege strev slo seg gjennom vande og vanske og liksom vart borne oppe av ei unmissande tru på rettferda, som styrkte kvarandre med vona om at retten skulle sigra til slutt og som fekk oppleva dette. Men skildringa av desse høyrer kanskje meir diktaren til.

Samtundes vil eg få takka alle som har gjevi tilskot til dette skriftet, dei som har hjelpt til med å sankta opplysningar eller lånt ut fotografi, og dei som ikkje har vorti leie av å svara på dei mange spørsmåla og har plåga dei med.

Ingvald Raknem.

ROMSDØLENE I KRIG.

Kaptein Engelbrekt Lerheim fortel om romsdølene i strid.

Krigshendingane våren 1940 er komne på fråstand. Hjå dei fleste er det no berre einskilddrag av dette lagnadstunge hendet som dukkar fram i hugen. Og for den unge ætt som veks frami, vil ufreden vera noko som hende då far eller godfar var ung, han vil vera søge. Minne om mangt som hende, vil nok leva i mange ættled etter vår tid, men utan at noko vert skrivt, vil det meste om ufreden verta gløymt.

Kaptein E. Lerheim var med romsdølene i krig. Han var stabssjef under oberst Thue, og ingen kjenner så godt til krigshendingane som han. Det oversyn som kaptein Lerheim her gjev over krigshendingane, vil difor for all ettertid vera ein bolk i Romsdalsoga, ein bolk dei komande ætter vil lesa med ihuge. Krigen førde ikkje til siger i fyrste omgang, så det er ikkje av den grunn at krigen i Romsdal vil verta sett attende til med age. Nei, det som vil lysa i framtida, er den djervskap og den offervilje offiserar og soldatar synte då dei utan øving og lite budde gjekk til strid mot ein overmektig, veltrena og mykje vel utstyrt fiendeher.

Dei som skipa fylkingane var desse:

I. R. 11:

- Stab: Sjef oberst Thue,
stabssjef kap. E. Lerheim
intendant kap. O. Løseth
+ assistentar etter mønster av brigadestaben.
Feltbataljon I. sjef kap. Juel
» II. sjef kap. Navelsaker
» III. sjef major Kjøs (I. R. 11 og I. R. 12)

Landvernsbataljonen: major Uri.

Vaktetasjement og tryggingvakter, spesialdeilder, sjef kaptein Stadheim.

Eng vender så spørsmåla til kap. Lerheim:

— Når kom mobiliseringsordren til regimentet?

— Regimentet hadde siste samband med 5. Divisjon i Trondheim omlag kl. 0430 den 9/4. Divisjonen hadde ikkje teki mot mobiliseringsordre.

Om morgonen vart det kalla inn sikringsvakt på Setnesmoen.

Etter leiting heile dagen i telefonen etter lovlege norske styresmakter, fekk ein om kvelden samband med Hærens overkommando på Hamar som gav ordre om mobilisering.

— Var det noko forleggjing på Setnesmoen i tida føre 9. april 1940?

— Nei, berre eit sivilt arbeidslag med kaptein Stadheim som leidar dreiv med bygging der.

— Kven var sjef for I. R. 11?

— Oberst David Thue (død 9. juni 1943).

— Kven var nestkommanderande?

— Major Bjarne Hveem, men han var sjuk og kunne ikkje vera med i felten (død 3/2—41).

— Kva årsklasser vart innkalla til krigsteneste, kva våpenslag og kor store styrkar av kvart slag?

— Det vart innkalla årsklassene 1936—1939 av lina og årsklassene 1926—1928 av landvernet. Dertil nokre serutdana folk frå andre årsklasser.

Det vart oppsett 4 infanteribataljonar, og desutan fleire vaktetasjement og nokre spesialdeilder. Ein av bataljonane var ei blanding av befall og soldatar frå I. R. 12 og I. R. 11. (Batj. III).

Væpninga var infanterivåpen, pistolar, gevær, maskingevær, mitraljører og bombekastarar.

— Møtte alle innkalla?

— Ein kan seia at dei møtte dei som kunne. Sume var i utanriksfart og kunne av den grunn ikkje koma, medan andre budde slik til at dei laut møta ved andre herdeilder.

— Var det mange friviljuge, og kvar kom dei frå?

— Fyrste dagane møtte mange friviljuge og mange som ikkje var klare over tenesteplikta si. Desse var frå dei ymse luter av regimentsdistriktet og også frå Nordmøre og Trøndelag.

— Korleis stod det til med utstyr og våpen til dei styrkane som vart innkalla eller meldte seg friviljug?

— Våpen hadde ein til alle, men anna utstyr var det mindre med. Ved kjøp og rekvisisjonar vart det då skaffa det mest naudsynlege, slik at det kan seiest at bataljonane på det næraste var bra utstyrde etter tilhøva i landet.

Skorten på brukande kart var noko av det ver-

ste, endå ein fekk ikkje so lite frå bokhandlarar og andre.

— Korleis vart styrkane disponert?

— Den 13/4 vart bataljon II transportert med jarnbana til Dombås og den 14/4 marsjerte bataljon I oppover Romsdalen.

Landvernsbataljonen (batj. IV) tok over vakt-haldet i Indre Romsdal den 13/4, men var ikkje ferdig oppsett før eit par dagar seinare.

Vaktdetachmentet og sikringsvakter var på plass i Indre Romsdal samstundes med at landvern-bataljonen tok over vakthaldet.

Bataljon III (av I. R. 12 og I. R. 11) vart seinare sett opp etter ordre frå Hærens overkommando og vart den 24/4 sendt til Opdal og Foldal.

Så lenge krigen varde, arbeidde ein med å setja opp nye spesielleidder som vart disponera etter kvart som det vart bruk for dei.

— Kvar kom romsdølene fyrst i kast med fienden, og når var det?

— Den gamle distriktsinndelinga i kompani var ikkje meir, men dei fleste romsdøler stod ved bataljon II. Unnanteke her var soldatane frå Vestnes og Tresfjord som var med i feltbataljon I.

Ved bataljon III stod og ei årsklasse romsdøler (årsklassa 1939). I landvernsbataljonen var det soldatar frå heile regimentsdistriktet.

Bataljon II kom i kamp med tyskarane omkring Dombås søndag ettermiddag den 14/4.

— Fall det mange norske (frå I. R. 11) i fyrste nappetaket?

— I alt fall det 18 mann frå regimentet under kampane i Noreg i 1940, — og av desse to befal.

Omlag 40 mann vart hardt og lettare såra. Ein reknar med at den låge fallprosenten kom av at alle mann var utstyrde med kvite forsvinningsdrakter, som gjorde dei lite synlege i snøen.

Namna på dei falne er:

- Sekondløytnant Sverre Holmbo Helmers, Molde*
Vernepliktig sersj. Helge Quale, Langskipøy
Soldat nr. 12873/37 Olav Larsen Lie, Stranda
- » » 13924/38 Peder Moa, Isfjorden
 - » » 14651/39 Ludvik Sveinseth, Otterøy
 - » » 3476/39 Johan Marius Brudevold, Verma
 - » » 12314/36 Harald Peder Hansen Lausund, Kjerstad
 - » » 13119/37 Paul P. Samset, Måndalen
 - » » 12482/36 Ole M. N. Skarshaug, Aukra.
 - » » 12862/37 Lars Jakobsen Selboskar, Fjørå.
 - » » 14598/39 Arne Torbjørn Setnes, Vebungnes

- » » 8581/31 Per A. I. Folkestad, Valderøy
- » » Karl Vilnes Jørgensen, Sykkylven
- » » 13602/38 Erling I. O. Ringdal, Helle-sylt.
- » » 14233/39 Leif Andreassen Vartdal, Vartdal
- » » 13017/37 Ivar K. Strand, Skodje
- » » 15004/40 Erik Morten Løken, Ålesund
- » » 375/35 Jostein Blomberg, Sykkylven

— Var soldatar frå I. R. 11 langt nedover Gudbrandsdalen, kor langt, og når var det dei måtte snu?

Bataljon II var i kamp med tyskarane ved Vinstra, og bataljon I stridde ved Fåvang.

— Når kom dei fyrste engelske troppane til Andalsnes?

— Den 17/4 kom dei fyrste britiske troppane til Andalsnes, og om natta til den 18/4 kl. 0130 meldte britiske offiserar seg til samråd i regimentsstaben.

Den 19/4 tok dei britiske troppettransportane til opp Romsdalen til Gudbrandsdalen.

— Korleis var sambandstenesta med Generalstaben?

— Det fyrste dei tyske fallskjermjegarane gjorde var å sprengja jarnvegen Andalsnes—Dombås, og å bryta telefonlina mellom desse stadene.

Telefonlina Andalsnes—Dombås hadde hittil vori sambandet vart med Hærens overkommando (H. O.K.) i Gudbrandsdalen, og tyskarane gjorde heile tida sitt beste, med bombing, til å hindra dette sambandet.

Telefonlina var ofte broti fleire gonger i døgret, men det vart gjort eit stort og godt reparasjonsarbeid av dei sivile og militære telefonmenn, som oftast greidde bøta skadane på kort tid.

Når telefonen over Dombås var broten, nytta regimentet telefonlina over Ålesund—Geiranger—Otta, slik at sambandet med H.O.K. likevel var i orden det meste av tida.

— Var det norsk vaktmannskap på mange stader i Romsdal, og kvar?

— I sjølve Raumadalen hadde landvernsbataljonen vakthaldet. I Isfjorden var det eit eige detachement med vaktoppgåver på nordsida av Romsdalsfjorden. Det var elles sett opp telegrafvakter og luftvarslingspostar på ymse stader i distriktet. I Molde var det sett opp eit frivillig vernekorps med lokale vaktoppgåver.

— Korleis var det med matforsyningane under krigen?

— I Møre og Romsdal fylke var det etter måten store lager med matvarer då krigen tok til, og regimentet hadde ikkje sers store vanskar med å få kjøpt eller rekvirert mat til soldatane.

Det verste var transportane frå byane og fram til frontane. Tyskarane bomba jamt etter sjøtransportane og jarnbana vart broti med korte mellomrom av bomber.

Serleg låg Åndalsnes under hard bombing. Alle som hadde med transport å gjera, anten det var på sjø eller land, gjorde eit sers godt arbeid, og ofte sette dei livet inn.

Trass i alt dette strevet hendte det nok at det vart smått med mat i fremste linja, der soldatane låg i snøen.

— Korleis var stemninga når ein stendig måtte dra seg attende?

— Trass i at alle visste at tyskarane alt hadde teki dei viktigaste hamnene våre, var stemninga god under mobiliseringa.

Ein hørde sume kompani song då dei marsjerte ut frå Setnesmoen. Avdelingane våre måtte ikkje stendig dra seg attende.

Dei fleste var på marsj, i kamp eller transport framover til siste kampdagen.

Bataljonane I og II reinska opp fyrst på Dombås og Dovre i ein kamp som varde for det meste dag og natt i 5 døger. Konge, regjering og gulltransporten kunne koma vidare nordover og vestover.

Bataljonane vart deretter lagt under 2. Divisjon og transportert vidare til Fåvang og Vinstra. Der vart dei i harde strider drevne attende, og etter ordre frå H.O.K. vart dei transportert nordover. Dei skulle til Romsdalen for å reorganiseras.

Bataljonane hadde fått elddåpen sin og skulle fram att mot fienden etter noko kvild og øving.

Bataljon III vart den 25—26/4 transportert til Opdal og Foldal og stod i harde strider der til ordren om attendedraginga kom (avgjeven frå regimentet).

— Når kom meldinga om at krigen skulle innstillast?

— Ordren om kapitulasjon kom frå H.O.K. den 1/5—40.

— Korleis og kvar vart hæren oppløyst?

Bataljonane I og II vart som før nemnt etter ordre sendt attende etter kampene ved Vinstra og Fåvang. Dei var ille medfarne og hadde lite kampverde. Bataljonane hadde nådd Lesja då britane, som no (frå 25/4) hadde teki over fronten i Gudbrandsdalen, fekk ordre beinveges frå London om å gjeva opp kampen. Landvernsbataljonen var no på veg mot fronten i Opdal og Foldal. Eit

kompani var nådd til Hjerkin då denne ordren kom. Britane skulle dra troppane sine ut frå Gudbrandsdalen og Romsdalen og forlata heile området.

H.O.K. gav, som ein fylgje av dette, ordre om at alle norske avdelingar i Gudbrandsdalen og Romsdalen skulle dragast attende til bygdene nord og sør for Romsdalsfjorden.

Retretten skulle dekkjast av ei britisk ettertrygd, med sterke skipatruuljer frå L. R. 11 i flankane.

Regimentet vart pålagt å syta for transport av dei norske avdelingane.

Marsjen attende er eit kapittel for seg. Ein hadde dei største vanskar å stri med, då både jarnbana og vegane no var i ei elendig stode, og telefonsambandet broti. Norske og britiske deilder marsjerte om kvarandre på dei oppkøyrdte vegane, og også utanom vegane.

Bilar og vogner stod jamt fast i mørja, og norske og britiske soldatar streva saman med å dra og skuva køyredoningane fram.

I nedre Romsdal brann skogen i fjellsidene på bae sider av dalen, og over det heile hekk det jamnast tyske bombe-fly som venta på å få ein rik haust.

Attendedraginga av troppane gjekk då langt betre enn venta.

Då ordren om kapitulasjonen kom, var bataljonane I og II komne til Vikebukta og Vestnes. Landvernsbataljonen låg i Eidsbygda og Rødvedalen, og bataljon III var for det meste nådd ned til Sunndalsøyra.

— Korleis gjekk det med våpen og utstyr når hæren skulle oppløysast?

— Mykje fall i hendene på tyskarane, men noko, serleg våpen, vart sendt nordover til Nord-Noreg.

— Korleis gjekk det med offiserane, vart dei tekne tilfange og haldne i fangenskap ei tid?

— Regimentsstaben fekk fyrst ordre om å verta på plass for å ordna med demobiliseringa. Dei andre offiserane vart dimitterte.

Oberst Thue var så ei tid pålagt å taka opphald i Isfjorden, og pålagt meldeplikt.

— Kva vil De som velroynd offiser seia at det klikka mest på i den kritiske tida (t. d. samband med generalstaben, utstyr av våpen og krigstarvande. Øving hjå soldatane — etc.)?

— Dette spørsmålet er for vidfemnande til å kunna svarast på i få ord. Eg kan då kort seia at den største vansken for vårt regiment var at L. R. 11 mot all føresetnad måtte strida isolert

som infanterideild, utan nemnande spesialtroppar, serleg då artilleri.

Soldatane våre måtte slåst mot artilleri og stridsvogtner berre med infanterivåpen, og desse våpna har kort skotvidde og kulene beit ikkje på det tyske panseret.

Luftvern var det så godt som ingenting av under stridane, og dekning av jagarfly mot dei tyske bombåtaka fanst det ikkje.

— Vile det ha vori betre om ein hadde hatt større depot på Setnesmoen-

— Nei, ikkje på Setnesmoen, men på andre mindre utsette stader.

*

Tilslutt vil eg få nemna at mangt kunne kanhenda vori gjort onnorleis og betre, men eg trur eg torer segja at dei fleste som den gongen stod i regimentet sine rekkjer, gjorde sitt beste for å verja folk og land.

Mange miste livet og andre helsa. Desse bør minnast og heidrast.

Eg vil vona at den striden den vesle norske

heren i det heile førde i 1940, vil verta hugsa i komande tider, og at folket vårt vil taka lærdom av den.

I sin rapport frå krigen i 1940 skreiv regimentet mellom anna:

«Før sent våknet det norske folk til erkjennelse av at frihet og selvstendighet er de største verdier en nasjon eier, verdier som ikke kan erstattes med økonomisk velstand eller materiell velvære. Først når faren for alvor truet, våknet det slumrende forsvarsinntinkt i folket — og drev det til kamp».

Ein annan gong, om så gale skal henda, må me vera budd, og syta for at den norske ungdomen kan møta åtaksmannen på meir like vilkår enn dei gjorde som stridde i 1940.

Eg vil vona at dei unge menn som i framtida skal verja landet vårt må verta førde av menn med den eldhug og førargivnad som oberst David Thue åtte. Me som stod under hans kommando i 1940 minnes regimentsjefen vår med vemod og vyrnad.

Toralf Ørnulf Berg.

Det vil vel ikkje vera rett å ta fram nokon serskild av alle dei som gjekk inn i striden og måtte bota med livet. Men når Toralf Berg får nokre minneord framom dei andre, så er det avdi saga om han kastar ljøs over den framgangsmåten tyskarane nytta i denne krigen.

*

Toralf Ørnulf Berg, fødd 15 oktober 1912 i Molde. Han tok eksamen artium ved Molde hogre skule 1933. Deretter studerte han jus ved universitetet i Oslo og tok eksamen i juridikum I i 1937. Då slutta han studiet i Oslo og reiste til Gøteborg, der han tok teknikareksamen i 1939. Han vart så teiknar på Gotaverken, og der var han då krigen mellom Russland og Finland braut ut. Berg melde seg straks som friviljug og var med i stridane frå desember 1939 til mars 1940. Han var med på Sallafronten og fekk den finske djervskapsmedaljen for stridsbragdene sine.

Berg kom attende til Gøteborg den 8. april 1940, men han vart ikkje mange timane der. Straks

det tyske overfallet på Noreg spurdest, var han på ferd att og kom til Kongsvinger og melde seg til tenest. Han vart då troppsførar, kom snart i strid og vart såra. Han vart liggjande ute og fraus seg sjuk. Straks han kom ut att frå sjukehuset, bar det heim til Molde; og der gjekk han då og skulle friskna til og koma til krefter att. I 1941 og 1942 vart dei fyrste freistnadene i Molde gjort på å skipa militære organisasjonar, og Berg kom med i dette arbeidet. I denne tid var det at dei svikfulle Rinnanbandittar tck til å arbeida, og dei gode nordmenn trudde enno blindt på sine landsmenn og rekna med at ein nordmann er ein nordmann. Og Berg og mange med han fekk svi fer trua si på sine landsmenn. Han vart henta til Trondheim den 15. august 1942. Det var Rinnans handgjengne mann, Mære, som no var svikaren. Berg vart så straks førd til Misjonshotellet, der han då nokre dagar fekk gå gjennom dei ulike Gestapo-kurar. Seinare vart han førd til Falstad, der han sat innesperra i 7 månader. Her fekk han og endelaus mishandling, og til slutt vart han

ØVERDALEN I KRIGSTIDA.

Ein samtale med Paul Brudeli, Verma.

Dei fyrste tyske soldatane som sette føtene sine på romsdalsk jord, kom til Øverdalen, hukk i hel med dei norske og engelske styrkane som drog seg attende nedetter mot Anda'snes. Men som Baumadalforet er den einaste innfallsporsten audefrå inn i romsdalsbygdene, kom straumen av fiendesoldatar til å koma gjennom Øverdalen, og dei siste tyske soldatfangar som vende attende til restane av det stor-tyske riket, for og gjennom Øverdalen. Denne vesle fjellbygda som og vert kalla Verma, fekk såleis leva med i krigen lenger enn dei andre romsdalsbygdene. Ettetida vil gjerne høyra litt om kva som hende her oppe i krigstida.

Eg har difor vendt meg til Paul Brudeli, som har svara på mine mange spørsmål.

— Kom denne bygda ifrå krigen utan stort mannefall og store skader?

— Ja, ein får vel seia det. Den einaste herifrå som fall i striden var Johan Marius Brudevoll. Han var einaste son til Randine og Martin Brudevoll. Johan møtte etter mobiliseringsordre på Setnesmoen og var med det fyrste militærtøget som gjekk oppover Romsdalen, og som kom til Dombås tidleg søndagsmorgonen den 14. april 1940. Fram mot middag same dag kom dei fyrste tyske flya med fallskjermtroppar dit, og etter den kampen som då fylgde, fann ein Johan død inne i skogen.

— Men Verma låg vel på den tid likevel trygt bak fronten?

— Nei, tvert imot. Johan vart førd ned til Verma, og den dagen han skulle leggjast i grava,

då den 16. februar 1943 leidd bort i Falstadmyra og skoten. Han fekk ei grav for seg sjølv eit stykke frå massegravene der. I august 1945 vart han så oppteken og jordfest på kyrkjegarden i Molde.

Toralf Berg fekk ikkje sjå att nokon av sine kjære etter at han vart fustsett. Far hans vende seg fleire gonger til SD med bøn om å få tala med sonen. Berg sat då på Falstad, men i Trondheim sa Gestapo at dei hadde han ikkje. Berg vart som sagt skoten den 16. februar 1943 kl. 16. Men alt neste dag, den 17. februar sende Gestapo dette brevet til faren:

**Der Kommandeur
der Sicherheitspolizei und des SD**

Drontheim den 17. Februar 1943.

Tgb. Nr. IV E5 —/L —153/42

An den

Kontorbevollmächtigten Ingebrigt Berg

in Molde

Dørumsgate Nr. 7.

Es wird mitgeteilt, dass Ihr Sohn Toralf, während eines Transportes, in selbstmörderischer Absicht in den Fjord sprang und trotz eifrigen Suchens nicht mehr mit seinem Auffinden zu rechnen. Da er beim Transport sein Eigentum bei sich trug, ist hier nichts zurückgeblieben.

Auf Befehl
gez. Hollacks
SS-Hauptsturmführer.

Og sanninga i brevet vert vidare vitna av ein høg person til og med attåt dette eit digert stemmel. Brevet lyder i norsk omsetjing:

Til kontorfullmektig Ingebrigt Berg,

Dørumsgate 7

Molde.

Hermed vert det gjevi melding om at Toralf, sonen Dykkar, under ein transport (sprang i fjorden) bykste på sjøen for å gjera ende på seg. Trass i ihuga leitning har en ikkje kunna finna han, og ein kan ikkje rekna med å få sjå han att.

Då han under transporten bar alle eignalutene sine på seg, er det her ikkje noko att etter han.

Etter ordre

Hollacks

SS-Hauptsturmführer.

Denne lygnhistoria dikta Gestapo ihop til faren dagen etter at dei hadde gjort det av med sonen. Men Berg vann over lygna og pinslene. Augneviten fortel at då Berg vart ført frå sella til rettarstaden ute i Falstadskogen, gjekk han med reist panne. Han visste kva han gjekk til, men han tok det heile som ein mann.

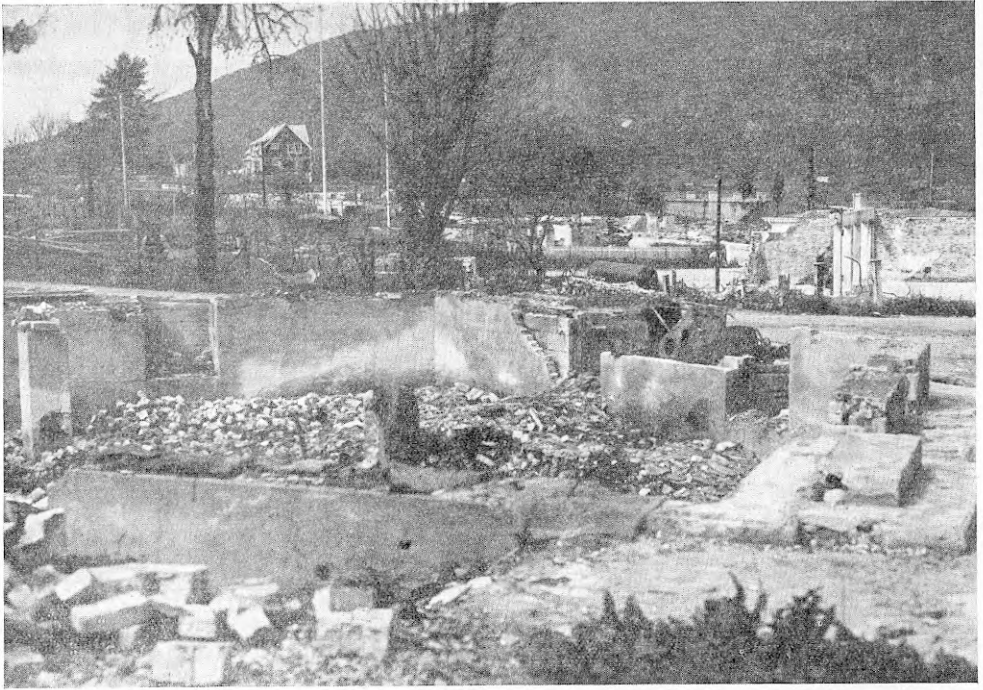

Foto: Sødahl.

Andalsnes i ruinar.

var det rein krigstilstand på Verma. Gravferda gjekk frå heimen den 24/4. Men den dagen var det ein jamm straum av engelske troppar på veg oppover både etter vegen og med jarnbanen, og tyske bombefly jaga fram og tilbake over Øverdalen. Det eine bombedrønet avløyste det andre. Mellom bombenedslaga knitra mitraljøsene mot folkemengdene, og dei som var med i gravferda måtte søkja dekning fleire gonger.

— Det var elles ingen andre som kom til skade under krigen då?

— Nei, Johan var den einaste, og bygdefolket har reist ein vakker stein på grava hans. Det er Øverdalen ungdomslag som har greidd med det.

— Då dei norsk-engelske troppane drog seg attende måtte vel Verma ei tid koma til å liggja i sjølve frontlina?

— Ja, tysdag den 30. april forlet dei siste norske troppane Verma på veg nedover til Andalsnes og vidare utetter. Ved 5-tida om morgonen den

1. mai kom så dei fyrste engelske soldatane ned til Verma. Dei gjekk til fots. Eit stort militærtog hadde vorti avspora ved Lesjaverk kvelden før, og det var soldatane frå dette som no kom traskande nedover.

— Var dei i godlag?

— Ein kan ikkje seia det. Dei hadde gått 3 mil om natta, var slitne og trøytt, og mange var sårførte.

— Drog dei vidare med det same?

— Nei, på Verma gjekk dei inn i jarnbanetunnelen og låg der til om kvelden.

— Var tyskarane langt unna på denne tid?

— Nei, tvert i mot. Omlag klokka fire om ettermiddagen same dagen nådde tyskarane fylkesgrensa. Her kom dei i kamp med ein engelsk tryggjingsstyrke. Tyskarane hadde fleire falne og såra og drog seg etter stutt strid attende til Stuguflåten Hotell, der dei let sitt dårlege humør gå ut over møblar og innbu. Ved åttetida om kvel-

den gjekk dei troppane som hadde legi inne i tunnelen i stilling omkring Øverdalen kapell. — Samstundes vart eit langt tog sett opp på stasjonen av dei maskinar og vogner som stod inne i tunnelen. Og då toget var ferdig, gjekk alle troppane ombord og for nedover til Åndalsnes. Der låg engelske krigsskip reiduge til å ta dei ombord. Den tryggjingsstyrken som låg ved fylkesgrensa reiste nedover i bilar, men fyrst sprengde dei vegen på ymse steller.

— Men korleis tok bygdefolket det i dette høvet?

— Jau, då engelskmennene gjekk i stilling, fekk folka på Kylling, Gjershaug og Fjellheim ordre om å koma seg vekk, for no vart det strid. Folk lydde, men ved 6-tida om morgonen den 2. mai kom dei fleste heim att, for dei rekna som slik at det var betre å vera i husa når tyskarane kom, enn å koma att når tyskarane hadde teki husa i bruk. Det synte seg at dette var rett tenkt.

— Kva var så det fyrste inntrykket av tyskarane?

— Det fyrste folk merka til tyskarane, var nokre digre plakatar med store bokstavar: «Skoten blir den som. . . .» Til å byrja med var folk svimeslegne, alt var framandt, uverkeleg og uvisst. Ein vona at det var ein stutt overgang, at no måtte Amerika koma og hjelpa. Men så vart Nord-Noreg oppgjevi, så vart Holland, Belgia og Frankrike rent overende. Og snart gjekk ordet om fengsling, portforbod og overgrep. —

— Ja, det er greitt at folk vart modlause, men du vil vel ikkje seia at folk gav opp vona.

— Nei, eg vil seia med Ibsen: «Dog sank ikke Terjes trods». Byrser og ammunisjon skulle innleverast, men når gutane no og då lurte seg til skogs med olje og pussegarn, så var det lett å skjønna at det var noko gøymt som skulle passast. Ja, eit par gutar som seinare var med i H.S. hadde fleire gevær, maskingevær, endå til ein antitankkanon med ammunisjon som var passa og stelt og i fin stand då dei kom fram ved frigjeringa. Og om radioane vart leverte inn, vart det alltid att nokre, slik at ein eller annan til kvar tid kunne fylgja med i det som gjekk for seg ute i verda.

— Sei meg då, fekk Verma vera fri tyskarane resten av krigen?

— Ein kan ikkje just seia det. Verma var ein viktig plass. Fyrst galdt det vel å tryggja kraftforsyningane til alle tyskarane i Indre Romsdal. Men Kylling bru var og ein ting som trengde vaktast på.

— Fekk de brakkebyar der oppe og då?

— Nei, tyskarane la seg inn på gardane, og

dei tok i bruk både ungdoms- og bedehuset.

— De slapp bunkers og skyttargraver der og øyding av odelsjorda då?

— For det meste, skulle eg seia. Men det var ein ting eg vil få nemna. Hadde det vorti invasjon, ville heile Øverdalen vorti lagt i øyde, ja, folket ville og ha stroke med, hadde det ikkje komi seg unna.

Kva er det du har i tankane med dette?

— Eg tenkjer på undermineringane under vegen ved Slettafossen. Ved Slettafossen ligg vegen under ei bratt fjelluffs, og nedanfor vegen er eit stup ned i elva. Om ein sprengde vegen her, ville ein stengja for all trafikk, for lendet ovanføre og nedanføre er oversått med kampestein og uframkjømt. Og tyskarane hadde funne ut rette plassen. Her skulle vegen gjerast uframkjømd.

— Ja, men ei vegsprenging kunne vel ikkje leggja heile Øverdalen øyde?

— Jau, eit vegstykke på 90 meter var underminert. Under vegflata var det med visse mellomrom gravi ut kanalar. Dei var 80 × 80 cm i tverskurd og rakk lenger inn enn vegbreidda. Og dei var gravne i to høgder, slik at vegen skulle verta ujamt sprengd. Desse kanalane skulle så fyllast med sprengemne, og det seier seg sjølv at ein her kan rekna med så og så mange tonn sprengemne i kvar kanal. Og det var ikkje mindre enn 19 slike kanalar på desse 90 meter. Kvar og ein vil skjønna at dersom det fyrst hadde smolli her, ville bygda ha vorti sopa rein.

— Men korleis var det, hadde ikkje Verma gjesting av allierte soldatar i krigen og?

— Jau, i mars 1944 kom tre mann siglande ned på Torsåsen i fallskjerm. Torsåsen er eit fjellstrok på grensa mot Tafjord, og det ligg ei fem mils veg frå Verma. Dei som kom ned der inne i fjellheimen, var Joacim Rønneberg, Birger Strømsheim og Olav Årsæther. Dei bygde seg ei steinhytte til bustad. Ut på sumaren vart so desse gjennom Ålesund sett i samband med to mann frå Ålesund som hade gøymt seg bort og teki seg arbeid oppe i Brøste hjå Edv. Kylling.

Gjennom Arne Randers Heen på Åndalsnes vart dei så og sett i samband med tre mann frå Verma. — Det var då stemnemøte inne i fjellet, og dei norske vart då innvigde i dei sprengjingsarbeid som skulle gjerast i tilfelle invasjon. Dei måtte og vera med å bera fram ammunisjon til dei planlagde sprengingar. Men berre ein gong vart det tale om sprenging. Det var då jarnbanebrua ved Stugufflåten vart sprengd i lufta den 6. januar 1945. Det var Rønneberg og Straumsheim som kom frå fjellet og gjorde dette,

Foto: Sødahl.

Dei fyrste tyske soldatane kjem til Åndalsnes i 1940.

og dei gjekk attende dit. Tyskarane vart oppsaka og arresterte straks 24 mann som held på med å måka snø frå jarnbanelina, køyrde dei til fengsel på Dombås, og merkeleg nok fekk alle reisa heim etter eit par veker.

— Har du inntrykk av at tyskarane mistenkte folk i bygda for å ha vori med på dette.

— Eg trur ikkje det. Tyskarane fann skileier ved sprengstaden og fylgde desse innover fjellet. Men skileiene kom vekk i ein snøskavl inne i ei bakli, og tyskarane tykttest vel ikkje om å søkja lenger inn i den ville fjellheimen.

— Det vart då ikkje spørsmål etter noko meir då kanskje?

— Det vart sjølvsagt husransaking med det same, og tyskarane kom og til Brøste der dei to ålesundsgutane dreiv og saga ved. Fyrst vart dei arrestert, men etter ein sers interessant samtale vart desse to av den tyske offiseren sett til

observatørar, og dei skulle rapportera alt mistenkjeleg til han.

— Hadde de noko meir samband med dei som låg framme i fjella då?

— Ja, Ola Brude, ein av dei innvigde frå Verma, tala då frampå om eit mil.orglag med fleire, og då eg hadde hus på Tungesætra, vart det til det at vi møttes der.

— Hadde de samband med folka på Åndalsnes og kanskje?

— Ja, på eit vis. Men vi fekk våpen og utstyr gjennom lufta, og dei tre som låg inne i Torsåsen vart instruktørar. Etterkvart kom det med fleire og fleire folk, og alle måtte få øva seg i å hand-sama dei nye våpena.

— Men vart ikkje tyskarane mistenksame når så mange av bygdefolket drog til fjells så ofte?

— Tyskarane skjøna snautt noko av det heile før heilt på slutten. Men det var nok dei i bygda som hadde ein tanke om eitt eller anna. Såleis

var det ein gong vi venta eit slepp. Det vart eit uver av det verste, men vi måtte møte opp. Då måtte vi ta med hest, for vi skulle køyra ved til setra måtte vi seia. Mange tykte nok at det var ei rar tid å dra til fjells på veding dette.

— Var det med folk berre frå Øverdalen?

— Nei, bror min, Ingvald Brudeli, fekk med seg fire mann frå Lesjaskog.

— De vart eit heit lag då kanskje?

— Det er vel rettare å seia at vi var ein tropp. Ikkje mindre enn 33 mann var med i leiken.

— Ja, var det nokon leik eigentleg?

— Ikkje det nei! Serleg var det stor spaning dei fyrste maidagane. Det var då komi melding om invasjon, det skulle koma våpen og ammunisjon som skulle takast imot og førast til bygds, og det skulle vervast fleire folk. Den 6. og 7. mai skulle så alle møtast på Tunga att, og mange nye skulle vera med. Folk var då frå før skipa i små lag med kvar sine seroppgåver. Men det synte seg no at det kom til å gli over på fredeleg vis. Difor vart Ingvald Brudeli med sine fire mann ført over til gruppa på Dombås. Johan Rødstøl, Charles Kleiven og eg fekk ei viss oppgåve i samheng med kapitulasjonen heime i bygda. — Resten låg då att på Tunga som stridsbudd tropp. Desse var: Birger Straumsheim, Olav Arsæther, Rolf Frøland, Henrik Giske, Knut Brøste, Karl Staurset, Ole Gjershaug, Magnar Sæterbø, Ola Brude, Oskar Rødstøl, Ole Rødstøl, Bjørn Gjerdshaug, Herman Vatne, Jacob Brudeli, Lars N. Kylling, Petter Kylling, Arne Kylling, Georg Hersel, Alf Sæterbø, Arvid Sæterbø, Olav Monge og Einar Rødstøl.

Denne troppen gjekk frå Tunga til Krabben den 8. mai, vidare til Slettafjellssetra den 9. mai. Troppen hadde fått ordrane beinveges frå London, men no vart sambandet med London avbroti, og den 10. kom det melding frå Åndalsnes om at troppen skulle melda seg til teneste i bygda.

— Kanskje det og kunne vera ei eller anna hending som kunne vera serskilt interessant å høyra?

— Interessant det er nok så, men det var ein gong vi vart noko uroa. Det var då «lensmann» Sanner skulle på Tungesetra på speljakt. Det hekk sløk ihop. Ola Brude gjekk og venta på ei

sermelding — det skulle nemleg koma eit slepp på Tunga. Så brått sprang ei bombe frå ein annan kant. Det kom melding om at «lensmann» Sanner tenkte seg på Tunga på speljakt, og det nett den tid og på den stad sleppet skulle koma. No var gode råd dyre. Ola Brude gjekk til ein annan av gruppa. Det vart lagt råd. Ein plan vart klekt ut. Lensmannen måtte lurast til speljakt på ein annan stad. Og Ola for til lensmannen, medarbeidaren hans gjekk til Erik Kylling og sa:

— Du må leiga bort sætra di til «lensmann» Sanner når han ringjer.

— Nei, det trur eg ikkje at eg vil, meinte Erik. Men det trengdest ikkje mange orda før det var i orden.

Så kom Ola til lensmannen og spurde om han kunne få låna ei haglgevær nokre dagar.

— Kva skal du med det? ville lensmannen vita.

— Jau, sa Ola, eg trur eg veit om eit par tiurar ein stad.

— Kvar var det?

— Å, det var oppe på Verma.

— Var det oppe på Brude?

Ola var jaktmann og som såleis var han ikkje den som gav for mange opplysningar.

— Eg har tenkt meg til Tunga på jakt, eg, sa lensmannen. Veit du om det er mykje fugl der framme.

Ola kunne berre fortelja at han hadde vori framme i dalen på vedhogging heile vinteren og han hadde knapt sett far etter fugl. Forresten var det så altfor mykje snø der framme i år. Men lensmannen kunne då spørja dei som budde der framme. No ville lensmannen gjerne slå lag med Ola på speljakt, og Ola læst kunna gå med på det. Han kunne og fortelja lensmannen at Erik Kylling hadde ei fin sæter nær spelstaden, og at lensmannen visseleg ville få låna den. Lensmannen vart i godlag.

— Du får ordna med det du Ola, og så møter du på Verma stasjon laurdag, du vert med som kjent mann, og eg skal ta med byrse til deg.

Dermed var den floken løyst.

Men det som hende, var at herrane i London såg det trengdest ikkje sendast fleire fly, og då dagen kom, fekk lensmannen anna å tenkja på enn tiurjakt.

«Trykkefrihed bør finde sted.»
Grunnlova § 100.

Ein kan trygt seia at § 100 er ein av dei viktigaste i heile Grunnlova, eit folkestyrt Noreg er utenkjeleg utan tale- og prentefridom. Det er ikkje nok berre å kunna tenkja som ein vil, ein må og ha lov å bera tanken fram. Får ein ikkje tala og skriva fritt, er det fære for at dei fleste etter kvart også ven seg av med å tenkja fritt.

Alt den 10. april 1940 greip nazi-styret inn mot det frie ordet i norsk presse. Då sende nemleg «rikspressesjef», redaktør i «Fritt Folk», Arnt Rishovd, ut dette påbodet til avisene:

«Det pålegges vår presse å bringe sin skrivemåte i overensstemmelse med den endrede politiske situasjon i landet. Eventuelle særbestemmelser av forskjellig art vil bli utsendt etter hvert».

Denne quisling-sensuren vart elles skubba til sid- des då tyskarane sjølve fekk skipa til ein presse- sensur. Det tok rett nok si tid. Dei som var utpeika til å arbeide, gjekk nemleg ned med «Blücher» utafor Oscarsborg natt til 9. april.

Men 25. april tok Terboven over styret. Han fekk opp til Oslo ministerialråd Müller og presse- mannen Eiche. Så kom «Pressabteilung» til ver- da, med kontor i Stortinget. Det vart etter kvart den tyske redaktøren Moser som styrde arbeidet i «Pressabteilung».

Så var det slutt med § 100 — for ei tid. Men ei onnor presse tok opp striden mot åndstyrranniet, den «illegale» pressa vart til.

*

I fyrstninga av august 1941 — stutt tid etter at tyskarane hadde rana radioapparata — tok V-Posten til å koma ut på Molde. Det var kon- tormann Thorleif Lindtvedt som med god hjelp frå kona si sende bladet ut.

Til å byrja med tok han mot London-nytt på eit vanleg vekselstraumapparat med høgtalar. — Tolleg snart fekk han likevel tak i eit batteri- apparat med høyretelefonar. dermed kunne mot- takinga gå meir stillsleg for seg. Om dette batte- riapparatet er elles å fortelja at det var stole — frå eit tysk lager!

Lindtvedt hørde til vanleg B.B.C. (Britisk kringkasting) kl. 19.30 og kl. 7.30. Dersom det var noko av serleg interesse, også kl. 1.30. Men V-Posten fekk og stoff på andre vegar, serleg medan lærar- og kyrkjestriden stod på.

Han «prenta» avisa heime. På loftet gøynde han bort radioapparata, skrivemaskinen og dupli- katoren (maskin til mangfaldgjerjing), som han fekk tak i seinare. Dei fyrste fjorten-dagane vart elles V-Posten skriven på gjennomslag med ma- skin. Bokprentar Mindor Bolsø lånte ut denne maskinen, som var svært gamaldags med tre teikn på kvar typearm, og med to skift-nøklar. Ein laut slå hardt på tangentane for å få mange gjennom- slag, men maskinen var så veikt bygd at typane stundom spratt laus. Så var det ikkje anna å gjera enn å freista lodda skriftteikna fast på ty- pearmane att. Sume typar vart ubrukande. På slutten laut ein for å få bokstaven e fyrst slå c, og deretter føra vogna på skrivemaskinen attende og slå ein tverrstrekk. Såleis vart c til e, og på liknande måte o til ö og a til ä.

Etter ei slik «trengsletid» på om lag fjorten da- gar fekk Lindtvedt ein ny og betre skrivemaskin, og ein vakker dag ein duplikator. No steig opp- laget til kring 350, og dette opplaget var seinare det vanlege.

Mang ein gong var det vandt å skaffa det som trøngst til bladdrifta. Serleg galdt dette stensilar (papir med vokslag til bruk ved mangfaldgjerjing), men det var stundom smått med vanleg papir og. Disponent Lunder på Mjølkesentralen var ein tur til Oslo, der fekk han ordna det slik at Lindtvedt fekk stensilar gjennom Forsyningsdepartementet. — Det gjekk difor utruleg bra med å skaffa dette.

Styraren ved Fiskarfagskulen på Aukra, Sven Sømme, hadde ei tid gjeve ut eit «illegalt» blad han kalla Q-posten. I lengda vart det likevel for stor vågnad med dette, og Sømme laut gje opp bladdrifta. Men han let V-Posten få Q-Posten sitt lager av stensilar og papir. Sømme skaffa også seinare slike ting.

Fru Lindtvedt syrgde for å få V-Posten ut i byen til folk som sende bladet rundt til «tingara- ne». V-Posten vart og send kring til bygdene i Romsdøl gjennom posten. Dersom det var fare for rassa på posthusa, vart bladet sendt som bankobrev med fingert sendar og segl.

Dei aller fleste er truleg klår over kva som ligg i namnet V-Posten, men vi skal likevel seia nokre ord om det. Det latinske namneordet victoria tyder siger. I engelsk finn ein ordet att i forma victory. V er altså førebokstaven i det engelske ordet for siger. I Morse-alfabetet (for trådlous telegrafe-

ring) har bokstaven v teiknet . . . — Dette teiknet nytta B.B.C. som kjennesignal. Bokstaven v verka på mang ein tyskar omlag som ein raud klut på ein stut. Omsider freista Goebbels å ta brodden av den engelske v-kampanjen på den måten at tyskarane sjølve tok til å nytta v som sigers-teikn.

Vi skal sjå litt på korleis V-Posten gav att radiomeldingar:

1. juni 1942

Det britiske flyvåpen rettet natt til fredag et kraftig angrep mot Gnome-Rohne fabrikkene straks nord for Paris. Ved disse fabrikker blir de luftavkjølte motorer for tyske jagerfly laget. Samme natt ble ennå en konvoy utenfor de Frisiske øyer angrepet, og 8 av skipene satt i brann. 7 bombefly savnes etter disse angrepene.

Samme natt forsøkte en styrke på 50 fiendtlige fly å fly inn over Stor-Britannia. 7 av disse ble skutt ned, og bare halvparten klarte å komme inn over britisk territorium.

Natt til søndag rettet det britiske flyvåpen det hittil største luftangrep i historien mot Tyskland. En styrke på 1250 bombefly angrep mål i Ruhr- og Rijnområdet med Köln som hovedmål. Hele angrepet varte bare 1½ time, og det ble sluppet ned omkring 3000 tonn med bomber. I angrepet deltok bl. a. de store 4-motors Lancaster, Halifax og Stirling-fly som hver kan ta med en bombelast på 8 tonn. Ved dagry i går kunne man fra den hollandske kyst 225 km. borte se lysning og røkskyer fra de store branner som brøt ut etter angrepet. Speiderfly kunne også i går morges se en røksøyle hele 4500 meter til værs over Köln.

Samtidig med dette angrepet foretok fly fra kystkommandoen og jagerkommandoen avledende operasjoner mot tyske flyplasser. 44 fly savnes etter disse omfattende operasjoner, hvilket er omkring 4% av den samlede styrke.

Det var ingen fiendtlig luftvirksomhet over Stor-Britannia samme natt.

Statsminister Churchill sendte i går et telegram til bombekommandoen og gratulerte med resultatet og det glimrende organisasjonsarbeid som hadde gjort det mulig å sende over 1000 fly inn over Tyskland og konsentrere angrepet over området på den korte tid av 1½ time. Dette bevis på det britiske flyvåpens voksende slagkraft, heter det i telegrammet, «gir varsel om hva Tyskland vil gjennomgå, by etter by til Hitler er knust».

Det vi her har prenta av etter V-Posten, svarar omlag til ¼ av eit vanleg nummer på to sider. Når ein ser kor nøye radio-meldingane er komne med, vil ein kanskje tru at Lindtvedt stenograferte dei ned, men det er nok ikkje tilfellet. Etter kvart som han høyrde, skreiv han meldingane ned. Ikkje alltid hadde V-Posten så godt nytt å fortelja som i dette nummeret. Ofte var det tolleg tamme saker London-sendaren kom med, dei tapte slaga skulle også meldast. I slike høve freista Lindtvedt koma med stoff som kunne tena til motvekt, mel-

dingar om flåten som stendig voks, godt tempo i flyproduksjon o. likn.

Mellom dei som V-Posten nådde fram til, var også N.S.-ordføraren i Molde, Schneider. Det hende truleg berre ein gong og gjekk slik til: Formannen i styret for Romsdalsmuseet, fabrikkengar Solemdal, sende årsmelding til «ordføraren». Inn i desse papira hadde så eit nummer av V-Posten forvilla seg. Hjä Schneider vart det sjølv sagt stor ståhei. Avisa vart send til politiet, og politifolk for kring i byen på mange kontor for å freista finna den maskinen V-Posten var skriven med. Endeleg kom ein til det resultatet at dette «forbryterske» bladet visseleg vart utgjeve i Oslo, og ikkje i den fredelige «Rosenes by». Ved eit reint tilfelle hadde så dette eksemplaret hamna mellom papira til Solemdal. Solemdal hevda nemleg at årsmeldinga ei tid hadde vorte liggjande på disken i forretninga hans, og så hadde truleg ein eller annan putta denne merkelege V-Posten inn mellom papira, utan at det hadde vorte lagt merke til det.

V-Posten heldt det gåande mest eitt år. Bladet kom til vanleg kvar dag, ofte fleisidig. I alt er det truleg kome ut kring 300 nummer, men det vart ikkje nummerert. Dette var for det tilfelle at bladet kunne koma i urette hender.

I fyrstinga av juli 1942 kom den illgjetne Rinnan til Molde. Også her spela han god jøssing og fekk innpass hjå gode nordmenn. Det er grunn til å tru at det var Rinnan sitt arbeid som førde til at Lindtvedt og frue vart fengsla 31. juli av gestapo-sjef i Ålesund, Ørke. Lindtvedt sat ei veke i Ålesund og vart så send til Trondheim. Der sat han fyrst nokre dagar på festninga Kristiansten, var deretter fjorten dagar på Misjonshotellet til forhøyr. Så barst det til Falstad til eit opphald på seksten månader, og endeleg til Tyskland, til Heinkel flyfabrikk som ein underkommando av fangelegret Sachsenhausen. Fru Lindtvedt slapp ut etter tre månader.

*

Den «illegale» pressa var med og skapte — og heldt — eit av avsnitta på den indre fronten, og skapte tru og vilje i tunge tider. Det var stor personleg vågnad for dei som gav ut desse blada, og gestapo slo då også før eller seinare kloa i dei fleste. Mange «illegale» pressefolk laut vandra inn i tyske fengsel og konsentrasjonslæger, og ikkje alle var så heldige som Lindtvedt, at dei slapp velberga ut or Hitlers jarnklør.

Mange slags våpen laut nyttast mot nazistisk barbari og åndstvang. Den «illegale» pressa var eit slikt våpen — eit blenkjande sverd i mørkret.

KVILTORP

Den løyndomsfulle staden.

M. E. 2 fortel:

Kviltorp innanfor Molde var dei fyrste krigsåra eit idyllisk og fredeleg landskap. Så tok barakene til å gje staden eit nytt andlet, og midt i krigen vart så dette lægret brått til eit stort mysterium. Tyskarane tok ein dag til å byggja eit 4 meter høgt plankegjerdje kring heile dette lægret. Eit så høgt plankegjerdje er noko utanom det vanlege, og vi som var med i Meldingstenesta skjøna straks at noko var i emning. Ingen ting mistenkjeleg hende så lenge dei dreiv og bygde denne kjempehøge skigarden. Men den store inngangsporten var ikkje før ferdig, før det kom soldatar langvegs frå til denne staden. Soldatane held seg innanfor gjerdet, og dei fekk ikkje eingong forsyningane sine frå dei vanlege lagra, men det dei trong, vart henta langvegs frå og. Dette skapte for oss ein viss mystikk kring heile Kviltorp. Og kring dette plankegjerdet gjekk det alltid ein flokk vaktsoldatar, i tal det doble av det som brukte vera vaktmannskap for andre læger. Og med eitt var det liksom sjølve Fannefjorden og vart dregen inn i mysteriet. Medan skip i tysk frakt på kysten før ofte hadde søkt inn i Fannefjorden for å finne trygg overnatting, hende det ein dag og alltid etter at ikkje einaste skip kom innom Moldegård meir. Det var liksom tyskarane ville få det til å sjå ut som om ingen ting hende der inne, Men folka våre var alt klår over at det var noko sers med Kviltorp-lægret.

Men det synte seg mykje godt uråd å finne ut kva som gjekk for seg der. Det var greitt at det var nye folk der inne, og ein fann snart ut at det var marinefolk, men noko meir var uråd å få greie på. Ein kunne ikkje koma i såpass samband med soldatane eller slikt som vart ført inn eller ut or lægret at ein fekk greie på feltpostnumret heller. Men ein dag lukkast det å finna ut det. Og det bar såleis til:

Ein tysk soldat kom til eit firma i Molde og skulle henta øl. Øl kunne utleverast berre mot tilvising, og på tilvisinga stod alltid feltpostnumret. Men denne soldaten ville ikkje ut med feltpostnumret, og han måtte køyra heim att utan øl. Neste dag kom han att og ekspeditøren som var ein av våre folk fekk til slutt ut av han feltpostnumret. Det var eit nummer ukjent her frå før. Ekspeditøren kom straks til å tenkja på

Kviltorp. Og då tyskaren hadde køyrt i veg med ølet, kasta han seg i all hast på ein sykkel og skunda seg innover. Han kom nett tidnok til å sjå at den tyske soldaten svinga gampane sine inn på Kviltorp. Her var altså ein knute løyst, ein hadde feltpostnumret, og ein kunne arbeida vidare og finna ut kva slags oppgåve dei hadde som held til innanfor porten. Andre hendingar skulle bera til som skulle gjera denne oppgåva enno meir interessant for folka våre. Såleis var det ein dag ein norsk sjåfør som fekk påbod om å køyra noko inn i Kviltorp-lægret. Han hadde fått passersettel av sjølvaste kommandanten i Molde. Men han var ikkje før komen inn for porten, før han fekk 4 maskinpistolar mot seg, han fekk straks bind for augo og såg ikkje dagsens ljøs før han atter var ute på gata. Og då nokre norske ein gong skulle henta noko frå lægret, vart heile staden royklagt slik at dei ikkje skulle få sjå noko i kring seg.

Men då med eitt, ved eit reint tilfelle kom den store løyndomen for dagen. Ein av våre folk i Molde hadde eit ærend til Kristiansund. Men då han kom til Gjernes, merka han at det der låg ein tysk landgangsbåt. No, ein tysk landgangsbåt var ikkje noko sersyn, jamvel på Gjernes. Men det mannen vår festa seg ved, var at ikkje mindre enn 8 mann stod vakt på denne landgangsbåten. Det var noko uvanleg, for 4 mann brukte vera det vanlege. Dette at det stod dobbel vakt om denne båten sette mannen vår på den tanken at her ville eitkvart skje. Han gav difor opp ferda til Kristiansund og gav seg til på Gjernes. Han brukte både augo og øyro, og vi veit at mangt øygnar mann som i nattmørkret ser.

Då mørkret fall på, kom tyske lastebilar til staden, og båtlemene lyfte seg. Den dyre lasten vart dregen på land: Einmannstorpédoubåtar! Ein og kvar vil ha høyrst koreis japanarane sende slike einmannstorpédoar beint i sidene på dei allierte slagskipa. Men einmannstorpédo-ubåtar på Gjernes, det var då utanom alle landegrensar! Desse små, fårlege ubeista vart lest på bilar, dekt med presenningar og køyrt — til Kviltorp! Løyndomen kom for dagen, Kviltorp var ein samlingsstad for miniatyr-ubåtar! Litt om senn greidde ein å sjå bak dei løyndomstette veggane på Kviltorp. Av

Då fylkesmann Utheim rømde.

Vi sit attmed peisen og minnest oppatt for kvarandre hendingar og opplevingar frå krigsåra. Fylkesmann Utheim er i godlag, og medan han hyggjer seg med ei god pipe, let han oss få ein glytt inn i livet i London under V1 og V2 bombinga.

— Men, undrar eg meg, korleis hadde det seg at du måtte stikka av?

— Jau, seier Utheim, det er snart fortalt. Og då han hadde sett seg godt til rette i stolen og hadde stird drøymande inn i varmen ei stund, tok han til ords.

— Eg brukar å ta inn på Grand når eg er i Oslo. Kvar gong eg so var i Oslo under nazistret, ringte Quisling ned på Grand til meg og gav ordre at eg skulle koma til han, han ville tala med meg. Men anten det var eg eller andre som tala med han, var svaret alltid det same. fylkesmann Utheim var ute. Quisling måtte ha skjøna at dette ikkje hekk rett i hop og ville nok ha hemn.

So hende det at då eg midt i november 1941 var i Oslo, yart eg oppvekt midt på natta. Hotellgjenta fortalde at ein herre absolutt ville tala med meg. Eg ville vita kven det var, men herren vilde ikkje seia namnet sitt. Eg bad gjenta seia frå at eg ikkje ynskte nokon samtale med nokon ukjend herre midt på natta, og tenkte at eg med det skulle få vera i fred. Men den ukjende herren gav seg ikkje, han måtte plent tala med meg. Det var noko viktig, og namnet sitt kunne han

ikkje seia. Eg vart då noko forviten sjølv, stod opp og let herren koma inn. Det var noko mystisk ved mannen. Han kjende meg nok, men minte meg om at eg ikkje måtte nemna til nokon det som han no fortalde. Han tok so til ords:

— Quisling har utferda arrestordre mot deg, og du vil straks verta arrestert. Du må sjå til å koma undan. Men eg seier, nemn ikkje til nokon eit ord om dette møte.

— Ja, kva skulle eg gjera, spør Utheim. Arrestert ville eg ikkje verta, difor måtte eg sjå til å koma vekk.

Eg låg då på ymse plassar til eg hadde fått ein avtale med nokon som skulle hjelpa meg avstad. Eg skulle møta på Youngstorvet ein viss dag på eit gjeve klokkeslett. Dit skulle det då koma nokon å henta meg. Eg fekk oppgjeve eit passord som skule brukast.

Til fastsett tid møtte eg so på Youngstorvet, og gjekk der ei lita stund utan å sjå noko merkeleg. Det fanst ikkje eit menneske å sjå nokon stad, og ingenting som kunne ha med bortføring å gjera. Det einaste eg såg der var ein mjølkebil, som stod borte ved gata, og den hadde inkje noko mystisk ved seg. Eg såg på klokka av og til og vart litt uroleg. Men då på minuttet til fastsett tid kom det ein mann dukkande opp. Han kom ut av mjølkebilen, kom bort til meg, kviskra passordet og sa:

— Gå inn i mjølkebilen.

dei 208 mann som var der, hørde 98 til ein serksild sprengkommando, andre var ymse slags marinefolk, medan 30 mann utgjorde ein såkalla «dødsgjeng» og som tyskarane kalla «Mannschaften für Kleinkampfverbände», og som her tyder mannskap til einmanns torpedo-ubåtar.

Dersom det hadde vorti invasjon, ville truleg ein stor alliert flåtestyrke ha prøvd å trengja seg inn Romsdalsfjorden. Slik tenkte nok tyskarane. Difor sende dei slike ubåtar til Kviltorp. Difor måtte dette haldast løynt. Men med grundig etterrøkjing lukkast det å trengja djupare og djupare inn i den tyske løyndomen. Kvar ubåt var omlag 8, meter lang, driven med ein Opel bensinmotor,

og bensintanken tok 140 liter. Framme i ubåten var eit akkumulatoranlegg. Når ubåten nærma seg skipet han skulle søkkja, var motoren slegen av, og akkumulatoranlegget kopla til, slik at ubåtorpedoen var driven lydlaust fram gjennom vatnet. Kvar ubåt hadde rom for ein mann som styrde, og som visste han sprang i filler saman med torpedoen og skipet.

Når invasjonsflåten kom inn Romsdalsfjorden, skulle han verta varmt motteken av desse einmanns udyra. Stille som ålar ville dei då smygja seg ut gjennom Fannefjorden og spreida daude ikring seg, — dersom då ikkje allierte fly føreåt hadde sprengt heile Kviltorp i lufta.

Eg so gjorde, og bilen kom straks i gang. Ferda gjekk i kross og i krok, framom hirdmenn, politi og Gestapos til vi var ute av Oslo. Då vart kosen sett austover. Mørkret fall på, men bilen humpa på ukjende vegar austover, medan det dunka og skrall i mjølkespanna. Etter fire timars køyring stoppa bilen, og eg vart beden om å stiga ut. — Brått og uventa dukka det ein mann opp ved sida av meg.

— Fylg meg, sa han.

Og medan ratlinga av spanna og hostinga av motoren døydde av borte i ein veggsving, traska den ukjende fylgjesmannen min og eg bort i vår lei. Vi gjekk i nokre timar. Vegen førde over åpne marker og gjennom skoglende. Snart fylgde vi ein veg, snart ein stig eller ei rås, standom gjekk vi over marker eller eit jorde. Mørkt var det, og ufysna ved novembernaatta gjorde det ikkje lettare.

Brått opnar lendet seg, og vi kjem ut på eit øpe jorde. Gjennom mørkret kan vi skimte noko som rører seg litt lenger borte. Kva er det? Menneske? Ja, det er tydeleg. Dei kjem mot oss. Er det fiendar? Alle slags tankar kjem for ein. So langt og ikkje lenger. Dei framande er komne heilt innpå oss. Det vert skift nokre ord, løyndeord, passord. Eg freistar sjå på dei framande. Det er ein heil flokk vi her er komne ilag med, folk som skal same vegen, folk som er jaga frå hus og heim, men som hadde kome seg undan mørkeseller og torturkammer.

Det er unggutar og eldre herrar kasta saman av lagnaden. Og der er damer av ymse aldrar. Dei er kledde som dei kom frå kontoret eller butikken, har silkesokkar på beina og høghela skor. Slik er dei komne gjennom mørkret og ulendet. Dei er frosne og våte etter den masute turen. Ferda går vidare mot aust, men det går seint. Det høver ille med høghela skor i ulendet, og damene er trøytt. Vi må kvila tidt og ofte, men vi masar oss då avstad. Enno to timar, enno ein time. Vi nærmar oss grensa. Ein halv time til, og so er vi berga. Men då brått og uventa høyrer vi ropa:

— Halt! Halt!

— Gestapo er der. To mann med maskinpistolar fer mot oss. Dei kom farande på sykkel frå ein sideveg og er over oss før vi veit ordet av. Vi har ingen ting å gjera anna enn å lyda. Og so ber det den tunge vegen attende. Det legg seg ei tyngsle over ein og kvar. Ein gestapo føre og ein etter, og so i midten denne verjelause flokken. Attende, attende. Alle veit kva det går imot. — Fængsel, pinsler, utpressingar, opprullingar, nye arrestasjonar, dødsdomar.

Vegen attende er og mødesam, og det vert sagt lite. Det er berre skrika frå dei tyske gestapos som skjer gjennom morgonstilla. Og dei er uhuglege nok.

Men best som vi er inne i ei lita skogtjukning, kjem noko uventa som ljøs frå klår himmel. På eit gjeve signal smell det nokre skot, og brått er det vill skotveksling. Snart ligg dei to gestapos overmanna og avvæpna. Alt hadde gått så snøgt at ingen har fått tid til å tenkja seg om før det har hendt. Og ved eit under er ingen sára eller skoten. Det er mest som at ingen skjonar til fullnads kva som har hendt heller med same. Men brått går det opp for nokon kvar. Nye voner gjev nye utsyn, og heile flokken samlar sek kring dei to gestapos. Det vert halde krigsråd der ute i skogkransen. Dei fleste vil fella dødsdom over dei to gestapos. Men eg er imot det. Eg meiner at ingen kjenner vegen over til grensa betre enn dei to. Dei skal få syna oss tryggaste og snøggaste vegen. Og slik vert det.

Snart går ferda vidare. Dei to tyske gestapos kjenner det målet våpna talar, og dei går føre og viser veg. Og dei går der det er trygt for oss. For dei galdt det livet, so dei er spake.

Om ikkje lenge er vi kone til grensa, vi er over og berga. Men vi vil ikkje ha noko bry med dei to lenger. Vi tek frå dei sykane og bed dei gå attende. Og utan å seia eit ord lyder dei ordre. Skjemde og audmjuke traskar dei attende, visselegg fulle av hat, men utan sykklar, våpenlause.

Og vi vender austetter, lett om hjarta fjåg i hug. Framføre oss ligg fridomen.

Ein spion gjekk i land.

*Sven Sømme fortel om korleis han
kom seg unna klørne på Gestapo.*

Det hende mange merkeleg og gåtefulle ting under krigen. Mykje vil aldri koma opp i dagen, andre ting vil folk flest få høyra om, men kanskje ikkje skjøna. Det hende og mange ting som i seg sjølve var liketil og beint fram, men som bar til på ein slik måte at folkefantasiaen vart sett i sving, og som såleis kom til å få noko gåtefullt og mystisk ved seg. Slike var det i Romsdal, slik var det alle stader. Men det mest gåtefulle som hende i Romsdal i krigstida, det som folk tykte var det mest mystiske av alt, var korleis Sven Sømme greidde å røma. Sømme vart førd ombord i «Hankø» i Molde, bunden med lekkjer til ein tysk vaktmann. Då tyske politifolk skulle ta i mot han på Andalsnes, fann dei han ikkje ombord. Vekk var han som sokken i jorda eller i havet, og trass i alt det tyskarane leitte, fann dei ikkje eingong far etter han. Det var då rimeleg at folkefantasiaen kom i sving etter dette. Den eine gysja etter den andre gjekk bygdene rundt. Sumne meinte han hadde bykst på sjøen, andre trudde dei hadde sett han gå i land på Vågstranda, sume meinte i Måndalen, andre i Innfjorden. Atter gjekk det ord om at den tyske vaktmannen skulle ha fått noko i drykken slik at han sovna av. Og ordet gjekk. . . .

Sumaren 1946 gjekk soga om korleis Sømme kom seg unna i avisene landet rundt. Med store overskrifter kunne ein lesa at Sømme hadde vort jaga av blodhundar og kom seg unna på ein sers dramatisk måte. Det vil vera bra at folk får vita kor likefram og endetil dette gjekk for seg, og Sømme har vori så gild å svara på dei spørsmål eg har gjevi han. No kan difor lesarane få høyra kva Sømme fortel.

— Korleis gjekk det til at De vart huka då?

— Jau, eg vart teken på fersk gjerning den 18. juni 1944 medan eg var i ferd med å fotografere tyske militære stode.

— Kva gjorde så tyskarane med Dykk?

— Fyrst vart eg førd til Molde. Dagen etter, den 19. juni om kvelden, vart eg så førd ombord i «Hankø» bunden med lekkje til ein tysk vaktmann.

— Visste De kvar De skulle av?

— Nei, ikkje det. Tyskaren sa eg skulle til

Dombås for tysk krigsrett. Eg skulle også skytast, sa han.

— Kva hende så vidare på denne undersferda Dykkar?

— Eg vart førd ned i ein lugar. Komne dit, gjorde tyskaren seg fri og lekkja hendene mine saman under høgre kne. Slik somna eg då om ei stund. Etter at båten hadde gått i frå Molde, vekte vakta meg. Han ville gjera det noko betre for meg, og difor la han beina mine opp på ei skåpør. Eg bad han då ta av meg skorne, slik at eg kunne få setja meg opp i sofaen. Han gjorde det, og såleis sovna eg. Ei tid etterpå vekte han meg att og tok av meg handjarna slik at eg skulle få strekkja meg ut. For tredje gong fyll eg så i svevn.

Kor lenge eg hadde sovi, veit eg ikkje. Men eg vakna avdi nokon gjekk i døra. Det var truleg styrmannen som gjekk over lugarane etter at vi var komne til Andalsnes. Då sat vakta og sov, rett opp og ned, hoka på magen. Døra var ikkje læst.

Dette var naturlegvis min store sjanse. Eg hadde synt ei eksemplarisk framferd for å få tyskaren slø, og det hadde lukkast meg. Han hadde og fortalt meg før på kvelden at han hadde vakt 2 netter før, så dette var den tredje.

— De hadde altså rømingssplanen greitt for Dykk med same då?

— Ja, men eg rekna med å måtta gå til Sverige, og utan hjelp den fyrste tida til eg kom til kjensfolk i Eikisdalen. På ein blunk samla eg saman sakene mine. Eit brød, ein liten pakke smørbrød, skorne, hatten, men eg let alt anna liggja fordi det mest ville vera til meinke for meg.

No, eg likte ikkje den tanken å verta skoten i døra når eg gjekk ut. Eg ville dessutan ha eit visst overslag over kor lang tid eg kunne rekna med som forsprang. Difor ville eg gjerne finna ut kor hardt tyskaren sov. Eg sa då til han: «Ich möchte austreten!» (Eg vil gjerne få gå ut). Ikkje svar. Så det same ein gong til, men mykje høgre. Ikkje svar no heller. Eg tok så noko papir og tuska det i høg framfor nasen på han. Men han sat nett som før. Eg rekna med omlag to timar forsprang, og «trat stille aus». (Gjekk stilt ut).

Til dekket opp på 1. plass er det to dører. Båre var stengde. Eg prøvde så vindaugo i dame- og herre-salongen. Dei var skrua inn i mahognyråmer og var ikkje å rikka. Der stod eg hjelpelaus. — Vonbroten gjekk eg då ned att og skulle setja meg inn til vakta att. Eg rekna med at eg kanskje skulle få ein ny sjanse på toget dagen etter. Før eg rett sansa meg stod eg framføre ein lang gang — gangen til 2. plass. Han var open. Fyrst tumla eg inn til ein rasande maskinist som svor og let ille avdi eg uroa han. Utatt deritrå. Var klår over at fleire feilsteg og mistak kunne øyda sjansen min. Men så fann eg vegen open til dekket. Der stod styrmannen og lossa varer, og tysk vakt på kaia nett der eg skulle stiga i land. Styrmannen, ære vere han — kjente meg visseleg att, for han hadde tilvist oss lugar i Molde. Men den tyske vakta! Her kunne det bli noko til spel. No var gode råd dyre. For å sleppe lettvtint framom den tyske vakta på kaia, vifta eg venleg til styrmannen og sa noko slikt som «Ha det så bra då!» Styrmannen smilte og svara noko liknande og medan vi vikka hyggjeleg til kvarandre, gjekk eg like framom nasen på kaiwakta og opp i byen. Eg visste ikkje då at vakta var ein av ei patrulje som var komen og skulle ta over vakthaldet og vidareending av meg. Ei stund etter at eg var komen på land, gjekk patruljen ombord og sa til styrmannen:

— Det skal vera ein norsk fange ombord. Kvar er han?

Og styrmannen svara: «Lugar nr. 4».

— Ja, dette høyrdest då liketil ut, men ukjend som De var på Åndalsnes, så måtte det vel vera vanskar, for De kunne då ikkje vita kvar De skulle ta vegen?

— Eg var klår over at eg ikkje kunne ta vegen opp Romsdalen, for der ville heile lendet bli gjenomtrala. Difor li eg leia innover Isfjordsvegen, for på det vis ville det ikkje gå mange hundre meter før eg nådde skoggrensa.

— Men var det ikkje tyske vakter som kunne vija hindra Dykk då?

— Eg passerte ikkje mindre enn 5 tyske vakt-postar, men ingen visste noko enno. Eg rekna sjølvstakt at tyskarane ville nytta bikkjer til å leita meg opp. Og då eg var komen innom alle hus inne på Nesstranda og kom til ein bekk, gjorde eg brått eit tverrkast på meg og hoppa frå miøt på vegen og ut i bekken. Eg fylgde så bekkjeføret opp lia, og gjekk sidan etter bekkjer det meste av dagen. Kom eg til ein snøklatt, klartra eg over i trea så mykje eg ikkje skulle setja far i snøen. Slik gjekk eg heile dagen, frå kl. 2 om

natta til utpå kvelden. Eg hadde trenna heile varen med det syn for augo at eg kanskje måtte røma ein dag, og eg var i glimrande form og i topphumør.

— De fann rette vegen over til Eikesdal då?

— Nei, det var ikkje lett. I skodda kom eg på avveggar og tulla opp i Vengedalen, var eit stykke opp i Romsdalshornet, og sidan for eg så langt oppunder Vengetindane som eg kunne få fotfeste, og så ut Vengesdalen att. Over Kvandalen kom eg så over i Erstaddalen. Her råka eg folk, men då eg ikkje utan vidare sette lit til dei, gjekk eg vidare. Eg braut meg inn i ei hytte og kvilte eit par timar. Der var nok av opne hytter, men eg fann det tryggast å kvila i ei med eit stort hengjelas utanpå.

Utpå natta gjekk eg vidare. Det var natt til 21. juni.

— De såg ikkje meir likt til tyskarar då?

— Nei, ikkje det. Men straks etter starten vart eg «teken til fange» av ein hjelpepatrulje, utsendt av dei folka eg hadde tala med. Det var Ragna, Karl og André Værås. Ragna tok meg til fange. Dei hadde med mat og turre klede til meg. André bytte skor med meg straks, då mine var heller dårlege. Og så tok dei vare på meg i ei utløe i 5 dagar til helga kom, og kjensfolk kunne fylgja meg over fjellet.

— Korleis gjekk då turen vidare?

— Vi hadde ein festleg tur over fjellet. Arne Randers Heen, Hans Dahle og André Værås var kjentmenn. Arne kunne og fortelja meg at røminga mi hadde ført til ein ny arrestasjon på Åndalsnes. Og det var sjølvstakt ein stor mink i gleda.

I Eikesdal tok Nikolai Finset hand om meg, like raust som isfjordingane hadde gjort.

— Men De gav Dykk vel ikkje til i Eikesdal?

— Nei, seinare vandra eg då over fjella mot aust. På Sollia tok vener i mot meg på ein strålande måte. Bror min var der. Han hadde reist frå Halden for å halda seg unna straks han høyrde eg hadde rømt. Der oppe låg eg då i telt ei tid, to telt forresten, eit utanpå det andre, alt kamuflert med tre som var hogde og flutte.

— De hadde det vel betre enn rømlingar pla ha det då?

— Ja, eg hadde det framifrå godt her i landet, og ikkje minder bra i Sverrike. Der borte råka eg elles att kona mi. Ho var komen over 14 dagar føre meg. Mange av familien var komne over dit, så vi talde i alt sju.

— Men De stoppa ikkje i Sverrike, etter som det spurdest?

Russarane på Vågstranda.

Denne saga vart fortald av ein tysk underoffiser, og ho er sunn:

Nokre tyskarar vart ein gong i 1943—44 sende ut for å saumfara og mæla breidda av alle bruene på den nye Romsdalsvegen Andalsnes—Alesund. Lagnaden gjorde då at dei kom på Vågstranda, og om no vågstrendingane just ikkje var dei som tukla mest med tyskarane, så hadde dei då ein mektig mann: David, som budde på Reistad og var herse i namnet åt Quisling og Hitler. Det vart difor berre naturleg at Hitlers sendemann tok inn hjå Hitlers årmann, David på Reistad.

David på Reistad var mykje fegen for vitjinga og held ei stor veitsla og det vart eti og drukki mykje.

So nemner saga at fram på natti vart dei alle lette til sinns. Då stod David herse opp frå sessen og tala til sine germanske frendar. Han tala lenge og vel om kor ille det stod til i riket før Hitler kom nordmennene til hjelp og jaga utor landet dei engelsksjuka og dei raude bolsjevikane.

— Her på Vågstranda, sa han, var det ved siste stortingsval ikkje minder enn 65 % bolsjevikarar. Hitlers sendemann greip hardt om sverdhjaltet då dei hørte om bolsjevikarar på Vågstranda, for dei hadde alltid høyrte at bolsjevikane var verre enn ville dyr, medan Stortinget var noko det skulle brukast bomber på.

Dagen etter drog sendelaget øre i hug attende til Andalsnes og melde frå til løytnant Philipp, som hadde sendt dei, at det var mange russarar på Vågstranda. Løytnant Philipp var og lært opp i den rette trua at ein bolsjevik er ein russar, og ein russar er ein bolsjevik. Han let meldinga gå vidare, og så seier sogemannen min at denne oppdaginga kom straks generalen for øyro. Han let senda herpil til Andalsnes, og Feldwebel X fekk med seg ein stor styrke og skulle fanga alle russarar på Vågstranda daude eller levande. Og heile Vågstranda vart no gjennomført, frå hus til hus for

Hitlers hermenn og leitte etter «die Russen». Men dei fann berre vågstrendingar, og dei såg ikkje ein einaste som hadde noko asiatisk med seg. Feldwebel X hadde gledd seg på ei stor fengd, og før han for, hadde han fått lovnad på at dersom han kom att med mange russarar, skulle han få ein månads heimlov, Jarnkrossen og attpåtil skulle han stiga til løytnant!

Stakkars Feldwebel, han for langs heile Vågstranda og leitte og såg. Til slutt enda han inne i Måndalen, og han spurde seg fram til lensmannen. Dei ville ha grei på kvar «die Russen» held til. Men lensmannen i Måndalen hadde aldri høyrte at russarane hadde busett seg på Vågstranda. Han visste ikkje om andre utlendingar som hadde sett bu på desse kantar enn ei tysk professorfrue som hadde komi til Måndalen ein gong i trettiåra og som framleis budde her.

Feldwebelen trudde ikkje lensmannen og var glad å høyra at det var ein tyskar dei kunne spørja om hjelp. Men den tyske professorfrua visste like lite om russarane på Vågstranda som lensmannen, og skamfull i hug kom Feldwebelen attende til Andalsnes med heile styrken sin. Han var ikkje høg i hatten då han steig inn til løytnant Philipp og melde om utfallet av turen. Løytnant Philipp såg ut i lufta ei stund og såg føre seg korleis denne meldinga ville gå frå offiser til offiser til ho endeleg nådde generalen, og korleis kvar av dei ville kjenna det heile som ei hæding av den tyske hermakta. Dei einaste orda han fekk fram var: — «Kva har den fordømde quislingen på Vågstranda tulla med!»

Feldwebelen fekk ingen permisjon og vart ikkje løytnant. Då han hadde fortalt saga, sa han:

— Kva bryr eg meg om russen på Vågstranda. Å! kunne eg berre få reisa heim til Tyskland ein månads tid!»

No har han fått det ynsket sitt oppfylt og.

— Nei, i september kom eg over til England, og der fekk eg verkeleg stor vyrdnad og age for kor hugheilt alt folket gjekk inn i arbeidet for å vinna siger.

— No, eit spørsmål til slutt. Det har vorti fortalt at tyskaren som De rømde i frå skulle ha fått noko i drykken sin, kjenner De til det?

— Nei, men eg har høyrte det same. Tyske lækjarar skulle ha pumpa han for $\frac{1}{2}$ øl som han skulle ha drukki. Dei trudde vel han hadde fått sovetablettar i ølet. Men alt dette er framant for meg.

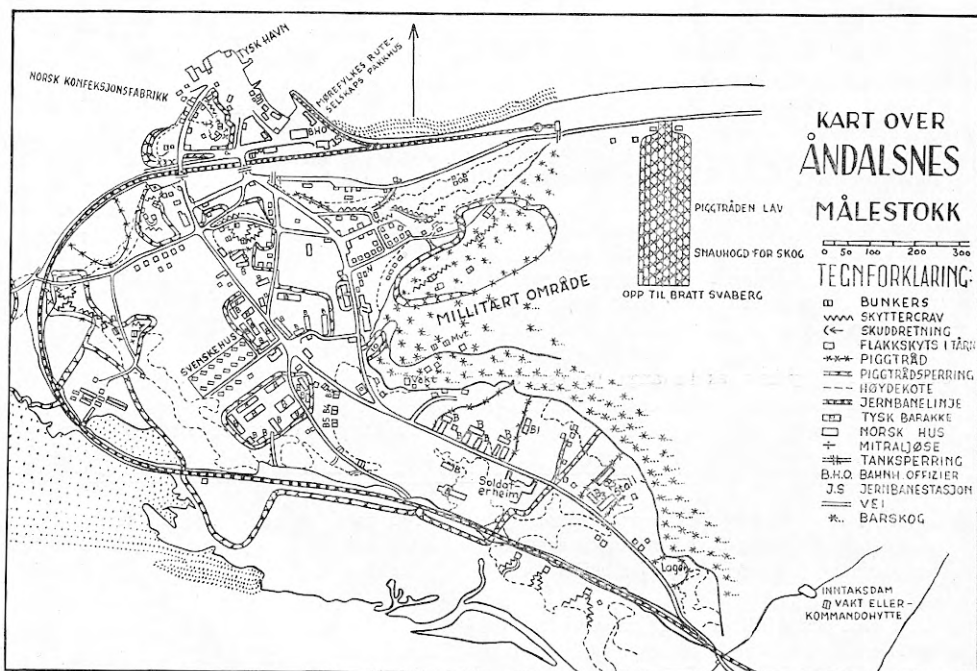
Mi mening er at tyskaren var overseg trøytt, og dette gjorde at eg kom meg unna.

Dei tyske styrkane i Romsdal.

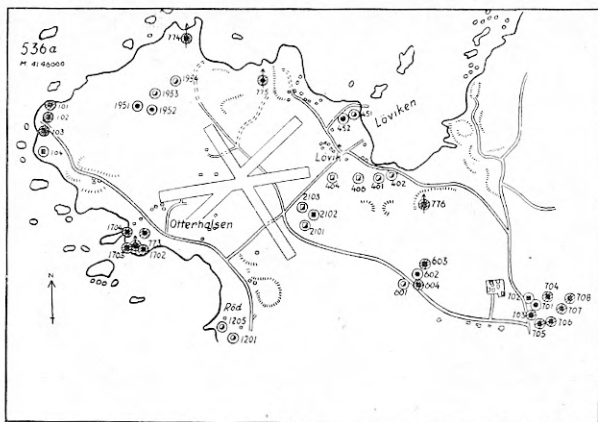
Desse tala gjeld for styrkane den 25. april 1945. På sume stader var nok styrkane større til sine tider tidlegare i krigen. På Gossen var det såleis ei tid over 3000 mann, i Grytten var talet på soldatar i 1942—43 kring 2000, og på den viktige ferjestaden Afarnes var talet på vaktmunnskapet fyrstnad i krigen 75, men det minka ned til 6 sist i krigstida. Tyskarane flytta troppane sine støtt og stendig, og det var eit utal med kjennermerke å halda greie på. For å villeia spionar hende det og at når høgre offiserar var på ferd, bytte dei regiments- eller kompaninummer på skulderklaffane. Men ein ting var å få greie på kva våpenslag og styrketal som låg på kvar plass, ein annan ting var å få det store oversyn over alle herstyrkane i Romsdal. Det kunne sjølv sagt berre dei få som til kvar tid fekk meldingar om styrkar og tropperørslar. Og det lukkast etter mykje arbeid for M.E. 2 og M.E. 1 å trengja til botnar i den løyndomen som vi kan kalla skipna-

den av dei tyske herstyrkane, med alle deira bokstav-, figur- og talnumreringar.

Men korleis den norske Meldingstenesta var organisert, og kva arbeidsmåtar ein brukta, det skal framleis vera ein løyndom. Og når det gjeld Romsdal, kan ein vel og seia at den tyske kontraspionasjen ikkje greidd å rulla opp ei einaste grein eller gruppe av denne organisasjonen. Rett nok var nokre mann frå Romsdal (Aukra, Åndalsnes) tekne av tyskarane, men den eine kom seg unna på ein mykje underleg måte, og den andre held tett. På den tid dei vart tekne, var og det meste av dei tyske forsvarsstøda i Romsdal frå seg bygd, og tyskarane stod alt i 1944 budde på å ta imot invasjonen. Det kom ingen landgang, men det er grunn til å tru at dei allierte stabane i London kjende dei tyske støda i Romsdal, ja, i heile Møre og Romsdal, like godt som tyskarane sjølv. Grunnen til dette var vel at det lukkast Meldingstenesta i Romsdal å få tak i sjølvaste dei tyske

ÅNDALSNES. Militærkart. Eit av dei bileta dei norske heimefront-folka teikna av militære område i Romsdal.

AUKRA FLYPLASS.

Tysk militærkart over Nordvest-Gossa. Krosslinene er startbanane på flyplassen. Dei små ringane kring på øya er bunkers og forsvarsstøde. XU-folk henta kartet av det tyske panserkvælvet på Andalsnes i februar 1944, ved hjelp av estlender i tysk teneste.

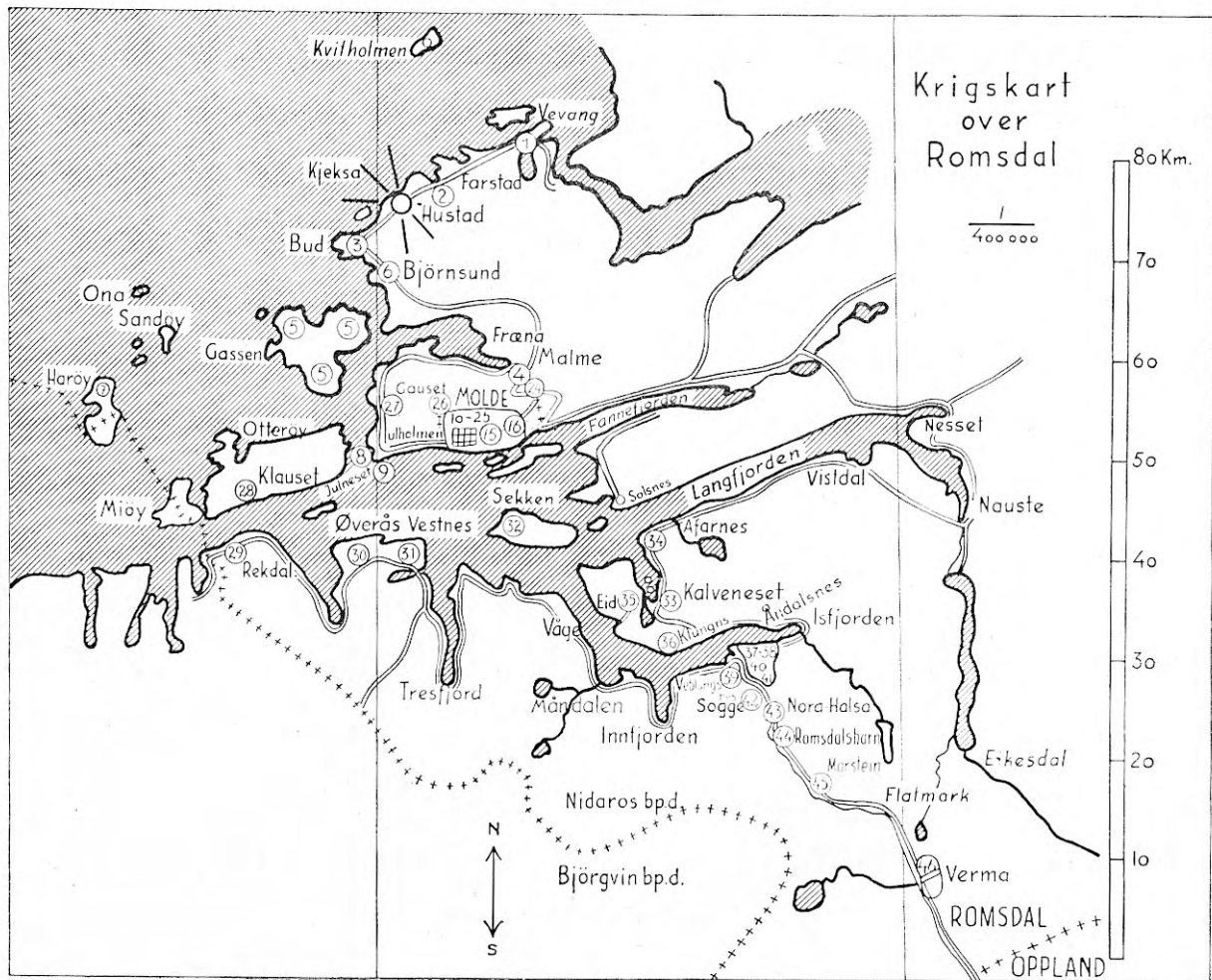
militærkarta for heile Møre og Romsdal. Men forutan dette hadde medlemne av organisasjonen her kartlagt Romsdal så godt at det knapt trengdest betre. Det arbeidet som vart gjort her fekk og vellæte på høgre hald. Ein tenestemann ved den norske spionsentralen i Stockholm fortalde meg at Møre og Romsdal stod som ein god nummer 1 når det galdt spionasje og meldingstenest.

Det oversynet over styrkane som no fylgjer, har eg fått av M.E. 2. Numra på dei militære støda i lista, svarar til numra på oversynskartet over Romsdal.

1. VEVANG, 85 mann. 45 artilleri, 30 infanteri, 4 W. L. (Herens luftvåpen) 6 sambandstroppar + 5 sambandstr. på Kvitholmen.
2. FARSTAD. 40 mann. H.K.A. (Herens kystartilleri), samband, inf.
3. BUD. 141 mann. 100 H.K.A. 8 WL, 22 innf. 11 marine. ONA: 8 mann vakt. *Kjeksa: Radarstasjon, vanleg kystvarsling.*
4. MALME i Fræna, 130 mann, av desse 100 inf., 30 art., 4 batteri.
5. GOSSSEN. 1031 mann. Tre hovudstøde: Tangen, Gossen Nord og Gossen Midte. På alle tre HKA. 305 art., 625 WL. *Flygeplassen: 65 samband, 260 flygarar, 35 Organisasjon Todt.*
6. BJØRNSUND. 8 mann, kystvakt.
7. HARØYA. 20 mann WL. Signalstasjon.
8. JULHOLMEN. 40 marine. *Torpedoutsiktningssstasjon.*
9. JULNESET. 110 mann marine. Marinebatteri (M.A.A. 505).
10. GEITAPLA. 25 marine. Minelager.
11. UTSTILLINGSPLASSEN. Molde. 110 marine. Marineforleggjing.
12. FJERLIMARKA (Mellom Utstillingsplassen og Litlevika) 50 Marine Nachrichten Offiziere (Meldingsoffiserar for marinen). Radiostasjon.
13. REKNES SANATORIUM (ved stranda nedanføre) Hafenschutflotille (Liten flåtestyrke til vern for hamna).
14. ROMSDALSMUSEET. 130 inf. Staben for bataljonskommandoen + eit kompani. Lager.
15. MOLDEGÅRD. 75 mann art. (Marinelager. Ausrüstungslager, Pferpflegungslager, Sprengstofflager).
16. KVILTORP. 208 marine. 98 hørde til sprengkommandoar, 30 var ein dødsgjeng. Ei sambandsdeild av feltpostnr. 18021.
17. BEKKEVOLL. 30 inf. Hestestallar.
18. CICILIENFRYD. 110 mann inf.

Dei tyske militære stode i Romsdal i april 1945. Mann-
talsliste for dei ulike stode finn ein i stykket: Dei tyske
styrkane i Romsdal.

KRIGSKART OVER ROMSDAL.

Litt om korleis heimestyrkane i Molde vart til.

Fortalt for «Romsdal i krig» av sjefen for H.S. i Molde,

SIVERT EIKREM.

Både i 1943 og 1944 hadde det vorti gjort fleire freistnader på å skipa milorg.grupper i Molde. — Men dette var liksom spreidde tiltak, og, ein kan vel seia, utan noko sams leining og utan fast skipnad. Desse gruppene vart då for det meste opprulla før dei eigentlege var skipa. Sanninga er vel at ein i den tida var for blåøygd, ikkje visste av roynsle at ein kan ikkje vera for varsam, og heller ikkje rekna ein med negative kontaktar og Rinnanske blodhundar. Men ein lærde då litt av arrestasjonar, og ein trengde vel og inn i såkalla Gestapo-taktikk, slik at ein betre visste korleis ein skulle fara fram i dei ymse tilfelle.

I årsskiftet 1944—45 var distriktssjef for H.S. Alesund, Helge Hagen i London, og etter dette vart det ny kontakt med Molde. Ein kom då til den avgjerd at det skulle skipast ein fast militær organisasjon i Molde, og ein ville det då slik at eg skulle gå ut or Meldingstenesta (XU) og styra

med denne organisasjonen. Og ein kan vel seia at kring 1. mars 1945 var H.S. i Molde ein fast oppbygd organisasjon. På stutt tid hadde ein 5 lag, kvart på 10 mann, dessutan hadde ein 20 mann på Istad. Desse laga hadde då sine seroppgåver. Eit lag hadde til oppgåve å ta seg av Stor-kaia, eit hadde Telegrafan, eit tredje skulle halda tilsyn med oljeanlegga, vidare skulle eit ha til oppgåve å sjå etter Bolsønes Verft, Fuglset, og dei tjuge mann hadde å ta hand om Istad Kraftverk.

Når det gjeld våpen, så er det greitt at desse måtte koma utanfrå. Våpna skulle koma med båt, og for oss vart det då å skaffa lagerplass og få våpna velberga dit. Meininga var då at vi skulle senda ein båt ut i skjergarden for å henta inn sakene frå eit større skip som kom beinveges frå England. Og ein kveld kom sermeldinga i radioen: «Hanan galer». Det tydde: Båten kjem inn i mørkinga i morgon kveld på den staden som

-
-
19. MOLDE (sjølve byen) 1858. Av desse 508 marine, 750 hørde til heren, og ombord på båtane på hamna var 600. Regimentskommandoen i Molde på Astrilid.	31. VESTNES. Bataljonsstaben for Kystartilleriet. 35 art.
20. OLJEBERGSET. 30 marine. Batteri MAA 505.	32. SEKKEN. Vedalshaugen. 80 art. HKA.
21. IDROTTSPLASSEN. 30 HKA a975. Regimentsstab.	33. KALVENESET. 70 art. HKA.
22. FRÆNAVEGEN. (Læger oppføre Moldegård) Regimentsstaben for pionerar.	34. AFARNES. 6 mann, vakt.
23. FUGLESET. 135 mann. 75 art. og 60 pionerar.	35. FRISVOLL. 6 mann (Eid)
24. ARØ—EIKREM: Forsvarslina frå sjøen til fjells. Ved denne lina skulle byen forsvarest mot åtak frå aust.	36. KLUNGNES. 5 mann.
25. LEGROVIKNESET. 50 mann. Pionerar og inf. <i>Minesperring</i> .	37. ANDALSNES: Vangen. 342 inf. B5730.
26. BJØRSET: Forsvarslina frå sjøen til fjells, ved Treskjerarskulen.	38. ANDALSNES: Neshagen. 112 ing. A5730.
27. GAUSET. 15 inf. Vakt.	39. VEBLUNGSNES—Setnesmoen: 150 mann III /Gren. Reg. nr. 516.
28. KLAUSET. 30 marine. Stor bunkers. Torpedtskytningsstasjon.	40. MJELVA. 110 Artilleri.
29. REKDAL. 50 art. Batteristøde HKA.	41. PARK HOTELL. Artilleristaben. Pionerar.
30. ØVERAS. 21 batteri av HKA. 118 art. 22 russiske fangar.	42. SOGGE med Akesreiten 140 mann. Artilleri og pionerar.
	43. NORA—HALSA. 30 inf. og art.
	44. ROMSDALSHORN. Intendantur 15 mann. Transportdeild.
	45. MARSTEIN. 34 pionerar. Lager av ammunisjon og miner.
	46. VERMA. 70 mann pionerar.

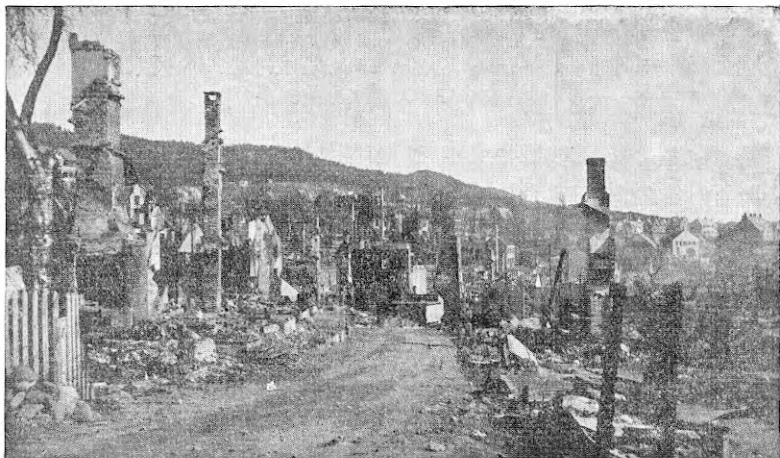

Foto: Kirkhorn.

Storgata i Molde etter bombinga.

er avtala. Denne gongen hadde vi likevel ikkje lukka med oss. Det sette inn med storm, retteleg uver. Båten vår kom seg ut i skjergarden, men fann ikkje våpenskipet og måtte gjera vendereis klokka 12 om naatta. Skipet vende attende til Shetland, men det kom attende to netter etterpå og lossa våpna, som då vart sende til Alesund. Vi fekk dei så derifrå.

Fyrste sendinga hit kom med ein av fylkesbåtane i ein kasse merka «Maskindelar», og kassen var adressert til ein motorfabrikk i Molde utan at dei som hadde fabrikkjen visste om det. Kassa vart så snappa opp på eksedisjonen i Molde, slengt opp på ein lastebil og avstad gjennom Moldegatene bar det. Men Moldegatene var tronge og det tyske politiet tok stor plass, så det var ikkje under det dreiv og skulle gå gali. Og lagsjefen som stod for transporten, fekk røynta nervane sine for fyrste gong. For då bilen skulle framom Torget, kom ei kinokop som heilt stengde for utsynet over gata, og for ein visste ordet av det, ruva tyske politihjelmmer opp over mengda. Det var tyske politioffiserar på passkontroll. Alle som kom ifrå kaia måtte syna fram pass, så dette såg ut til å høva bra. Tyskarane saumfor passa og tok til å kika på våpenkassa. Då tykte lagsjefen at det var på sin plass å syna tyskarane litt vurdsemd, han vende seg til tyskarane med høvisk tiltale, og for fyrste og siste gong i sit liv bukka han djupt og undergeven og sa «Guten Abend!» (God kveld). Dette

var nok. Dei gløynde å sjå meir på kassa, undra seg berre over at nordmennene kunne vera så høviske, og let bilen få køyra vidare.

Ja, dette var fyrste ammunisjons- og våpenkassa. Resten av våpna kom over Ørskogfjellet på bil og vart henta med motorbåt på Rekdal.

Men det galdt då å lata kvar einskild få øva seg i å bruka våpna, ja, kanskje fyrst og fremst at kvar ein fekk læra å handsama dei ymse våpen. Når det galdt øvinga i å bruka pistol, så gjekk ein gjennom dette nede i byen. Men dei større våpen, slik som stenguns og maskingevær vart borne til fjells. Der held ein då instruksjonskurs i særterfjøs og hytter, og skytingsøvingar gjekk for seg så langt vekk at ingen tyskar kunne høyra det.

Når så dagen kom, stod desse styrkane vel budde. Men oppgåva vår var ikkje å føra krig om bunkers og skyttargraver. Vi skulle alle vera tryggjingsstyrkar. Dei allierte hadde røyntse for korleis tyskarane sette att såkalla «sprengkommandos» på dei stader dei måtte draga seg attende frå. Desse «sprengkommandos» hadde til oppgåve å øydeleggja alt som dei allierte ville få bruk for straks dei kom, eller rettare alt som var livsviktig for dei allierte. I Molde hadde og tyskarane slike øydeleggjingskommandoar. Ja, dei hadde til og med halde øving i korleis dei skulle sprengja Storakaia. Og under Storakaia hadde dei lagt ikkje mindre enn 150 flybomber, og det hadde vori haldi øving i å leggja ut elektriske kveikjingsleingar.

Russaren i høgfjellet.

Av Arne Randers Heen.

Det var julaftan 1944. Eg hadde funni fram radioen for å høyra dagsnytt frå London. Mitt illegale arbeid gjorde at eg laut høyre på radioen i «embets medfør», men det var vanskeleg å halda løynt for dei andre i huset at eg hadde radio, og no då London skulle senda eit gildt juleprogram, skulle vi alle gleda oss til å høyra det. Då vi så vidt var ferdige og eg hadde fått gøymt radioen, høyrdest bråk av tyskarar ute i gangen. Fyrst glødde den tanken gjennom meg: «No kjem dei og tek meg att. Kanskje hadde noko vorti oppdaga, eller nokon kunne ha høyrte tonen frå radioen. . . .»

Fyrst tenkte eg å stikka av. Ei av kvinnene i huset gjekk då ut og skulle høyra kva som stod på. No, nokre russarar hadde rømt, og då eg skjøna det ikkje galdt meg, gjekk eg ut og prata litt med tyskarane. Fire russiske krigsfangar hadde rømt frå fangelægret i Isfjorden, og no vart det ransaking i dei næraste husa.

Dagen etter, juledagen, kom eit brev til meg frå frk Anna Værås, som budde fremst i Dalsbygda i Isfjorden. Ho bad meg koma framover straks. Det var komi ein framand dit, og dei visste ikkje kva dei skulle gjera med han. Eg skjøna med ein gong samanhengen. Eit slikt brev hadde det komi året før. Då hadde ein norsk rømling komi inn i same huset, og eg hadde vori kjentmann for han over fjellet. Eg drog difor framover om ettermiddagen. Vegen førde framom det tyske fangelægret, og straks eg hadde det bak meg, møtte eg tre tyske vakter. Dei kom med ein russisk fange

mellom seg. Det slo meg at no hadde dei fått tak i russaren eg skulle ta meg av. Eg gjekk likevel framover, og frk. Værås kunne fortelja at russaren hadde komi inn til dei seint julaftan. Dei hadde ikkje visst korleis dei skulle fara åt, og hadde fylgt han fram i ei høyløe. Det galdt no å finna ut korleis ein skulle gjera dette. Saman med André, bror hennar, gjekk eg framover Erstaddalen til utløa. Den fyrste snøen hadde nett falli, og då vi var redde at det skulle syna far etter oss tok vi ein stor omveg og kom til løa frå ein annan kant. Russaren var som sokken i jorda. Vi ruska i høyet og ropa, men ingen russar synte seg. Vi kunne ikkje finna far bort frå løa, og vi tenkte russaren måtte ha dregi sin kos tidleg om føremiddagan før snøen hadde falli, og eg meinte at det måtte vera same russaren eg hadde møtt saman med dei tyske vaktene. Vi gjekk heim att. Etter avtale skulle André ringja til meg om russaren synte seg att. Han skulle då nemna eit visst ord som skulle tyda: Kom fram over att.

Dagen etter kima telefonen, og ordet vart nemnt. Så bar det atter framover. Fangelægret låg attmed vegen, og eg tala med ei av vaktene. Vakta kunne fortelja at tre russarar enno var på frifot. Då eg spurde kva som ville verta gjort med slike fangar dersom dei vart tekne at, og om dei ville verta skotne, sa han at dei ville verta sende til ein annan stad og få hardare medferd. Ingen vart skoten som gav seg over friviljug.

Eg råka André på ein avtala stad, og vi tok

Det vi skulle gjera i tilfelle invasjon, var då å gjera om inkje slike små sprengkommandoar, øydeleggja kveikjingsseingane osv.

Men det kom ingen invasjon — det vart kapitulasjon. Og då vart oppgåva vår ei heilt anna. Det fyrste som var å gjera, var å overta polititene-
sta.

Politiet i Molde hadde vorti nazifisert. Det var berre ein av den gamle garde, nemleg Helge Holst,

og han var det no heimstyrkane måtte hjelpa med polititene-
sta. Det galdt no å ta si hand om nazistane, vakta på dei tyske lagra og lægra, og halda oppe ro og orden.

Styrkane som før hadde vori berre på 70 mann, auka no til 300. Dei fleste av desse gjorde då teneste til dei militære vaktstyrkane tok over den 1. august 1945.

same ruta som førre dagen. André fortalde at han hadde vori der framme om morgonen, og då sat russaren i høystålet. Han hadde vori i løa heile tida, men av otte for tyskarane hadde han gravi seg heilt ned på botnen av høystålet. Han hadde vori så trøyt at han hadde sovi og hadde ikkje høyr oss dagen før.

Diverre kunne russaren berre nokre få tyske ord, så det var vanskeleg å skjønna einannan. Men det tyktest vera klårt at han ville dra til Sverige med same. A peika ut noka rute over fjellet til han var heilt uråd, og å tenkja seg å dra øvør dei villaste Romsdalsfjella no svartaste vinteren var beint ut det same som sjølv-mord. Men han kunne heller ikkje verta i Dalsbygda til krigen vart slutt, for tyskarane held dagleg øvingar der framme. Eg freista å få han til å skjønna at det einaste fornuftige ville vera å venda attende til fangelægret. Eg fortalde kva vakta hadde sagt, og trudde han ville sleppa frå det med livet. Men det var lite nytte i å tala til han, og vi fann ut at han måtte vera der han no var til vi fekk høyra korleis det gjekk med dei andre som var rømt. Vi gav han så all maten vi hadde med og bad han halda seg i ro og gøyma seg godt dersom det kom framande. Dette synte seg å vera naudsynleg, for alt dagen etter leitte tyskarane med kjent-folk like fram i dalbotnen, men dei fann til all lukke ikkje elveovergangen til den andre sida der løa låg.

Då eg kom heim den dagen, fekk eg greie på at den russaren som dei to tyske vaktene hadde komi med dagen før, hadde fått ei forferdeleg medferd og hadde vorti avliva. Dei to andre russarane hadde hamna framme i Grøvdalen. Der hadde dei teki inn på ein gard, og skulle nett til å få seg mat då tyske soldatar brått kom sturtande inn. Dei hadde ingen sjanse til å koma seg unna. Dei vart bakkbundne med streng, og ført ned til lægret. Etter ei fæl mishandling vart dei slengde på ein lastebil og køyrt utover mot Andalsnes. Eit stykke ute i Nesstranda stoppa bilen. Folk høyrde fleire skot, og etterpå synte det ein blodpøl på veggen der bilen hadde stansa. Vaktene hadde skoti desse russarane med dei sat på lasteplanet. Lika vart så køyrde til «Russarkyrkjegarden» på Setnesmoen.

Men blodpølen fraus fast i isholka på veggen inne i Nesstranda, og var lenge synleg som eit raudt uhyggjeleg minne om dette skjemdarverket.

Det var med tungt hjarta eg så neste dagen lurde meg fram i løa att, og med ord og fakter freista forklåra russaren korleis det hadde gått

kameratane hans. No var for denne stakkaren ingen veg attende, og spørsmålet vart kvar vi skulle gjera av han. Vi tok ein tredjemann, Ingvald Moldsvor, med på råd, og det vart lagt ein plan. André og Ingvald fann no ut at dei skulle hogga noko tømmer framme i ei fjellside, men i røynda så gjorde dei ikkje det, dei var heile tida i sving med å byggja ei barhytte oppe i Kvandalen, ein sidedal til Erstaddalen. På hytta vart lagt eit telttak; barskat og snø vart så slengt oppå og alt gjort så usynleg som mogleg. Om ei vekes tid fekk sa russaren ta med seg det sengabolet han hadde legi i og var flytta opp i villmarka. Der var han i alle høve trygg. Og han fekk med seg mat for tre veker og fekk pabod om å halda seg roleg til alt hadde stltna.

Vi skjønna då snart at han ikkje kunne greia seg der vinteren over, og såleis kom vi til å tenkja på at kunne vi greia å få han opp i Middagsfjells-hytta, ville han kunna halda ut vinteren igjennom. Denne hytta ligg ved osen av Middagsfjellvatnet, beint over dalen mot dei kjende Vengjetindane, og er vel om vinteren det mest utilgjengelege huset i landet. Det er ei lita fiskebu, bygd av stein og tre, med omn og sengestad, og vi skjønna at dette ville vera mykje betre hus enn den hqla han nò held til i.

Første sundagen i januar vart det så gjort ein freistnad på å få russaren opp på fjellet. Men då bar det nett til, med eit umåteleg uver med storm og snødrev, slik at ein måtte snu med same ein kom opp på høg-fjellet. Russaren måtte då atter krypa inn i hola si og fekk ordre om å halda seg der til veret betra seg. Men dag kom og dag gjekk, og vertilhøva vart jamt verre, med storm og snøfall innimellom. Vi vart difor ottefulle for russaren. Han kunne både svelta og frysa i hel. Då det så lei ut i tredje veka, drog vi atter avstad og skulle freista lå han opp på Middagsfjellet.

Vi tok ut frå bygda, før det vart ljost, slik at ingen skulle sjå kvar vi sette kosen. Det synte seg at det vart vanskeleg å finna att barhytta, for snødrevet hadde gjort ukjenneleg heile landskapet. Dei to byggmeistrane hadde teki seg goott méd då dei bygde, og tok derfor til å grava i snøhaugane der dei trudde det var. For meg var det elles reint utenkjeleg at det kunne vera nokon levande skapning under snøen. Brått sokk ei ski ned i eit tomrom. Med febrilsk fart grov vi ut eit hol, og då med eitt stakk det seg fram eit likkleikt svartskjeggandlet. Det var russaren og han var framleis i live. Han hadde ikkje vori ute or hola

Foto: A. R. Heen.

Fra turen opp til middagsfjellhytta.

Fra v. Russen, Moldsvor, Berg og Sæter.

på tre veker. Maten hadde han omlag eti opp, og den vesle vassgrand han hadde drukki på denne tid, hadde han smelta seg med å halda ein blekkboks over eit talgljos. Han hadde ikkje frosi noko nemnande, men det hadde vori vanskeleg å halda seg varm på føtene.

Så vart det vesle bolet hans atter pakka saman, og denne gongen var veret såpass bra at vi nådde fram til Middagsfjellhytta. Ingen av dei andre hadde vori der før, så det var godt at eg var med denne gongen, for eg visste nøye kvar hytta låg. Vi fekk då snart grava oss fram til døra og til pipa og vindaugo. Det hadde foki inn noko snø, men den lempa vi snart ut, og vi freista gjera det så koseleg som råd var for han som skulle overvintra her. Litt turt fjellris låg att der frå sumaren før; det fyra vi opp i omnen med. Men dei gjennomfrosne steinveggene blei ike kalde. Vi hadde ikkje tid til å halda oss der lenge, for vi skulle ned att før mørkret kom.

Ei veke seinare d. v. s. neste sundag var vi atter ein tur dit opp. Denne gongen hadde eg med ein heimgjort grammatikk til russaren. Eg hadde sett opp ei liste med omlag 500 av dei mest vanlege ord og daglegdagse vendingar. Desse hadde eg skrivi på norsk og engelsk. Han ville nok ha skjøna tysk betre, men vi vona at vi ein gong skulle få høve til å få han over til England, og difor ville engelsk vera tenlegare. Attåt ordlista hadde eg med ei bilettbok med forklåringar under.

Då eg kom opp sette vi oss straks til å peika på alle ting vi såg, på bileta. Så sa eg kva ting heitte på norsk og engelsk, og deretter skreiv han det same i rubrikken bak på russisk. Så gjorde eg alle slags fakter og rørsler og forklåra kva det heitte på norsk og engelsk, og etterpå skreiv han stundes på eit stykke papir og omsette det til russisk. På dette vis dreiv vi på fleire timar, og vi hadde då fått i hop eit underleg vokabular.

Denne gongen hadde vi og med oss noko parafin, så han kunne få brensel på ei lampe.

Ei veke deretter hadde kvar av oss med seg fram i botnen av Kvandalen ei stor bør med spikved. Veden la vi att der oppstigninga tek til. Då vi kom opp til hytta, banka vi på døra, og ut kom russaren og helsa breitt på norsk med ord som eg skjøna skulle tyda: «God dag kameratar, godt skiføre i dag!» Han plapra i veg med mange norske ord, og han var ikkje lite byrg av kva han kunne. Og merkeleg nok gjekk det bra å tala saman, jamvel om samtalen likna noko på «Niggerengelsk». Tilhøva elles i huset var just ikkje så mykje innbydande. Verst var kulden, og det synte seg at temperaturen i januar aldri kom over ÷ 4 gr. C innandørs. Då vi gjekk, vart han med oss og skulle henta opp noko ved nede frå dalen. På nedvegen kom talen inn på røminga hans, og eg fekk vita grunnen til kvifor han rømde. Wlassovs arme kjende vi bæe til, og eg kunne fortelja han at det hadde vori ein høg offiser frå denne armeen

inne på Andalsnes føre jul. «Det er rett», sa han. Offiseren hadde og vori inne i Isfjorden og hadde halde propagandatale til dei, og ville ha dei til å gå over til den tyske armeen. «Det var og nokre han fekk tala rundt», sa han. «Men vi fire som rømde var alle høge militære i den russiske heeren, og vi hadde åtvåra landsmennene våre mot svikaren Wlassov. Vi hadde dessutan fått skulda for å ha revit ned eit bilete av Hitler som hekk i sovesalen. Dette hadde ein russar som hadde fallt frå, meldt til dei tyske vaktene. Som straff fekk ikkje vi 4 vera ilag med dei andre på arbeids-plassen, vi miste tobakksrasjonane og vaktene let oss vita at vi kunne bu oss på litt av kvart snart. Då rådde vi oss på å freista røma, og med di vi vona at vi skulle få hjelp av sivilfolket, nytta vi det fyrste høvet til å koma på frifot.»

Julaftan hadde vi storreingjering på roma. Det vart mykje vassbering opp i frå elva som rann nedanfor brakka, og den tyske vakta var ikkje så nøyen med å stengja porten for kvar gong vi gjekk ned. Vi laga det slik at vi fire var i fylgje, og då vi skulle luta oss ned etter vatn, kraup vi langs elvebreidda til vi kom utanom det opplyste området, og så la vi på sprang over brua. Ei stund etter gjekk alarmen, og vi kom frå kvarandre i mørkret. Eg fylgde ein veg oppetter dalen, og eg fann ikkje kameratane mine etterpå. Til slutt lurde eg meg ned til ein gard der altså huslyden Værås budde).

Han fortalde elles at han var frå Charchow og var løytnant. Han hadde vori med i krigen frå byrjan og var med i heftige stridar i slaget om Sebastopol. Der vart han sára og teken til fange. Elles hadde eg før lagt merke til at han hadde ær etter skotsår både på hender og føter. Han hadde fyrst seti i fangelæger ved Stettin. Saman med fleire hadde han der freista røma. Til straff for dette hadde han måtta gå gjennom ein umenneskeleg tortur. Fleire vender hadde han mått stå i iskaldt vatn til midt opp på livet. Av dette hadde han dregi på seg isjias, og han var ikkje rett bra i den eine foten. Dette meinka han noko når han skulle gå, men han greidde seg likevel nokså bra på ski. Denne dagen var det nokså hardt i fjellet, og eg hadde med meg ei fjellhakke som eg hogde stegfeste i skarsnøen med. Fylgjesmannen min den dagen var H. Berg. Vi to var vante til å kliva i fjellet om vinteren, så vi fann oss vel til rettes, men russaren sakka atterut. Han var frå det russiske slettelandet, og var ikkje van med å kliva i fjellet i det heile. Han bøygde seg for mykje innover, slik at skorner fekk ikkje skikkeleg feste. Og

då eg snudde meg og skulle til å ropa noko til han på blandingsspråket, fekk eg til mi store redsle sjå at han rasa i veg. A stansa han var uråd, men til all lukke kørde han seg fast mellom to steinar før han kom ut på stupet. Hendinga verka uhyggjeleg på oss og vi tenkte med gru på korleis det skulle bli no då han kanskje hadde broti både armar og bein. Men han hadde lukka med seg og slapp frå det med støkken og nokre skrubb-sår, men med slik støkk i livet at han ville ikkje vera med ned etter veden. Han fekk då låna fjelløksa mi, og han ville henta veden ein dag seinare.

Helga etter drog vi framover att. Då vi kom fram i dalbotnen, fann vi til vår store undring at veden låg der urörd. Vi fekk som ein otte om at noko ålvorleg kunne ha hendt han, kanskje var han sjuk, kanskje hadde han fått større skade enn vi hadde trudd. Vi kom fram til hyttedøra med ei viss spaning og ropa: «Hei, Dimitri!» men ingen svara. Vi ruska i halmbolet, men han var heller ikkje der, og vi såg han ingenstad nær hytta. Det gjekk nokre skileier frå hytta, og vi fylgde dei ferskaste og tok på leiting etter han. Ei av desse førde med fjellsida til Sauefonnvatnet langt nede. Der fekk vi augo på eit svart punkt ved ein snaublåesen rabb. Det voks litt dvergbjørk der, og no kom russaren med ei god bøl av denne. Han hadde vori der fleire vender og dregi heim til brensel, men det var sjølvsgadt vanskeleg å få kveikje, og så hadde han brukt opp all den dyrekjøpte parafinen for å halda varme i omnen. Vi skjøna at han heller hadde vilja frysa i hel enn å gå ned og henta spikveden. Han drog på smilen og sa at på ein slik plass kom det i alle høve ikkje tyskarar.

No, det vart etter kvart plågsamt å ha han der oppe. Vi kunne ikkje vita når bygdefolk kunne oppdaga at vi tok turar til Kvandalen kvar helg, ein stad der folk aldri ferdast om vinteren. Dessutan var det i dei dagar at Heimestyrkane vart skipa, og vi som var med i leinga for Indre Romsdal, hadde om sundagane hendene fulle av dette arbeidet. Eg tenkte då å få han over til Eikesdal eller til Valldal, til stader som låg lenger borte frå kampona kunne bli.

Ein månads tid føre påske fekk eg eit vitord om å søkja samband med Sigurd Langdal, som budde på den fremste garden i Valldalen. Det galdt Heimestyrkane som var sett opp der og som skulle over til Andalsnes i tilfelle invasjon. Karane der skulle likeeins hjelpa til med å ta i mot eit slepp som vi venta med det fyrste.

Foto: Sødahl.

«HEIMATT» Herrefolket har vorte småmenn — .
Slik vart Åndalsnes rømt — .

Medan eg tala med Langdal om dette, nemnde eg russen og spurde samstundes om han hadde greie på kvar dei russarane hadde teki vegen som hadde rømt frå Marstein hausten før. Ymse tydde på at dei hadde teki vegen dit. Det var 5 mann som var som sokne i jorda og vart borte trass i alt det tyskarane leitte.

Langdal vart heller tagal då eg nemnde dette og visste ikkje kva han skulle svara. Men då vi alt hadde ein løyndom saman, fortalde han no at han, så utruleg det enn høyrdest ut, hadde hatt 5 russarar på garden sin eit halvt år og berre nokon få i bygda visste om det. Eg måtte retteleg tenkja på kva denne huslyden måtte ha gått gjenom av spaning, og kva bry det hadde vori med å skaffa mat til så mange.

No, vi vart samde om at eg skulle freista få den sjette russaren over til Valldalen og samstundes freista skaffa nokø mat til karane. Påska kom med stor aktivitet for heimestyrkekarane. Ein vå-

peninstruktør var komen over frå England, og vi skulle møta han oppe på Stigfjellet. I påska er det vanleg at folk dreg på tur, så det ville ikkje bli lagt noko merke til om ungdomane vart borte nokre dagar.

Men i desse dagar merka også tyskarane at det var noko serleg som gjekk fore i høgfjella, og rett som det var sende dei ut patroljer for å spegje ut terrenget. Andre påskedag var soleis 5 soldatar heilt opp på Stigen og braut seg inn i hyttene der, men heldigvis fann dei ikkje på å gå so langt fram som til restaurangen på høgda. I fall dei hadde kome på oss der, kunde det lett ha kome til open i Langdalen. Dit kom dei ein halv dag tidlegare kamp.

Vi skipa det då såleis til at Berg og Moldsvor skulle føra russaren over til Valldal skirtorsdagen. Lettast ville det då vera å dra beinaste vegen over Åndalsnes. Men då vi i det tilfelle måtte framom fleire tyske læger og kunne rekna med mogleg

I HØGBORGA TIL GESTAPO.

Viktoria Terrasse var i krigstida eit namn som folk sjeldan høyrde utan at føle tankar og vonde syner sveiv for dei. Roysta frå London visste rett som det var å fortelja om dei mange misgjerningane som gjekk for seg der. Og allierte fly freista to gonger å jamna denne illgjetne staden med jorda. Siste gongen bombene fall mot Viktoria Terrasse, var utpå ettermiddagen den 365. dagen i året 1944. Gestapofolka kom frå det med støkken. Men dei ville ikkje gå med stendig otte for å få ei bombe over seg når som helst. Så fann den høge herren Fehmer på at han ville ha husgislar, grinfangar skulle tryggja livet til han og mennene hans. Han sende bod til Grini: «Send meg 30 av dei mest «framståande» fangane!»

Såleis hadde det seg at den 13. januar 1945 forkynte høgtalaren på Grini. «Fangane på barakke 12 møter på apellplassen straks!» Dette vart ropa ut gong på gong, og så kom dei springande frå kjellarar og verkstader og gøymehola sine den eine etter den andre. Brakke 12 vart gjerne kalla professorbrakka, for der var det dei lærde, akademikarane, budde. Det var såleis dei lærde som no vart ropa fram til mønstring, ikkje alle møtte, for det var gjerne ein eller fleire som alltid tok ein sjansje og let vera å møta. Og ved denne oppstillinga vart det ikkje spørsmål etter manntal. Det var Heilmann som mønstra oss, og for han galdt det å gjera det heile så gåtefullt og mystisk som

råd var. Kvasse skjellsord og rasande illskrik var liksom innleiinga hans, og etter noko beisk skjemt og bitande merknader kom han til det han ville. Professorane skulle koma fram og stella seg opp for seg sjølve. Dinæst vart lektorane ropa fram, så doktorane, så direktørane, ingeniørane, advokatane, prestane, og til slutt lærarane. I rad og rekkje stod så dei utvalde der og undra seg kva dette skulle tyda. Og dei som ikkje var kalla fram, stakk hovuda saman og sende løynde augnekast hit og dit og freista samstundes å sjå ålvorlege ut. Og folk frå andre brakker kom kikande fram på alle kantar, gjorde seg ærend framom oss og læst som dette kom ikkje dei ved, samstundes som dei kveste øyro for å få tak i kvart ordet som kom or Heilmanns munn. Heilmann var nemleg i mellomtida i stadig verksemd. Han tok for seg kvar og ein av dei han hadde kalla fram, spurde og grov, og dersom det var noko som han av ein eller annan grunn ikkje tykte om, vart dei med eit skjellsord og eit spark i baken sende over i den andre flokken att.

På prestar fann nåde for hans augo. For når det galdt dei, skulle han ha greie på kor stort soknekallet var, kor mange tusen kyrkjelyden talde, om inntekta osv. Berre dei som hadde store kall, kom på tale. Nazistane hadde sitt eige syn på kva «framståande» folk var, og når nokon berre tok på seg ein lang eller imponerande titel, vart han

passkontroll, tok vi ikkje den vågnaden. Skirtorsdagen vart russaren henta ned og kledd opp som ein vanleg påsketurist. Ski vart bundne på sykkel og dei tre sykla då ut i Torvika. Der stod båtskyss og venta, og dei tre vart då førde til Innfjorden. Dei låg natta over i Bø, og langfredag held dei fram opp dalen og over fjellet til sætrane i Langdalen. Dit kom dei ein halv dag tidlegare enn som var rekna med, og dumpa midt opp i skyteøvingar Heimestyrcar i Valldal held. Dei kjende ikkje kvarandre, og fekk ikkje liten otte i seg med same, men det avtalde passordet greidde opp.

Då det enno var uvisst for oss kor lenge krigen ville vara, og då dei no hadde vori så lenge i Valldalen, ville vi freista få dei over til England.

Dei vart då førde ned til Sylte. Ein motorbåt skulle koma frå Alesund og henta dei der. Men det vart noko kluss med dette. Kanskje dei på andre sida hadde ei kjensle av at krigen snart var slutt og difor ikkje ville ha bryet med å henta dei over havet. Russarane vart difor førde over fjorden og tok opphald på ei aude sæter. Dei vart utstyrt med våpen, og var reide til å gjera tenest i dei norske Heimestyrcane i tilfelle det vart strids handlingar.

Til heppe for oss alle gjekk krigen over til stille fred, og straks etter kapitulasjonen kom russarane til Andalsnes. Der vart dei saman med dei andre krigsfangane til dei alle i samla tropp fekk reisa attende til heimlandet.

straks det som Heilmann kalla «prominent». Såleis vart ein vanleg skulelærer ingenting, men ein som kalla seg songpedagog i staden for songlærer vart utvald. Då det til slutt var att berre ei 40—50 utvalde, vart desse oppnoterte og heile flokken jaga innatt. Straks tok ordet til å gå i heile lægret om kva som ville henda desse «prominente;» den eine gissinga avløyste den andre, og det såkalla «Griniryktet» fekk ei rik vokstertid.

Men det gjekk ein dag, enno ein dag, og to netter kvarv og den fjerde dagen lei og halla utan at noko hende. Mange gløynde heile oppstillinga, og dei som enno ikkje hadde tala ut emnet, var komne til det at dette med å velja ut dei «prominente» berre var eit vanleg tysk triks for å halda fangane i spaning. Men frå Personalkontoret rødde dei om toggislar, om båtggislar over Skagerak, og endeleg vart det fortalt at snikkarar var i arbeid på toppen av Viktoria Terrasse.

Då var det atter at høgtalaren buldra ut: Høyr etter, høyr etter! Desse fangane møter på appellplassen straks. Så kom namn og nummer på 30 av dei utvalde. Og så kom påbodet: Pakka ned underklede, bordreidskap, sengkleda, tak med det du til dagleg har bruk for og møt på appellplassen straks! Når noko skulle skje på Grini, måtte det skje straks. «Los, Mensch, Schnell» var kommandoorna til tyskarane. Det tydde villt tansprang. Det var straks som elden var laus, og det vart åling, ågruve-kasting og spark og skjellsord for den som ikkje lydte. Det barst då attende til brakkene med oss, og det spurdest med eitt over heile lægret. Dei «prominente» skal sendast. Eit slikt spurlag gjorde hjarta uroleg på ein og kvar kring i arbeidsbuene, som ventande var.

Det gjekk liksom ikkje å arbeida meir, difor kom dei på at dei måtte ut å høyra og sjå kva som hende. Då vi 29 stod oppstelte på plassen ferdige til avferd (ein hadde vorti sjuk), hadde vi tusen åsyn vende mot oss, angstfulle, ottesame, medynksame og hjelpelause andlit som kvar på sitt vis med vikk og med nikk gav oss eit farvel.

Brått rulla det ein svart politibil inn på plassen framføre oss. Det var den ljodlause vogna på gummihjul som i år etter år hadde glidi frå heim til fangehol, frå pinslerom til avrettarstad, som alltid hadde hatt så bleike, urolege ferdafolk ombord. No skulle ho henta oss til vår vanlagnad, var det mange som trudde. 14 mann vart stuva inn og førde vekk, og ikkje lenge etter kom ho attende etter oss andre. 15 mann med mykje pakning i ei slik vogn var mykje for mykje, så det vart å stuva oppå ein annan, folk som ferdaty. Eg vart siste-

mann som steig på, og eg kom ikkje heilt inn, men vart halvt ståande i dørøpninga. I sjølve døra stod ein tysk politimann med byrsepipa vend innover. Med å vri hovudet noko, kunne eg så vidt sjå over herdane på han og eg kunne såleis til kvar tid svara på dei mange spørsmåla innanfrå vogna:

— Kvar berst det av, kor langt er vi komne, kvar er vi no?

Ferda gjekk etter kjende vegar. Eg kunne melde frå: No er vi på Røa, no svingar vi inn på Slemdalsvegen, no er vi på Huseby.... Huseby, ja. — Dette namnet kalla fram mange minne frå farne dagar. Her var eg godt kjend, visste om kvar ein steg og kvar ein bekk i heile landskapet. Just elleve år sidan hadde eg drivi og leika krig i desse skogholta, leika krig ja, med framrykkjning og tåregass og skrik og skrål, utan å tenkja så mykje på at det snart skulle bli ålvor av leiken. Ja, det var ein gong....

Snart var vi inne i Oslo. Spørsmålet vart no: Køyrrer vi ned til hamna? Det var det vi ottast. Tysklandsferd i siste liten ville ikkje verta noko å lysta på. Men det barst ikkje ned på byrggjene. Frå Parkvegen svinga vi inn på Drammensvegen, og då vart det klårt: Viktoria Terrasse.

Snart skimta eg så vidt ruinane av Parkheimen, og med same svinga bilen inn på Terrassen. Nokre minutt til, og vi var framme.

Som hundar vart vi jaga ein og ein inn gjennom ein open port og inn på eit gardsrom, medan vogna køyrrde vidare for å henta nye offer.

Inne i gardsromet stod ein heil flokk unge gestapofolk, oppstelte i rad og rekkje for å ta imot oss. Då porten var forsvarleg læst og vi hadde vorti talde minst ti gonger, kom det mæle i vaktmennene. Det syntte seg at det var ikkje tyskarar, men russiske landssvikarar eller Vlassov-soldatar som hadde selt sine sjeler til Himler. Desse var snaut meir enn 20 år gamle, reine jyjplingar kan ein seia. Dei tala ikkje tysk, så det var ikkje lett å andøvast med dei, men med skrik og fakter og peiking med byrsepipene syntte dei å vilja ha oss til å gå. Dei hadde elles lært dei to nazityske orda «Schnell, «Los», og desse orda hadde i munnen på desse grønskollingane eit stort innhald. Vi tok då tølene våre og avstad bar det inn i ein stor kjellergang. I denne vide gangen hadde eg vori før nokre gonger, så eg kjende meg liksom heime der. Det tok vel snautt meir enn eit halvt minutt å gå gjennom gangen, men det var nok til å verkeleg oppleve noko av det tragiske ved denne krigen, øydinga av dei mange tusen heimane kring land og strand. For i denne gangen var liksom å finna eit bilete på det gamle ordtaket: Slik

går verdas herlegdom til grunne. Her var ein samleplass for husbunad og lausgyre ifrå mange av dei heimane Gestapo hadde herja. På førejulsvinteren ein gong hadde eg vori med og stabla inn i dette romet møblane frå ein heim borte på Bekkelagshøgda. Sidan den tid var mykje nytt komi til, og mangt av det som før hadde vori der, var borte. Her var det no bokkassar med utsøkt fine praktbind, her var stolar, bord, skjenkar og skåp i alle stilslag frå rokokko og barokk til empire stil og funkis, i alle fargar og av alle treslag. Her var lampekruner og golvteppe, støvsugarar og elektriske komfyrar, store målarstykke og fotografi av besteforeldre, fedrar og mødrar, unge ektepar i brudlaupsstas og smilande småbarn, i albumar og i fine ræmer. Serleg minnest eg eit bilete av ei fire-fem års gamal gjente som eg i farten skimta stå der borte på eit bord. Det stråla glede og ljøs frå det blide åsynet, det smilte trass i skjellsorda frå vaktene som hundså oss inn gjennom gangen. Det var smilet og gleden vi hadde sakna så lenge no. Og fram or dette barneåsynet voks trua fram, trua på at det skulle gå godt trass i den sum av ulukke og liding som all denne husbunad fekk ein til å tenkja på. Kor mange huslydar hadde ikkje her mist alt dei ætte! Her var kjære eignaluter, verdfulle ting, ting nederveide frå ætt til ætt, her var rikdomar samla i hop gjennom eit langt liv, gjennom mange liv.

Og kvar var huslydane no? Spreidde, i live, i fengsel og fangelæger, i ei skogsgrav på Trandum, søkkte på havbotnen, eller ned i eit krematorium i Tyskland, nokre få hadde kanskje komi seg unna, nokre få.

Alt eg hadde høyrte om nazistiske valdsverk og hjartelause ugjerningar i den siste tida eg var fri, såg eg no i ein blunk openbert for mitt indre auga.

— Når eg har råd til å ofra i hundre tusental av den tyske ungdomen, sa Hitler, så har eg råd til å ofra alle andre folk i Europa.

Det hadde gått som han ville. Den vakre gjenta som stod og smilte, var kanskje no brennd levande i eit læger i Tyskland, var mold og dust. Men det var då klårt at om ikkje lang tid ville lagnaden henta inn Hitler og hans gjeng. Snart ville dei og vera mold og dust, kanskje ville Stortyskland vera mold og dust.

Ei setning eg hadde lesi lenge sidan for meg gjennom hugen. «Dei udøyelege gudane pla stundom lata slike som dei vil straffa for brotsverk, få medgang og lenge få breia seg ustraffa, så dei kan råkast så mykje hardare når lagnaden brått vender seg». Det sveiv som ein tanke for meg at

Hitler var ein slik som gudane ville straffa tungt.

Men førebels hadde visst Hitler sett seg føre å straffa oss, og målska på desse vaktene våre då dei endeleg hadde ført oss gjennom mange dører og ut på ein ny gardsplass, tydde at dei tenkte gjera det same med oss. Dei såg på oss som nokre sers fårlege brotsmenn som skulle straffast og skytast, det var ein vaktsejef dei hadde som fortalte oss det noko seinare. Og ut ifrå dette synet for dei fram mot oss. På den nye gardsplassen vart det så ny teljing, og så vart vi førde inn i eit underjordisk rom som greina seg ut i fleire gangar, skilde frå ein annan med dører og støypte vegger. Til slutt hamna vi inne i ein sers trong gang, knapt meir enn ei alen brei og 15 alner lang. Det var ingen annan veg ut enn den døra vi var komne inn gjennom, og ho var jarnkleidd utvendes. Øvst oppe på den døra var eit lite hol, omlag 10 × 15 sm. Dette var no liksom opninga vår mot utverda, eller rettare mot eit framrom som samstundes tente som opphaldsrom for vaktene. Frå den smale gangen vi no var inne i, gjekk det små dører inn til sellene som skulle verta opphaldsrom for oss i meir enn to månader. Ja, dører var det enno ikkje, men det var støypt opningar -til dører. I gangen utanfor sellene hekk tre elektriske lamper, men inne i sellene var det heller mørkt. Det lukta rå murstøyp over alt, og det var tydeleg at fangehola enno var under arbeid. På det rå, ujamne sementgolvet var det fullt av kalkstøyp og sand, sjå ikkje så innbydande å sjå til. Sellene var heilt tome, og det same var gangen, med unnatak av to små omnar, ein i kvar ende. Oppunder taket låg ei omnsrøyr langsetter heile gangen slik at varmen skulle spreida seg i romet, og røyken gjekk då opp i ei samla røyr i eine enden av gangen. Det uvande ved det nye gjorde oss nyfikne ei stund, og vi berre venta på kva som skulle verta det neste steget i denne undersferda vår. Gjennom den vesle gluggen i døra fekk vi auga på ein annan liten glugg i ei dør beint over vaktstova, og der langt bakan den vesle gluggen fekk vi sjå kjende andlit — der var dei 14 fyrste.

Det fall oss ikkje inn at dette skulle vera endestasjonen vår, og då ein vaktmann ei stund etter kom og let opp døra og ropa «ut!» var vi budde på at no skulle vi vidare. Men vi vart førde over til dei andre 14.

Samværet med dei sette liksom ein kveik i oss, og snart var ordskiftet i gang. Kvar skulle vi av? Var det meininga vi skulle vera her? Ingen trudde det, men ingen torde nekta det heller. Brått merka vi at fok var i arbeid med å bera inn felt-

senger i den gangen vi var komne frå. Då kom det over oss ein otte. Dette skulle vera vår bustad no. Det synte seg at vi gissa rett. Etter mange omflyttingar og mykje ståk kom vi oss til ro, 15 og 14 på kvar av desse gangane våre. Det er kanskje ikkje rett å bruka ordet ro i dette høvet. For berre den tanken at vi skulle inne-stengjast i eit slott rottehol som det var her, skapte uro i kvar og ein. Dette var då ikkje bustad for menneske. Alle var klår over at livet vart ikkje langt skulle ein verta her lenge. Råmen ifrå murveggene gjorde dei heile kaldt, og alt som fanst av innbu var ei seng til manns. Elles var her snautt. På nokre seller var det plass for to mann, på ei var det fire, og på ei seks. Køyene låg i to høgder, men likevel var det trangt om plassen. På seksmanns sella var den frie golvplassen 2 kvm., så ein fekk ikkje vera romfrik. Denne sella låg og lengst ifrå inngangsdøra, slik at frisk luft var noko sjeldfengd i det holet.

No dei fyrste 14 dagane var ei uhugleg tid. Heile den tida var vi liksom isolert frå utanverda. Vaktmennene var som sagt Vlassov-russarar og skjønna oss ikkje. Vende vi oss til dei om eit eller anna, sette dei som svar byrsepipe inn gjennom dør-gluggen og truga med skyting. Ein dag vart vi alle 29 stuva saman i ein liten midtgang utan lufttilførsle så lenge at vi glei inn i ein tung døs, og eg trur ikkje det ville ha teki lang tid før den fyrste hadde stuvt då vi endeleg slapp inn att på våre eigne gangar. Der var det då eit nytt syn som møtte oss. Med vi hadde vori borte, hadde det vorti sett i dører for sellene. Dette tydde berre den ting at vi skulle stengjast inne på dei utri-velege sellene. Så vart og gjort nokre få dagar, men til all lukke tølde ikkje låsa i dørene den ræe lufta, dei rusta så til at dei korkje kunne læsast opp eller att, og så fekk dørene stå opne. Vi held oss då ute på gangen om dagen. Og det som trass i all uhyggje lyste opp, var det gode saamværet vi kjende oss i. Alle på vår gang var akademika-rar, meir eller minder lærde folk, kan ein vel seia, og dette gjorde at vi kunne trøyta tida med ord-skifte, og dagleg hadde vi foredrag. Professorane Marstrander, Skard og Arnholm greidde ut om runer, om norsk busetnad på øya Man, om Sokrates, klassisk kultur og norsk erverett. Riksarkivar Steinnes greidde ut om Riksarkivet frå dei eldste tider, ingeniør Hofstad tok oss med på laksefiske i Trøndelag, amanuensis Bailli Nilssen førde oss gjennom atmosfæren og stratosfæren ut i dei ukjende djupnene, konservator Grieg fortalde om Raknehaugen og utgraving av den, skipsreidar Moe frå Sandefjord skildra kvalfangarlivet, eg

drog fram ymse sider ved statsmannen og filosofen Masaryk, og sume av dei andre fortalde anna til tidtrøyte. Dei andre var lækjarane Soyland og Marvel, hotelldirektør Rambeck Ingebrigtsen, tannlækjar Wathne, lektor Sand og overlærer Kvalheim. Kvalheim bør vel nemnast for seg sjølv. Han er spesialist når det gjeld sumarfuglar. Oppe på Grini hadde han funni nokre nye arter som han hadde fanga og teki vare på. No hadde dei forpuppa seg, og han hadde ført dei med frå Grini i nokre pappøskjer. Han tenkte synleg meir på korleis han skulle berga sumarfuglane enn på korleis han skulle greia seg sjølv. Mest interessant av alle foredrag var dei han heldt om sumarfuglane.

Det var og mykje spekulasjon om korleis det gjekk med krigen. Russarane hadde sett inn den siste store offensiven nokre dagar før vi for frå Grini, og det var verkeleg spanande å vera så lenge avstengd utan å vita om framgangen på frontane. Ein dag kom ein pakke frå Grini, og ei ny avis var nytta til innpakkinga. Då såg vi at rus-sarane hadde nådd vestgrensa av Polen på ymse punkt. Det vart god stemming med same, og prof. Marstrander forvissa oss kvar dag med at «i morgon står russarane i Berlin.» No, det tok si tid det, men vi levde i vona.

Då dei fyrste 14 dagane var over, fekk vi ein ny vaktstjef. Han kunne tala tysk, og då vart det straks betre. Då fekk vi og koma ut på ein stutt luftetur i gardsromet kvar dag, og det letta mykje på. For når alt kom til alt, var det dårleg luft inne i kjellarhola som tok mest på. Kvar kveld sette vi opp omnsdørene for å få drag i romet, men det hjalp ikkje så mykje, avdi lufta vi fekk inn gjennom dør-gluggen var oppbrukt og urein, ho kom nemleg frå vaktromet. Det var difor vanleg at ein vakna fleire gonger for natta og liksom kjende seg som ein fisk på land. Noko som og forpesta lufta, var dobøttene ute på gangen. Det var sinkbøtter, og sinken held på styggelukka kor godt dei vart skyldte. Sjølv høge tyskarar som kom på vitjing no og då, snudde då dei fekk kjen-na teven av desse bøttene. Like lei som ill-lukta og den skjemde lufta var råmen. Over hovudet på oss var gata. Når vi så fyra i omnane, vart lufta avkjøld til vatn oppunder det kalde taket, og så tok det til å drypa over alt. Sementgolva vart snart våte og skitne, sengkleda var våte til kvar tid, jamvel kleda på kroppen vart grøngule av myggle. Det er ikkje noko under at mange av dei som var der seinare vart sjuke. Men lufteturane ute på gardsplassen gjorde godt. Der kom vi at-ter saman med dei frå den andre gangen. Der var mellom andre Gunnar Jahn, og dei fleste av

oss hørde gjerne på utsegner frå ein slik velrøynd mann. Seinare fekk vi lufteturar både på føre- og ettermiddag, og berre den ting å få koma ut og sjå den blå himmelen var ei stor trøyst. Innestengde som vi hadde vori, var andleta våre kvitgråe som kjellargror på poteten. Maten vi fekk, var vanleg fangekost, men inneheld endå meir vatn enn maten på Grini, slik at vi letna i vekt jamvel om vi sat i ro mesteparten av døgret.

Tyskarar såg vi lite av anna enn når vi var ute på lufting. Då stod dei gjerne og glodde på oss frå alle vindaugo på alle kantar kring oss. Når vi var ute, var det til kvar tid minst seks mann som passa på oss. Fehmer kom stundom ned til oss. Han ville vi skulle skjøna at vi var hans spesielle gislar, og alt som vedkom oss måtte gå gjennom han. Han kytte av at han kunne vera den mest elskverdige mann på jorda, når det galdt det. Han tykte visst sjølv at vi hadde det minder bra, for ein dag kom han og fortalde at vi skulle få vitjing og vi skulle få pakkar avdi vi hadde det ille der i det underjordiske. Alt som kunne setja oss i samband med utanverda var sjølvsagt mest verdfullt, og berre dei orda ein av oss fekk lura seg til å tala med ei vaskekone ein dag han var eit ærend inne i kontorbygningen, vart som ein seiandsong. Hennar ord vart som eit Pauli ord for oss no.

Lufteturane hjelpte og på eit anna vis. For ute i luftegarden låg ein brote med fjørestre, samla etter bombinga nyårskvelden. Og no tok samlemannen oss.

Vi drog inn i sellene alle dei fjølene vi kunne få tak i, vi tok vare på kvar ein spikar og kvar ein strengende vi kunne få hand om. Ja, benker og krakkar fann vi og i fjølhaugen, og inn bar det med alt. Vi laga hyller over og under sengene, vi laga bord og sessar i sellene. Vi la golv, og vi la fjøllemmar oppunder taket så mykje vi kunne få veita bort dropane som stendig hadde plaga oss. Og ute fann vi oss trekubbar som nytta ut til emne for treskjering. Det var lommekniven vi nytta til det, og vart han skjemd, kvesste vi han på sementmuren. I mange dagar på rad kunne vi sitja med ein einaste ting. For vi hadde nok av tid. Frå Grini hadde sume hatt med seg bøker, og då vi fekk vitjing av folket vårt, fekk vi inn bøker i blant. Slik gjekk tida betre etterkvart, og endå om dagane ofte vart lange, kom då den stunda vi vart køyrde attende til Grini, og eit nytt mannskap vart sendt ned.

Etter ein månad på Grini vart det atter tur til Terrassen. Av dei 29 som hadde vori der fyrste gongen, hadde nokre vorti slept fri, andre hadde

vorti sende til andre stader, ikkje få hadde dregi på seg sjukdom og låg til sengs, slik at det vart berre 12 mann av oss som fekk vitja Fehmers høgberg ein gong til. Og det var med ei anna stemning vi no gjekk inn gjennom dei same portane. Vi visste at det no var stormrennet mot Berlin som stod føre, vi var visse på det gjekk mot slutten. Sjølvsagt hadde vi ein viss otte for ein invasjon her i landet kunne vera fårleg for oss. Likevel vona vi at krigen ville verta avgjort i Tyskland, og at vi her gjekk fri sluttoppgjerdet.

Vi hadde og budd oss ut med gode kart då vi drog ut frå Grini, og vi hadde bøker i rikeleg mengd, slik at tida skulle kunne nyttast til noko.

Det var ein heilt annan tone over Terrassen denne gongen. Dei russiske vaktene hadde slutta å skrika slik når dei tala til oss. Dei siste dagane vi var der nede fyrste turen, hadde vi fått to tyske vaktsejfar. Dei var der enno, og dei kjende oss att og tok vel i mot oss. Framgangen på frontene hadde gjort dei spake, var det likt til. Den eine av dei var slik at han kunne nyttast til eit eller anna etter som vi skjøna dei fangane vi no avløyste. Og i mellom desse fangane hadde det vori nokre ikkje ukjende storkjøpmenn frå Oslo. Kjøpmenn har til vanleg ein vaken sans for muting og akkord, dei ser betre kva som kan gjerast med eit menneske, kva som kan vinnast på det. Dei hadde oppdaga den eine vaktmannen, og mellom oss fangane gjekk han alltid seinare under namnet «den korrupte». Det synte inne i sellene og i sellegangen at dei hadde muta han bak Fehmers rygg. «Den korrupte» var av yrke kafévert i Berlin, og som slik hadde han nok lært seg til å skjøna løynde vink og lesa kva som låg i skeive augnekast. Han hadde rekna over kva han kunne tena med å gjera fangane tenester. Han hadde skjøna hestehandel, han hadde teki seg turar hit og dit i byen og smugla inn koppar og kar, turrmjølk og tobakk, alt dei berre ynskte. Og det vart lønsame turar for han, pengar, drikkande saker og røyk. Difor var no sellane opp-pussa. Det var jamvel linoleum på golvet i sume seller.

Og mellom dei som var med no, var og nokre kjøpmenn frå hovudstaden. Dei nytta ut «den korrupte» til fullnads. Dei fekk inn installasjonsmaterial, slik at ein fekk ljøs på alle sellene. Han bar inn tobakk i store mengder, ja, han smugla til og med 3 flasker rusande drykker til dei som tykte om slik veske. Og matvarer strøymde inn på løynde vegar. Men Fehmer sjølv var og meir medgjerleg. Han gav oss løyve til å få inn ein heil sekk turka potet, han let oss få ta i mot pakkar frå eit firma i Oslo, han let oss få vitjing av våre

folk att, og då fekk vi inn pakkar på opp til 10 kg., og til påske stod han jamvel sjølv og delte ut svenskepakkar. Men han gløynde ikkje å fortelja at vi var hans spesielle tryggjingsfangar. Og som toppen på alt let han oss få eit ekstra måltid for dag, ein liter framifrå god lapskaus til manns. Vi skule gjødast opp til vi slapp fri, skjemta han. Og han let oss få aviser kvar dag, slik at vi fekk fylgja med frå dag til dag.

Den andre av dei to vaktstjefane var ein 35 år gamal bonde frå Magdeburg-kanten. Han var bonde alt i gjennom. Han hadde vorti tvangsutskreven til Gestapo, men hadde aldri gjort anna enn vaktarbeid. Han var heil ulik «den korrupte» i hug og hått. Han tok ikkje eingong i mot sigarettar frå fangane, av di dette var i mot reglementet. Vi kalla han «Flatnasen», og det var ikkje noko brautande med han, han gav uttrykk for a vera godlynt og ærleg, og ulik nazistane. Helst tala han om kona si og om korleis det vel kunne stå til heime på garden. Han kom jamvel inn i sellegangen og studerte det store kartet over Tyskland som vi hadde slegi opp der, ja, han flytta til og med flagga og fortalde kor langt amerikanarane var komne. Han let oss få så lange lufturar ute på gardsplassen som vi ynskte, ja, han kom dragsande fram med ein radio så vi skulle få høyra siste meldingane. Han sette oss og i arbeid med å reinska opp heile gardsplassen for at vi skulle få det triveleg. Alt rusk og rate bar vi bort til ein annan gardsplass. Og vegen dit førde oss gjennom den lange gangen der møblane var stuva saman. No var heile gangen full av møblar og husbunad. Men eg såg straks at mykje av det beste som hadde vori der før, var borte. Nazistane stal av dette i løynd og sende til Tyskland til sine. Biletet av den vesle gjenta eg hadde sett der var revi sundt i mange bitar, og den fine sylvråma det haude stade i, var vekk. Det hadde vori verdi i den. «Flatnasen» let oss få låna inn bøker derifrå til sellene, men vi måtte bera dei attende seinare, for det måtte vera orden i alt.

Dei russiske vaktstjefane som hadde svike sine egne og tente Hitler, var og litt annleis no. Dei truga ikkje med å skyta lenger. Dei ville og gjera oss tenester. Dei hadde merka at vi likte å lesa, og dei kom dragsande med dei gildaste bøker dei fann i møbelgangen, og gjorde kva dei berre kunne koma på for ein sigarett.

Om natta sat dei ofte og song, og det hende dei spela dragspel slik at vi måtte klaga til «den korrupte» for at vi ikkje fekk nattero. Det hjelpte straks. Då dei no ikkje kunne vera med i storkrigen, tok dei til med rottekrig. Dei fanga rottene

levande, hadde dei inn i små nettingbur som dei tok inn i vaktrommet. Dei laga seg lange kvasse treteinar, og om natta dreiv dei på og «torturerte rotter» i halvmørket, stakk dei med dei kvasse teinane slik at rottene illskreik. Det har komi for meg etterpå at dette kanskje var ein læremetode gestapistane måtte i gjennom. Det er mykje mogleg at dei måtte herda seg med å stikka i hel, verkeleg langpina rotter, slik at dei seinare betre skule kunna pina stakkars verjelaus menneske.

Ymse ting vi la merke til i blant syntest tyda på at gestapistane var iferd med å få unna mykje av rangodset dei hadde på Terrassen. Rett som det var kom lass etter lass med store pakkassar til Terrassen, og dei vart nok fylte og førde bort med natta løynde mørkemenns verk. Gestapistane syntest og brått vera tekne av ein uskjøneleg øydeleggjingshug. Dei fine møblane i den lange samlegangen vart henta ut eitt for eitt og fleire i lag. Eikebord og mahognyskåp, dyre erveluter frå avlidne ættled var hakka til pinnved på trass. Dei skule ha «Kleinholz» (småved), og berre det verste illverk var udåd god nok til desse folka. Difor måtte dei øyda det finaste dei fann. Her nådde vandalismen til nazistane høgdepunktet.

Men arrestasjonane held fram til siste dag. Og brått og uventa slo desse illgjerningsmennene ned på ofra sine. Ein dag merka eg at det var komi nytt herfang inn i samlegangen, ein heim til var rana, tønd og snydd. Kanskje hadde folket komi seg vekk i siste liten. Eg merka ein kasseroll mellom andre ting. Det var potet i han, halvparten var skrella, den andre helyta ikkje.

Under siste turen vart mange av fangane sjuke og måtte sendast attende til Grini, det var serleg lungene som ikkje tolde opphaldet under jorda. Vi var då liksom meir blanda selskap andre gongen eg var på Terrassen, og samværet var kanskje ikkje fullt så godt som fyrste gongen. Det var kanskje den krømarånda og hestehandelen med «den korrupte» som verka noko. På den andre sida gjorde dei mange matfest-stundene sitt til at ein no kjende eit visst kroppslig tilvære. Og dei lange opphalda i luftegarden som vi etter kvart fekk, saman med framgangen på frontane gjorde at vi kjende oss bra i hug og dug og fekk oss til å gløyma dei mørke nettene i den fyrste tida, då vi kjende det tyngjande ved å sitja bak sju lås, og (så vi ofte, ofte hadde ei kjensle av at ikkje berre den skjemde lufta, men sjølve murane og det trykkjande mørket ville kjøva oss. Men slike ting gløymer ein gjerne. Men frå det lange opphaldet i denne underverda er det likevel noko eg aldri vil kunna gløyma, noko som er rita inn i minnet

Ymse frå Harøya under krigen.

Av ELIAS P. HUSE.

Niande april 1940 kom som ei uventa bombe. Denne dagen var det to store kjensler som tumla om ein annan i hugen vår — eit rasande hat til Hitler og soldatane hans — og otte for fridomen og fedrelandet vårt. Men mest rasa det i vårt indre då storsvikaren Quisling kom med den tru-gande talen sin i Kringkastinga. Då var det nok mange som ynskte seg strupetak på kjeltringen.

Krigen var i landet. Dei unge gutane våre fekk innkalling og reiste. — Mødrene gret. Gutane frå Harøy var med i stridsotene i Gudbrandsdalen og ved Dombås. Alle kom heim att med liv og helse. Dei fleste kom straks etter kapitulasjonen, to noko seinare, med di ein av desse hadde vorti såra, den andre teken til fange.

Medan gutane våre slost med tyskarane oppe ved Dombås, fekk vi som var heime flyåtak. — Steinshamna vart bomba den 23. april, — sameleis Myklebust. Til all lukke fall bombene såleis at det vart ikkje nokon ovstor skade. Ein liten motorbåt vart råka og sokk. Nokre glasruter i husa nær-

ast hamna vart blesne ut, eit sjøbutak noko ille tilreitt osb. Men folket på Steinshamn kjende seg i færesonen, og det var truleg at fabrikkane på Steinshamn skulle bombast, difor evakuerte folket på Steinshamn til bondegardane inne på øya.

*

Ein morgon ut i mars månad 1941 spurdest det at nokre gutar hadde teki ein båt på hamna og stukki til havs. Dette var gutar i tjugeårsalderen som ikkje ville gå heime og vera utanfor i striden. Til navigatør hadde dei med seg ein som berre var nokre år eldre, det var Ivar Harneshaug. Og han fortel såleis om ferda:

— Vi starta kl. 4 den 17. mars. Fekk motvind. Kom så langt som midt mellom Noreg og Shjetland — då gjekk kromtappen i maskinen. Vi sette segl og held fram mot Shjetland. Men så fekk vi stiv kuling av sørvest, og vi måtte lensa unna mot norskekysten.

Vi kom så nær kysten at vi hadde kjenning av Skulen. Då slo vinden om til nordvest — og til

for alle tider. Det er nokre andlet, menneske-
åsyn. Eg såg dei ofte i gangane inne i høgberga, det var mesta som det gjekk kaldt nedetter ryggen på meg når eg møtte dei: andleta på torturistane og sadistane som det gråna brutalitet og vonds-kap av, slik at eg måtte unna meg: er de fødte av kvinne, har de nokon gong smilt på morsfanget. Og der står andletet til Fehmer sjølv, snart blidt og elskverdig, som han sa om seg sjølv då han kom ned til oss kledd som ein byborgar, snart hardt og nådelaust som då han kom ned til oss i uniform og kalla seg Kriminalrat og let oss vita at han sat og dømde ein flokk nordmenn frå livet. Og eg minnest hans andletsdrag på eit anna vis. Det gjekk flyalarm med eg var på det illgjetne kontoret til denne allmechtige herren. Det tok for lang tid tykte han før dei mange mindre bødlar og blodhundar kom seg i luftvernromet, og så var raseriet, det hysteriske raseriet over han, og han brukte ei målske som eg vel aldri har høyrte eller får høyra meir.

Men eg minnest andre åsyn. Eg minnest smi-

len om munnen på felagane mine der i det underjordiske då vi ovanom oss, oppe i ljøset og dagen hørde flyalarmen. Det var vi som var vern for Fehmer, det var vi som hadde grunn til å bli hysteriske. Men eg hørde berre blide mæle kring meg: «No er vi i aksjon, karar!»

Og eg minnest andre åsyn. Åsyn frå fangeselene i kjellaren på Viktoria Terrasse, frå dei selene der dei torturerte og illpinte fangane sat. Eg var der borte i gangane og henta eitkvart. Eg lurde meg til å kika inn gjennom glåmholet i døra: Eit åsyn framfor meg. Ille tilreidd, trøyt etter slag og vokenatt, men med ein blenk i augo som minte om seig vilje og ubøyeleg trass.

Men framom det heile skin eit barneåsyn fram og stålar ein solglans over den mørke tida. Andletet på vesla i råma på bordet i møbelgangen. Smileholene på dei raude kinna, glansen i dei blå augo, gleda i åsynet, dei vermde og fylte meg med von og tru og kjærleik, slik at tyngslene vart lette og lidinga ikkje merkast, og dei mørke netter vart til solfylte dagar.

full storm. Vi held unna for veret og unna for kysten så godt vi kunne. Om morgonen den 20. fekk vi kjenning av Ronde. Vinden spakna litt, og vi kom oss inn til Fosnavågen. Motoren var i stykke, småbåten mist i stormen, såleis kom vi i hamn. Men alle mann var berga frå hav og storm. Korleis skulle vi no berga oss på landjorda? Englandsfararar var ei vare tyskarane trådde etter.

Bergingsskøyta som låg i Fosnavåg nekta å slepa oss heim. Så måtte vi ringje til Steinshunn, og «Sjøgutten» kom då og slepa englandsfararen heim.

Men den 15. april ringde tyskaren Lubbe frå Molde og spurde etter båten M. 21 SØ. Då var eg klår over at vi som hadde vori på veg til England med denne båten måtte sjå å koma oss vekk så fort som råd.

Nokre dagar etter var dei fleste av oss på veg til England, atter ein gong gjekk vegen mot vest. Desse var med: Norvald Harneshaug, Nils Huse, Elias Brunvoll, Torleif Misund, Alf Harnes, Alf Sandnes, Inge Øvstedal, Jostein Husøy, Johny Walle og Ivar Harneshaug. Fire av dei gutane som var med fyrste gongen, var ikkje med no. Desse fire var: Palmar Huse, Jon Austnes, Peder Brunvoll og Kjåre Dalhaug. Ein av dei som var med no, Johny Walle, var ikkje med fyrste gonger.

Denne gongen gjekk det godt med overferda. Vi kom til Shetland om kvelden den 22. april, og vart mottekne av Secret Service-folk. To dagar seinare reiste vi til Skottland, og òm kvelden den 7. mai kom vi til London.

Dei fleste av gutane gjekk inn i marinen, ein inn i heren, og nokre til flyvåpnet. I London var det fælt denne tida. Natt til 10. mai var verste bombeåttaket London hadde gjennom heile krigstida.

— I tillegg til det Ivar Harneshaug har fortalt, vil eg få nemna at Harøy-gutane i marinen fekk vera med på mange operasjonar her på norskekysten og fekk røyna seg med tyskarane. Ivar Harneshaug var med på Stord då dei sette gruvevene der ut av funksjon og tok tyskesjefen og eit par soldatar med seg til England. Elias Brun-

voll vart hardt såra under invasjonen i Frankrike. Han fekk ein splint i beinet. Elias Brunvoll var då ombord i den store norske destroyaren som vart skoten i søkk på franskekysten invasjonsgdagen. Johny Walle gjorde teneste ombord i den norske korvetten «Montbretia» og gjekk ned med den.

Dei fire gutane som hadde vori med på fyrste freistnaden på å koma seg over til England, men ikkje vart med siste gongen, vart tekne og sat lenge i fengsel i Alesund. Seinare gjekk vegen om Grini til Tyskland. Ein av dei, Palmar Huse, kom ikkje att.

Då no alle dei Harøy-gutane som her er nemnde for til England, kom dei langarma gestapistane og tok fedrane deira. Dei fekk då sitja på Grini eit år for dette.

*

Heime på Harøya fekk vi den tvilsame æra å ha tysk vakt og signalstasjon frå byrjinga av året 1942. Vi fekk fiendane såleis inn på livet. Og vi måtte venja oss med dei. Omlag 20 tyskarar var i fast tenest ved signalstasjonen her, men lange turar kunne her vera bort i mot eitt hundre av dei. Tyskarane tok sjølvsgatt hus frå folk, men utanom desse overgrep, må ein seia at soldatane ikkje for så brutalt fram. I det store og heile vart dei møtt med kulde. Eit par austerrikingar fekk noko innpass, men dette vart sterkt mislika av det store fleirtalet. Noko store konflikttar mellom øyfolket og dei framande var her ikkje.

Ein mystisk mann som bar namnet N. O. Hansen prøvde på ymis vis å hissa opp «herrefolket». To gonger vart telefonleiingane til tyskelægret klypte av. Men tyskarane gjekk med på at det var N. O. Hansen som hadde gjort det. Såleis tok dei ikkje represaliar. Denne Hansen vart nemleg sett på som ein som ikkje retteleg var klår i toppen. Seinare synte det seg at herr N. O. Hansen var identisk med folkeskulelærar H. Norheim. Etter frigjerjinga måtte han pakka saman og fara frå øya.

Det fanst elles ikkje nazistar på Harøya.

I UTLÆGD.

Av kaptein PER SÆBØ.

Eg hadde ofte tenkt eg skulle koma til utlandet, få sjå framande folk og land, og læra deira mål og seder, men eg hadde ikkje tenkt meg det på denne måten.

Den 16. august 1943 kom dei, midt på natta, det var ikkje tyskarar utan, spurde etter pass, drog så opp arrestordren: «Der Führer» har vedteke at dei norske offiserane skal setjast i krigsfangenskap i Tyskland! Rundt huset står tyske soldatar med maskinpistolar.

Det ber til Tvildemoen, derifrå med tysk bil (med fangane inst så ikkje nokon skal sjå kva last dei har) til eit tysk læger i Norheimsund i Hardanger. Det har nok kome på i ein hast, dei er i full sving med å spikra piggråd framfor glasa. Innanfor skimtar eg kjende andlet.

Me blir visitert og oppskrevne, og så slept inn til dei bak gitteret. Humøret er bra, men ingen veit noko. I time i luftegarden om ettermiddagen, elles er dørene læste. Sume har lite mat med seg, og den tyske rasjonen er knapp. Men så kjem raudekrossavdelingen i Norheimsund med hest og vogn, og dei slepp inn i lægeret. Me flokkar oss kring vognene og et brødskiver med geitost, sardinar, egg, tomatar, skinke, og med ekte kaffi til! Dei hadde samla saman frå heile bygda. Det er ikkje råd å seia med ord kor gilde folket i Norheimsund var.

Laurdag den 20. litt over midnatt, kjem den tyske løytnanten inn på romet: «Revelje um drei Uhr, Abfahrt vier!» I 5-tida køyrde me. Heile bygda var oppe og vinka farvel. Gamle koner og kallar, unge gutar og gjenter stod langs vegane, ålvorlege. Dei og var hjelpelause.

Det bar opp det ville Tokagjelet over Kvamsskogen der gråe morgonskoddia ligg over myrar og skog vidder. Til Trengereid, og truleg austover, det er ikkje vestgåande tog på denne dagsens tid. Eg får smugla eit brev heim, med sjåføren, så veit dei no litt.

På Voss er våre folk møtt fram — jarnbane-folka har nok sendt «illegal» melding til heimane — og endå det var «strengstens verboden» å dra

ned kupéglasset, greidde dei å få inn til meg både ein ryggsekk med klæde o. a. og soveposen min — som eg velsigna så mang ein gong sidan, ikkje minst på ferda frå Schlidberg til Luckenwalde i januar 1945. Og så bar det austover. Og att låg den breie Vossabygd med granskog og gulnande åkrar. Eg laut tenkja på Gunnar på Lidarende, då han laut røma landet.

Det bar over høgfjellet. Ingen visste noko, men me kom no til Hvalsmoen ved Hønefoss natta til laurdag, vart oppskrevne att, dei tok fingeravtrykket vårt, og me fekk plass i to store ridehus, «die kleine Halle» om lag 500, og «die grosse Halle» ei 7—800. Der var alt samla «mykje og fagert folk» som Snorre seier.

Månaden på Hvalsmoen gjekk snøgt, mange av offiserane fekk vitjing av sine eigne, dei kom lange vegar. Og Ringeriksfolket hjalp oss med raust hand. Meininga til tyskarane var nok at mange, truleg alle vernepliktige offiserar, skulle sleppa heim att, men så kom tyskarane med ei «Erklæring» som dei heimfarande skulle skriva under. Dei måtte lova ikkje å skada det tyske rike eller nyordninga, og til trygd for lovnaden skulle dei svara med sin eigen person og huslydane sine. Serleg det siste, å pantsetta huslyden, vekte ein sterk harme. Ingen andre enn tyskarar (og quislingar) kunne ha så lite psykologisk skjøn at dei kunne finna på å setja fram eit slikt krav til nordmenn. Heimsendinga stogga.

Aldri gløymer eg ferda frå Hvalsmoen til Drammen og Oslo den 12. september. På alle stasjonar var det folksamt — korleis dei no hadde fått greie på det — blomar, epleposar og anna godt kom inn gjennom glasset som me lurde oss til å opna. Eg hugsar i Vikersund. Det stod ein gamal mann i hagen sin, med handa til hava på militær vis, i stram honnør så lenge me såg han. Litt tårer hjå sume av kvinnene kanskje, men ingen av karane felte tårer — det såg eg fyrst i Drammen, ein gamal jarnbanemann, han hadde med pensinga å gjera, tårene rann ned over det skrukkute andletet.

Så til Oslo, ned til hamna, Fillipstad, seine kvelden. Me marsjera ned på bryggja, ei høg, grå, nifs skipsside ris opp. Det ber opp den bratte landgangsbrua, ned luke nr. 9, heilt ned i botnen bak ved propellen. Halmadrassar i 2 høgder.

Om morgonen kl. 3 byrja Tysklandsferda. Eg noterar om dagboka mi, som eg var så heppen å få med meg heimatt:

«Kl. 6: Mange på dekk for å ta farvel med Noreg. Inndeling til redningsflåtane. Alle går med redningsvest på, ligg med han og. Me ser Ferder kverva i disen. Uvanleg vakker morgon. Båten er «Donau» 9800 tonn. Har fylgje med Bergensbåten «Leda» og to tyske minesveiparar. Litt skyting mot fly over skydekket, sprengstykke av granatane i sjøen her og der, eitt ned på dekket vårt».

I 7-tida neste morgon skimtar me Kronborg slott gjennom disen, svære tårn og bygningar. I 9-tida Kjøbenhavn langt inne i disen. I 12-tida eit skipsvrak, bomba og brent, med mastene og skorsteinen opp over sjøen. Øresund er grunt, 10—15 meter seier ein av marineoffiserane våre. Det er grave ut ei renne på 16 meter for større skip.

Onsdag den 15. Das grosse Vaterland! Swinemünde. Innsiglinga til Stettin. Lågt, flatt land, brunt vatn oppetter Oder, røyk, grått, store og små båtar på båe sider, krigsskip, kanalar.

Me har brukt mest 3 døger frå Oslo til Stettin, der alle har triste, trøytte og gustne andlet samanlikna med nordmennene. Me kjem endeleg til stasjonen og etter 5 timar rangsjering byrjar toget å gå. «Räder müssen rollen für den Sieg». (Hjula må gå skal ein siger få), står det på lokomotivet vårt. Dermed ber det utetter dei endelause flate viddene, sør-vestover, ingen veit meir. Me hadde enno ikkje lært at ein fange aldri må vera for forviten, at han må ta det som kjem, for då held han best ut. «I dag har eg vore ein månad på forsorga» står det i dagboka.

Me passerar Posen om natta, mykje soldatar, militærtog alle stader. Me får endeleg «Verfischungen» som var lova oss igår. Varm ertesupe! Men ingen får gå ut, tyske soldatar hentar til oss, i koppar og kar som det høver. Omsider kjem me til målet, ein by i Vest-Polen som tyskarane kallar Lissa, på polsk Leszno, og til landsbyen «Grune bei Lissa». Gråe, einhøgda barakker med gisne vegger og tak og golv, piggtreådgerde, vakttårn på høge stolpar. Det ser ikkje bra ut til vinteren. Der byrjar fangelivet.

Ein fange tenkjer alltid på matforsyninga, og tobakken. Me spara det me kunne på den mat-

granden me hadde fått med oss heimantil, men den tok snart slutt, og den tyske rasjonen var som vanleg — ikkje eigenleg til å leva av. Me var difor glade då «Schocken-karane» kom flyttande til lægret vårt. (150 spesialoffiserar som vart sende til Tyskland i 1941). Dei hadde røynt mykje som kom oss «næmingar» til gode, og dei hadde også omsider fått regulær sending med raudekrosspakkar som dei no delte med oss. Om ei tid kom også sendingane til oss i gang.

Fangesamfundet vårt tok til å ta form, me fekk skule i mange fag, med fyrsteklasses lærarar, men det var trøngt om hus, og lite kol, så me sat ofte på «skulen» med frakkar og våttar og alt me kunne få på oss. Og dagane vart lange og brakka trøng. Dr. Klem organiserte sjukehuset i ei brakke, og gjekk straks i gang med vaksiningar. Og av og til kom presten vår, Enger, på vitjing til oss frå Schildberg, der dei andre 600 norske offiserane var. Me var alle glade i dei, fordi dei var prest og lækjar, og dertil gilde menneske og gode kameratar.

Og me heldt modet og humøret til oppe. Den tyske feldwebelen (Stutt-Ka'l) som me norske kalla han) likar ikkje at offiserane syng når me skal teljast. Me blir nemleg «opptalde» to gonger om dag og av og til om natta, nett som dei «kanna krøtera» heime i Romsdalen. Ein gong han kjem av talet blir han arg: «Ach! Lass doch das Singen! Hier ist kein Gesangverein!» (Å! Slutt med å syngja! Dette er ikkje noko songarlag!)

Ein annan gong. Me står oppstilte, det sviv to fly høgt over oss. Med det same Stutt-Ka'l går forbi, seier ein av offiserane: «Da sind ja zwei Flieger!» (Sjå der er to flygarar!) Stutt-Ka'l kom atter av teljinga og ropa sint: «Ach, lass doch die Flieger!» (Å, lat flygarane vera i fred!)

Slike og mange andre liknande intermesso gjorde sin nytte i fangelægret.

Men me ville gjerne koma saman med dei andre norske offiserane som var i Schildberg, og til slutt gav den tyske kommandanten lov til det. Den 7. desember drog me, etter ein grundig visitasjon av lommer, kropp, bagasje. Eg miste alle konvoluttane mine, «grenseboerbeviset» o. a. Serleg var det fårleg å ha elektriske lommelykter — me kunne signalisera til fienden med dei! Det var ei slitsam togreis, ei natt og ein dag og ei halv natt, med måneskin om natta, over endelause flate viddar. Så kom me endeleg til Schildberg om natta, stod resten av natta i «avlusingsanstalten», fekk så rom i gymnasiet saman med knapt 400 andre. Resten kom til ein skule telt atmed, og til «Richterhaus» Så byrja maset på nytt med å «ordna

brakka», skaffa seg litt hyller o. a. så ein kunne eksistera. Det galdt å stela fjøler og spikar.

Hollandske offiserar hadde flutt ut dagen før. På vårt rom (nr. 11, for 22 mann) hadde dei teikna opp eit flott krigskart på murveggen, med fronten pålagt den 8/12 (dagen før). Under stod: «Tout va bien! Vive les Alliés! Cheer up! Good timea are coming!» (Alt går bra! Leve dei allierte! Godt mot! No kjem betre tider!)

Så kom den, etter måten, gode tida i Schildberg — frårekna alle underlege påbod og foibod frå tyskarane. Matsendingane frå Noreg, kom i gjenge, me fekk sendt spekesild, kleppfisk o. a. frå Noreg, me fekk raudekrosspakker frå mange land, pakker og brevpakker heimanfrå, og posten gjekk bra, om det tok tid. Eg kunne jamvel gjennom raudekrossen i Genève skrive til systrene mine i Scattle i U.S.A. og få svar. Det tok rett nok eit halvt år!

Fangesamfundet vårt vart vidare utbygd, t. d. med ei framifrå skuleordning, gode foredrag, skodespel, songkor og orkester, film, sport og idrett m. m. Og aviser, dvs. berre tyske og norske. For romsdingane var «Romsdals Budstikk» kjærlesnad, ho gjekk på omgang, og me las alt like til den minste lysing. Alt var kjærkone nytt heimanfrå. Så fekk me radio (etter at me sjølve hadde skaffa apparat frå Noreg. Slikt fanst ikkje å få i Tyskland). Men berre tyske program! Londonmeldingane laut me sjølv syta for å ta, med andre apparat på illegal måte. Og eit bra bibliotek, gjeve av offiserane og gåver frå Danmark, Noreg og Raudekrossen. Kjøkenarbeidet gjekk med norsk leing og italienske hjelparar, gilde folk frå Nord-Italia. Alle ytte det dei kunne og nytta ut alle sjansar, difor kunne me også med godt humør finna oss i alle restriksjonane frå tyskarane, t. d. at me ikkje hadde lov å ha meir enn 1 såpestykke, 50 sigarettar, 2 plater sjokolade, 1 øskje røykjetobakk osv. Og mat for 2, seiare for 1 dag! Av og til var det «revisjon» som tyskarane kalla det. Då kom dei «reviderte» d. v. s. køyrde bort i lastebil den mat, kaffi, te, tobakk m. m. som me hadde «for mykje». Og me som gjerne ville samla så mykje at me hadde noko å bita i den dagen Det tredje rike ramla i røys, og matsendingane stogga. Genferkonvensjonen? Den galdt ikkje for tyskarane. Men me tok det med tol, det var ikkje anna å gjera.

Det som likevel var vår beste studnad når alt kjem til alt, var at fronten heime stod så urikkande fast. Det hadde vore tungt å vera fange i fiende land skulle den rakna.

Til hjelp på brakka og på kjøkenet hadde me italienarar, krigsfangar dei og, mest frå Nord-

Italia. Eg minnest serleg læreren min i italiensk, Glarey, tindestigaren og fjellføraren sør hadde vore 8 gonger på toppen av Mont Blanc. Og han som stelte på brakka vår, Livio. Dei lærde snøgt norsk, men kunne ikkje læra å seia h. Når dei hadde delt ut supa, spurde Livio: «Ar alle fått suppe?» På sideromet var det mest trønderar, sa italienaren: «Ar aill fått sup?»

Men i slutten av januar fekk dei ordre om å reisa, visste ikkje kvar. Eg måtte seia farvel til min «maestro» (lærar) og til Livio. Då eg skulle gå, treiv han ein blyant og skreiv i mergen på ei gamal avis, reiv lappen av og flidde meg. Neste dag måtte eg til å studera det: På lappen stod:

«Bastone tedesco l'Italia non doma
e non crepono al giogo le stirpi di Roma.
Garibaldi.»

Det er: «Den tyske stokken kuvar ikkje Italia, og ikkje døyv Roms ættlingar under åket.»

Det var siste helsinga frå min ven Livio Baratto frå Piemonte i Italia.

Så kom den russiske offensiven vinteren 44—45, brått og med ein slik ofseleg styrke at han sopp med seg vestover både den tyske vernemakta, rikstyskarane i Polen — og oss. Tyskarane nekta å flytta oss i tide, så tyngja dei igjennom flyttinga i utide, midtvinters, midt i alt det kaos som rådde på Austfronten i januar 1945, og midt oppi evakueringa av alle rikstyskarane i Wartheland, Svartehavstyskarane o. a.

Den 19. januar gløymer nok ingen av oss. Det hadde vore kritisk i fleire dagar, alt kunne henda. Den 18. om kvelden kom ei tysk panserdeild til Schildberg. Retrett. Folka trøytt, skitne, vonlause. Bilane med flegjer etter skot, særde soldatar. Heile natta rulla det ustanslegg etter vegane av kolonner som drog vestetter. Og så endelause kolonner av desse typiske firehjula vognene med 2 hestar føre, med koner, born, gamlingar. Russarane kunne vera i byen når det var, om 1 dag, om 2 dagar. Alt var mogeleg. Under slike tilhøve byrja me på marsjen mot vest, trass i dei sterkaste protestane frå norsk side. Alt me hadde måtte me lata etter oss, biblioteket, alle musikkinstrument, arkiv og alt anna utstyr, filmapparat, ljusbiletapparat, alle våre bøker og arbeid som me hadde bala med i 1½ år, sume i 3 år. Storparten av ytterklæde og underklæde som våre heime hadde sendt oss av sine små forsyningar. No spørst det berre om mat og klæde til å berga livet. Og så ber det i veg, for fyrste gong utan å bli talde! Me må gå til fots og bera alt, tyskarane har nok ikkje rekvisisjonsrett i Polen lenger, kan ikkje skaffa hestar eller vogner.

Dagboka seier: Børa var tung, ca. 25 kg, håll veg, snøgg marsj så me sleit hardt. Mange nyttige ting låg att langs vegen. Dei har nok lesst for mykje på seg. Gjekk 15 km. til ein landsby som heiter Glasdorf. Kom inn i eit forsamlingshus, fekk litt halm på golvet, stupande mørkt. At litt turt brød og kjeks, prøvde å sova, men uråd, krampetrekningar i beina av og til.

I 3-tida om natta kjem den tyske tolken inn: «Alarm! Alle må stå opp med ein gong, ta med berre ryggsekk og litt mat». Atter marsj mot vest.

I 12-tida kom me til ein by som heiter Adelnau. Der var to kyrkjer, ei tysk (protetantisk) og ei polsk (katolsk). Me kvilde ved den polske, som var eit staseleg byggverk, med utskorne Kristusbilete og helgenbilete ute på veggene. Me gjekk inn, store kvelvingar og himlingar med måla bilete. Mange staselege alter. — Heile kyrkja var full av tyske uniformar og anna krigsutstyr!

Me greidde 37 km. den dagen, men då var også grensa nådd. Jamvel eit par av dei tyske vaktsoldatane våre dåna om kvelden og laut berast i hus. Me kom til Treustädt og låg på golvet i ein stor sukkerfabrikk.

Sundag den 21. gjekk me berre 7 km. til Baskow og låg i eit skulehus. Oppløysinga i den tyske avdelinga var alt langt komen. Vaktsoldatane stakk seg gjerne inn i vår marsjkolonne, var vel redde polakkane. Og ville ikkje gå ute på vakt om natta!

Måndag 22. Etter dagboka: Marsj kl. 7,30, kom til Koppelstädt kl. 10 (7 km.) I byen stor samanstimling av evakuerte, hestar og vogner, riktstyskarar frå Polen, Svarthavstyskarar, verne maktsbilar. Virvar! (Etter seinare melding skal russarane ha rykt inn i byen 2 timar etter at me passerte). Men no laut me ha mat, det skjønna den tyske hauptmannen og. Me marsjerar inn i tunet til eit stort gods med høg mursteinsmur i kring. I grishuset er om lag 60 griser. Dei skyt ein med maskinpistol, men den norske løytnanten som skal vera slaktemeister, likar ikkje denne måten. Så slaktar han 5 til på vanleg måte og slengjer dei på ei vogn. (Den tyske hauptmannen hadde omsider fått tak i 10 vogner og hestar til å køyra noko av bagasjen, og dei sjuke. Så bar det vidare.

Det var eit trist land me gjekk gjennom. Forletne gardar, attlæste dører, alt var dautt. Eit heilt folk var på vandring, 2-spente vogner i endelause kolonner, berre koner, born og gamle. — Mennene i krigen, i Italia, på Balkan, ingen visste.

Dagboka: «Kvinner selv stod opp og strede som

de vare menn» — Mennene i krigen, kvar? På flyttelasset sit kona på kusksetet, ung, trassig, slår på hestane, ho skal fram! Borna ligg i vognna, i halm, dyner. Gamle bestefar sit der og, urøyleg, ålvorleg. Eg tala med ei av dei. Mannen var soldat. Eg spurde om det ikkje var betre å vera att. Ho riste på hovudet. «Befehl». Ho hadde i dag vore med og slakta buskapen, 18 kyr og 16 griser. Dei ligg på båsen».

Slik var det over alt. — Ein hund stod bunden til troppa på ein gard me for framom, og gøydde. Det gol ein hane på ein forlaten gard — einaste levande!

I 18-tida den 22. kom me til ein by som heiter Krøben. Då hadde me gått til fots i alt 87 km. Tok inn på ein evakuert barneheim, koka fleskesupe og vart mette, og vel så det. Og då det leid til midnatt kunne me endeleg leggja oss. Me hadde 0,5 kvm. golvflate pr. mann. Men kvilda vart ikkje lang. I 2-tida dundra det med artilleriskyting så huset riste. Me opp og ut. Ei tysk panseravdeling som låg i hagen, køyrde over ende tre og gjerde og for sin veg. Panikk!

Då, endeleg, skulle me få køyra med tog! Og så byrja den merkelegaste jarnbanetransporten me nokon gong hadde vore med på. Det kom eit lastetog forbi, det hadde nokre tome, flate lastevogner utan karm. Der kraup me opp. Det var trongt, me låg i ein haug med hovuda inn og føtene ut på kanten. Dubba kunne me ikkje, me kunne detta av. Så rusla toget, men stod for det meste. Me skjønna ikkje kvifor. Det var 10—15 kuldegrader, nysnø og snøfok. Og heile haugen snøa faktisk ned. På denne doninga køyrde me 45 km. på bortimot eit døger. Det var ikkje rart at tyskarane kalla toget «Gespenstzug».

Men me kom no til Lissa (45 km.) til kvelds neste dag (23.). Der skulle me få sitjevogner. Og så fekk me ein kopp varm supe, det var herleg! Men det mona ikkje så mykje. Støle og stivfrosne sette me oss i dei iskalde vognene om kvelden i 21-tida, men me kom ingen veg. Det var uråd å skaffa lokomotiv og lokomotivførar. Dei polske jarnbanefolka var borte, hadde vel ikkje hug til å køyra vestover til Tyskland i slike høve som no var. Og transportoga med militærmateriell hauga seg opp i alle byar — og om ikkje lenge var russarane der og tok hand om alt saman. Fyrst neste dag i 9-tida kom det eit lokomotiv, og varme som var både-og. Så bar det i veg.

Dagboka: På ein stasjon i natt stort røre, mange sivile som ikkje får plass på toget. Brått blir kupédøra vår riven opp i mørkret, og ei damerøyst spør: «Wohin reisen Sie, wissen Sie das?»

«Nein, wir sind Kriegsgefangene!». «Ach!». («Veit De kvar det berst av? Nei, me er krigsfangar».) Døra att.

Men ikkje alle er modfalne. Dagboka onsdag: Tala med ein tysk soldat, spurde om han var bayrer. «Nein, ich bin Preussé, Stahlhelm und Hakenkreuz!» (Nei, jeg er preussar, stålhelm og hakekors!»)

Natt til torsdag. Me sit og dubbar og småsøv. Med eit kjem all bagasjen dettande bakover i hovudet på oss. Toget står. Kva er tids? Om ei tid kjem det melding: Eit tog har køyrt inn i vårt, attanfrå. Det skal vera mange døde og såra i dei to siste vognene som står halvt på ende. Sivile tyskarar. Ingen slepp til å sjå. Det kjem ambulansebil. Bortimot kl. 9 om morgonen er beringsarbeidet ferdigt. Toget går att.

Då me hadde køyrt i 3 døgn sitjande rett opp og ned, var føtene hovne av gong, kulde og til slutt varme. Det var vanskeleg å få støvlane av. Det hadde likevel vore betre å køyra i «kuvogn».

Dogboka: Skjeggjet blir lenger og lenger, snart ei veke på vandrings. Me vantar vatn, smeltar snø, sume får kondensvatn frå lokomotivet, men det er ikkje bra for magen. Fekk 3/4 brød i går, til 3 dagar, men ikkje smør.

Så kom me til Luckenwalde den 26. januar, ei veke etter at me gjekk frå Schildberg. Det må vera godt grjot i nordmennene likevel. Mange av offiserane var 55—60 år, sume over 60. Og fram kom dei. Me stod, sat og sume låg på golvet i ein stor sal om natta. Så var det den tradisjonelle avlusinga, og så bar det inn i barakkene, mursteinsbarakker i ei høgd, med senger i 3 høgder over det meste av golvet.

I Luckenwalde byrja ei lei tid. Me var slappe etter den slitsame, kalde og mest matlause veka, den tyske fangekosten som elles var for knapp til å leve av, hadde ikkje så mykje næring til oppattbygging. Me spara eit måltid av og til med å liggja. Då var det at eit lite spekekjøstykke som eg hadde fått av ein god ven inni Måndalen, og nokre små norske neter frå Vågstranda var gode å ta til. Eg hadde bore dei med meg frå Schildberg, det var mat som stod seg. — Det var denne samhugen heime som gjorde mest til å halda trua og modet oppe. Trass i at me var hindra i å ta direkte del i striden, visste me at me saman førde den åndens strid som til slutt skulle sigr. Og det gjekk slik. Dei som stod åndeleg sterkast, vann krigen. Og «verdens sterkeste militærmakt» tapte. Det gjev von for oss små nasjonar, også for komande tider

Dagboka 5. februar: Snøslaps, surt. Det står

2—3000 amerikanske flysoldatar utanfor gjerdet med byltane sine, 5 og 5. Ringe vinterklæde, skal liggja i dei store telta, 400 i kvart. På marka. Det blir ein sur jobb!

Men det kom betre dagar i Luckenwalde. Dagboka den 1. mars: «Ein mann inn på brakka: Ein svensk lastebil med pakker i lægeret! Og ei stund etterpå: Alle songarar møter ved brakke 22 straks! Og ei stund etter helsa dei svenskaner med «Jeg vil verje mitt land!» og «Hør oss, Svea!» Bilen hadde 425 matpakkar frå eit serskiild kriselager som den svenske Raudekrossen hadde ved Berlin.

Dagboka: «Kl. 8: Eg tek meg eit knekkebrød ekstra, sidan me får knekkebrød i svenskepakka i morgon!» Me samlar nemleg framleis litt reserve til det tredje rike brotnar saman.

Og det kom meir! Dagboka den 4. mars: «To store danske bilar i lægret med store tilhengarvogner, danske raudekrosspakker + 100 kg. egg og mykje anna godt. Men me måtte sjølv sagt dela med dei som no hadde det verre enn oss. Når me no fekk danskepakker, kunne me med glede overlata retten av svenskepakkene til dei engelske offiserane ved sida her. Dei svelt, mange er sjuke og ligg. Og russarane måtte hjelpast sålangt råd var. — Russarane skreiv illegalt takkebrev, og engelsmennene sände oss illegalt 2 sekker fulle av engelske sigarettar, som kom vel med. Sidan kom det også engelske pakker, og me kunne sjå ljøsare på tilværet. Bytthandelen med engelskmenn og amerikanarar florerte. Berre clearing! Mellom amerikanarane var det mange av norsk ætt. Sume tala norsk og, men hadde aldri vore i Noreg.

Flyåtaka mot Berlin blir verre og verre. Engelskmennene om natta, amerikanarane om dagen. Såleis seier dagboka 17. mars: «Ikkje uvanleg. Flyalarm og mørkt frå kl. 20.15. Me ligg i mørkret som vanleg. Me tek til å bli vane med dette no, avklædninga og alt. Kvart plagg på sin plass i køya eller under hovudputa, så me kan finna det att i stupmørke, om det trengst».

Den 19. mars: «Det går attende med det stortyske rike. Idag ikkje varmt vatn att, til kaffi. Vantar kol. Mindre brød i dag. 7 mann om brødet».

Fære for hungersnaud i Tyskland, står det i tyske blad. Dei rår folk til å vera sparsame og nytta næringsemna i denne rekkjefylgje: 1. Potet, 2. Grønsaker, 3. Feitt, 4. Kjøtt.

Dagboka 4. april: «Svær bombing etter kl. 22: «Jøletre» og ljøsbomber i fallskjerm i aust. Bombing rundt ikring, i nord (Berlin), i aust (Frankfurt), i sør og sør-vest (den store flyplassen).

Den 6. april: «Den maten me får av tyskarane

no utgjer 400—450 kaloriar pr. dag. Doktoren seier at for å leva (når ein ligg i ro — trøng ein ca. 1600 kaloriar pr. dag.)

Same dato: «Sidemannen min fekk ei pakke heimanfrå i dag, sendt frå Noreg den 4/12 med julehelsing! Eg fekk også pakke heimanfrå, med stoppegarn o. a. og eit stykke pølse — dei sender visst så dei ikkje har att noko sjølv!»

Den 13. april: «Fronten nærmar seg. I formiddag ein del amerikanske jagarar over lægret, samtidig med bombing i sørvest. Det stig opp store, blågrå røykskyer som av brennande olje.»

Den 14. april: «Hardaste bombardementet hittil å døma etter lyden og ristinga. Bombing rundt ikring oss. Eit strålende fyrverkeri med blink av bomber og eit hav av ljøskastarar. Og bulder og brak så husa rister i fleire minuttar. I nord ein mektig lysning, raudt atterskin frå skyene etter kjempabrann. — Eg skulle vaska noko klæde, men den russiske ordonansen vår, Paul (frå Sibir) kjem og tek dei ut or hendene på meg. Eg ser forundra på han, men han står ikkje fast: «Norwegisch Offizier prima! Ich machen!» (Norsk offiser for god til slikt. Eg skal gjera det»). Då gav eg meg.

Den 29. april: «Hitlers fødselsdag. I heile gårkveld artilleridrøn i aust og nordaust, bombing, truleg ved Fürstenwalde. I dag hadde Berlin vitjing av amerikanarane att (1100 fly var det sagt seinare). Me står i glaset og ser på Sølvblanke fly, 12 i fylgje, eller 36, i fin orden, kjem dukkande ut or dei kvite cumulus-skyene. Nokre minuttar etter kjem nye flokkar, det står på ein halv time. Kvite røykstriper viser vegen frå 6000 meters høgd ned til målet. Det er mest ikkje til å tru! I meir enn 1 månad har no desse flyåtaka mot Berlin vara ved, kvar lag, og kvar natt.

Om kvelden: «Me går her mellom to eldar. I aust er himmelen raud, ein by brenn og kastar raudt eldskin på skyene over. Det er russarane, Det er 20—30—40 km borte. I sørvest og vest det same. Det er amerikanarane. Elden flytter seg litt austover. Bombedrøn og artillerield. Me går og driv ute, det er ein mild vårveld, skyming, vakkert, nifst. Det nærmar seg enden her. Dei tyske vaktpostane går tagalle og ålvorlege att og fram, bløndar seg lite borti det som hender, dei er klare over at i morgon eller overmorgon er dei fangar eller rømingar. Og kona og borna deira er kanskje mellom alle dei tusen som no fyller alle vegar vest Berlin. Utover natta meir bombing og artilleriskyting, og rammel av vogner og bilar. Er det tyskarane som dreg sed nordover?»

Laurdag 21. april: «Frå kl. 6 er mange på beina, bombing i aust, blanda med artilleri. Appell (opp-

stilling) som vanleg halv ni, vaktpostane går her, og ein oberstløytnant. Ryktet seier at dei andre tyskarane er gått sin vegg.»

Kl. 10. Kunnøsjering frå general Ruge om norsk lægervakt, internasjonalt politivakt m. m. General Ruge er sjef for heile lægret, alle nasjonar, med den engelske oberst Collard som nestkommanderande. Livet i lægret skal gå sin vante gang, men me må vera budde på å flytta på stutt varsel. Dei engelske flyoffiserane riv hantonitten av barakkeveggene og bær ut på plassen, «P. O. W.» (Prisoners of War). Dertil det russiske teiknet,

I lægret er no:

	Off.	Sold.
Amerikanske	518	4255
Engelske	1223	2573
Franske	0	1823
Russiske	0	3202
Polske	565	414
Norske	1069	37 (Svalbardkarane)
Jugoslavlar	6	688
Italienske	16	638
Rumenske	1	6
Greske	1	0
Hinduar	15	0
Slovakar	0	4 = 17.035

Sundag 22. april: «Kl. 10. Russiske panserbilar, lastebilar og tanks inn i lægret, med raude flagg, kamuflasje av lauv og grønt, kanonar peikande trugande fram, ein haug med russarar på kvar. Dei tek med seg alle russiske fangar, også våre russiske ordonansar. Og med det raude flagget blakrande på dei fullstappa panserbilane — sume har alt fått våpen, russiske eller tyske — togar kolonnen ut att.

Kl. 11 gudsteneste som vanleg. Den første utan tyske kontroll. Midt i gudstena høyrer me kannondrønet frå sørvest, ein maskinpistol knitrar og flya durar — det må vera vanskeleg å vera prest. «Preika var ålvorleg, nøktern», står det i dagboka.

Så kom me under russisk styre, fekk radioapparat så me kunne fylgja med frå time til time. Det hadde me elles gjort før og, «illegalt». No kunne radioekspertane våre som med stor vågnad hadde skaffa oss kontakt med den vide verda mitt under tyskarveldet, ta seg ein vel fortent ferie.

Dagboka 27. april: «Amerikanarane og russarane har møttast ved Torgau den 26. kl. 16.»

29. april: «Den russiske kommandanten i Luckenwalde melder: 18 000 tyskarar overga seg natt til 28. like aust for Luckenwalde. Enno ein del

SS og panseravdelingar i nærleiken, ofte like inn på lægret».

30. april: «Flygeblad nedkasta frå fly. Til alle tyskarar som har med fangar å gjera: Dårleg handsaming av krigsfangar blir strengt straffa. Underskrive: Stalin, Truman, Churchill.»

Så kom kapitulasjonen i Nord-Europa med Danmark — men ikkje Noreg! Me stod der rundt høgtalaren mest alle då meldinga kom. Ingen sa eit ord. Det blir altså invasjon i Noreg. Og me visste no, endå betre enn før, kva invasjon var. Me måtte vera budde på å fara vestover på stutt varsel.

Men kl. 14.50 den 7. mai kjem ein offiser frå staben vår inn på brakka: «Det er melding i dansk radio kl. 14.10 at tyskarane i Norge har kapitulert, og at Norge er fritt! Skal vi ikke rope 3 × 3 hurra for Norge!» Me ropa det me vann og tok kvarandre i hendene så mange me nådde i rundt i køyene. — Og så ligg me her med pakka ryggsekk, budde til å dra ut på fotmarsj att, denne gongen austover så me når i brukande jernbane til Moskva — Murmansk. «Det er synd

me ikkje kan vera retteleg glade i denne stund, så lenge marsjorden står ved lag», seier sidemannen min.

Dagboka: Kl. 20.15 takkegudsteneste ved feltpresten, stutt, høgtidsam.

Onsdag den 9. mai. Me ligg i køyene om kvelden, søv ikkje. Krigen skal vera definitivt slutt mellom kl. 24 og 1 i natt. I eitt-tida lyder det brått eit hornsignal, norsk! Det er det gamle, kjendte signalet me brukar i heren vår, og som alle soldatar var så glad i når det var slutt på ein slitsam manøver: «Ilden opphører!» Og deretter «Innrykning!» Me laga oss gjerne tekster til signala på moen. Innrykning hadde denn: «Kom innatt no! Kom innatt no! Kom innatt no då!»

Det var noko av det underlegaste eg opplevde i heile utlægda, å høyra dette norske hornsignalet midt på natta, langt ute i fiendeland, i ljøsken frå bålet av dei tyske vakttårna som dei amerikanske flysoldatane sette eld på.

Krigen i Europa er slutt. Og Noreg er fritt! No gjeld det berre å koma heilskap heimatt!

Skoten blir den som

Slik heitte det alltid: Skoten blir den som

Dette var vel til all lukke meir ei skræme enn ålvor. Men stundom hende det at skotet small for mest ingen ting. Ein tysk kommandant i Saltdalen var såleis ein dag ute og reid på den gilde hesten sin, og han hadde stort fylgje med. Ein stad steig kommandanten av og gjekk bak hesten. Anten det no var slik at hesten gleid eller han fann ut at kommandanten trengde litt bank, skal vera usagt, men hesten gauv ut med eine bakfoten noko, og kommandanten fekk eit slag så han gjekk rundt. Men ein kommandant toler sjølv sagt ikkje noko slag eller spark frå nokon underordna. Han heldt krigsrett og dømde hesten frå livet. Hesten vart skoten på staden, for skoten blir den som

På Grini var fangar og dyr like for lova.

På Grini hadde tyskarane mange hestar. Ein dag gjekk ein av desse gampane i tjør attmed eit

hagegjerde. No var det slik i krigstida at ein gamp liksåvel som ein annan fange kunne vera full av avåt og gjerne ville klø seg litt. Og ein hest kunne ikkje finne noko betre å skubba seg mot enn eit plankegjerde. Men hesten var tung og gjerdet som Hitler sette opp var veik, og så enda det med at hesten braut ned gjerdet slik at det valt inn i hagen og øyde mange av dei fine vokstrane som dei mange førarane skulle ha i supa. Men hverk i krigstida heitte sabotasje, anten det var folk eller fe som gjorde det. Og straffa blir den som

Hesten skulle ha straff, det var greitt. Og når nazistane skulle straffa nokon, gjorde dei det med å ta maten frå ein, eller setja ein på vatn og brød, eller berre på vatn. Å setja ein hest på vatn og brød, var saktens inga straff. For tyskehestane levde i eit velvære på havre og brødkorn under heile krigen. (Men hesten måtte ha si straff, og domen lydde slik: Du skal setjast på mørk stall og få vatn og høy ei veke. Så vart gjort.

KRIGSOFRA

FRA

ROMSDAL

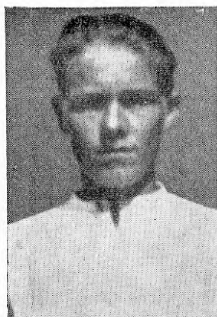
Nils Øverås,
kaptein. Fødd i Vestnes 1889. Fall
ved Gratangen 1940.

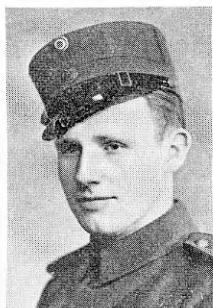
Svein Holmboe Helmers,
sekondløytnant, lektor i Molde. Fødd
i Mandal 10. mars 1901. Fall ved
Tretten i Gudbrandsdalen den 23.
april 1940

Johan Marius Brudevoll,
skomakar. Fødd 27. oktober 1918 i
Øverdalen. Fall den 14. april 1940
ved Dombås. Gravlagd den 24 april
på kyrkjegarden i Øverdalen.

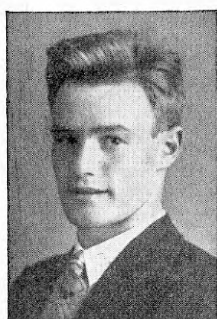
Peder Moa,
konfeksjonsskreddar, Isfjorden. Fødd
i Hen 26. juli 1917. Fall den 15.
april 1940 ved Dombås.

Ludvik Pederson Svinnet,
Nord-Aukra. Fødd 31. juli 1918. Fall
ved Dombås 15. april 1940.

Ole Magnus Nilsson Skarshaug,
Nord-Aukra. Fødd 1. januar 1915.
Fall ved Dombås 21. april 1940, un-
der tysk flyåtak.

Paul Paulsson Samset,
Voll. Fødd i Måndalen den 5. sept.
1916. Fall for ei tysk bombe på
Dombås 21. april 1940.

Arne Torbjørn Setnes,
tjiskjerar, Grytten. Fødd på Veb-
lungnes 13. mai 1918. Fall 28. april
1940 ved Innset i Kvikne (i Næver-
dalsbakken). Fyrst gravlagd på Inn-
set kyrkjegard, seinare førd til Gryt-
ten.

Eilif Rødven,
korporal i den Norske Brigade. Var
busett i Sør-Afrika. Fødd 4. oktober
1906 i Eid. Melde seg friviljug til
teneste i 1942. Miste livet ved u-
lukkeshende ved Bodø 21. juni 1945.
Gravlagd i Eidsbygda 30. juni 1945.

Trygve Berge,
fødd 2. januar 1906 i Ålesund. Hør-
de heime i Molde til han i 1926 reis-
te til Amerika. Melde seg Friviljug
til det norske kompaniet i San
Fransisko, men gjekk seinare over
i den amerikanske heren. Sturta ned
over Orknøyane 31. mars 1945 på
veg til Noreg. Han var då staff
sersjant.

Sverre Pedersen Østevik,
flygeløytnant. Fødd 6. mars 1920 i
Molde. Var busett i Sør-Afrika, og
kom der med i flygevaapenet. Fekk
verk på hjernen og døydde i Johan-
nesburg i Afrika i april 1943.

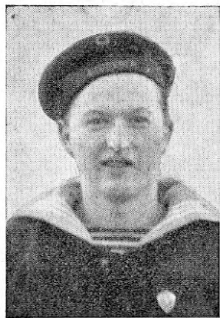

Edvard Edvardson Kjellnes,
fødd 5. juli 1909 i Vestnes. Reiste
til Amerika i 1928. Melde seg friv-
viljug og vart fallskjermkrigar. Han
hørde til the Office of Strategic
Services i den amerikanske heren.
Vart slept ned over Frankrike då
landgangen der gjekk for seg. Var på
veg til Noreg då flyet hans sturta
ned over Orknøyane 31. mars 1945.
Ligg gravlagt i Cambridge, England.

Fridtjof Aandahl,
løytnant. Fødd i Molde 20. juni 1914.
Fall for ei tysk bombe den 15. mai
1940, var med eit krigsskip frå
Troms-kanten på veg til England, og
dette vart råka.

(Sjå bilete side 56)

OFFISERAR OG MANNSKAP
I MARINEN.

Johan Eikrem,
sjømann, fødd 3. januar 1918 i Bols-
øy. Tenestgjorde ombord i panser-
skipet «Eidsvoll», og miste livet då
dette vart skoti i søkk ved Narvik
natt til 9. april 1940.

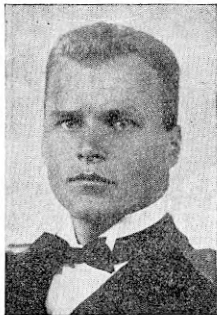
Ragnar Einride Rasmusson Sandøy,
styrmann. Fødd i Sandøy 26. juli
1910. Kom bort under spesiell tenes-
te i Marinen i mai 1943.

Johan Pedersen,
sjømann, fødd 24. oktober 1913 i
Bjørnsund. Tenestgjorde ombord i
jagaren «Both», og miste livet då
denne vart skoten i søkk den 20. au-
gust 1941.

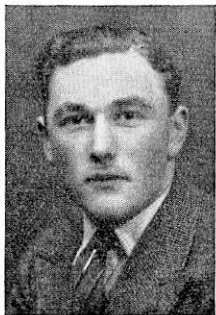
Johny Elias Paulsson Walle, maskinmann, fødd på Harøya 12. april 1921. Reiste til England våren 1941 saman med mange andre gutar frå Harøya Tenestgjorde ombord i korvetten «Montbrethia» i konvoytenest over Atlanten. Miste livet saman med 63 andre nordmenn då «Montbrethia» vart torpedert den 18. november 1942. Av eit mannskap på 90, vart berre 26 berga.

Håkon William Kristen Thorn Coucheron-Aamot marinekaptein. Fødd 2. juli 1902 på Nesodden. Coucheron-Aamot vart sekondløytnant i 1923, løytnant i 1930 og kaptein i 1939. Han var utdana som telegrafist. Melde seg friviljug til teneste lenge før krigen braut ut, og han høyrde til den flokken som måtte ta hardaste støyten då overfallsmennene kom. Han var ein sterk mann, likevel tolde han ikkje den umenneskelege harde påkjenninga dei fyrste aprildagane, og han døydde då krigen hadde vara snau 14 dagar.

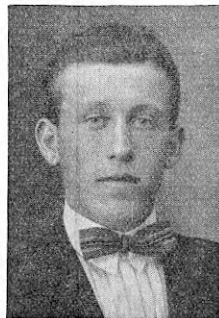

Johan Norman Rødseth, Vestnes, Fødd 14. oktober 1909. Reiste til Kanada i 1927, og var farmar der til våren 1943. Melde seg då friviljug til den kanadiske marinen. Var fyrst i kystvakttenesta i Kanada. Vart hausten 1943 send til England. Var med og gjorde invasjonen i Frankrike. Gjekk ned med den kanadiske korvetten «Regina» den 8. august 1944 på franskekysten.

Nordahl Lorentzen, sjømann. Fødd i Bolsøy 21. mars 1917. Miste livet då D/S «Høg» vart søkt ved Singapore 4. oktober 1939.

HANDELSFLÅTEN.

Olav Ivarson Lid, skipstømmermann, Fødd ? i Tomrefjorden. Miste livet då «Draugen» vart minesprengd den 15. juli 1940.

Sivert Konrad Knutson Sylte, jungmann. Fødd 9. mai 1907 i Fræna. Miste livet utanfor den engelske kysten den 18. september 1941.

Kristian Johansen, sjømann. Fødd 1. mai 1923 i Molde. Døydde 6 mai 1943.

Kasmer Gjendemsjø, maskinist. Fødd 7. januar 1908 i Fræna. Miste livet ved drukningsulukke i Glasgow 5. novbr. 1942.

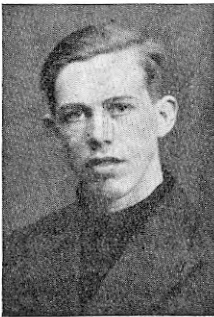
John N. Larson.
Fødd 1. juni 1915. Reiste til sjøs 31. oktober 1939. Var ombord i S/S «Hardanger», og miste livet ved drukning den 1. april 1942.

Hans Oluf Frisnes.
fødd 19. desember 1908 i Bud. Var ombord i M/K «Sørland» då denne vart skoten i søkk i Oslofjorden den 9. april 1940.

Nils Strømme Scholdberg.
Fødd 21. august 1894 i Edøy. Busett i Fræna. Døyvde 29. juni 1942 ombord i S/S «Bush» i Sidney, Australia.

Kåre Knutsson Tornes.
fødd 16. august 1919 i Bud. Han var ombord på tankbåten «Buesten» av Tønsberg. Miste livet då denne vart søkt av tyske fly den 9. april 1941.

Rasmus Andreas Rasmussen,
maskinist. Fødd 24. juni 1910 i Bjørnsund. Miste livet den 20. april 1941 ved ei ulukke ombord i «Heimdal» med skipet låg i Leith i Skottland.

Ole Knutsson Tornes.
fødd 12. mars 1922 i Bud. Er bror til Kåre K. Tornes. Miste livet den 9. april 1940 då tyske krigsskip skaut i brann og søkte M/K «Sørland» utanfor Moss.

Torger Leonard Farkvam.
Fødd 20 januar 1909 på Sannes, Holmemstranda, og hørde heime i Veøy. Motormann ombord i M/T «Ranja». Båten kom vekk på veg frå New York til England ein gong mellom 9. mars og 1. april 1942.

Michael M. Ulleland,
tømmermann Fødd på Talset i Bolsøy den 19. august 1893. Dreiv ishavsfangst og kveitefiske ved Grønland i fleire år. Gjekk i utanriksfart i 1939. Gjekk ei tid i fart i Stillehavet. Gjekk ned med M/T «Finnanger» den 6. april 1942 på veg frå England til Amerika.

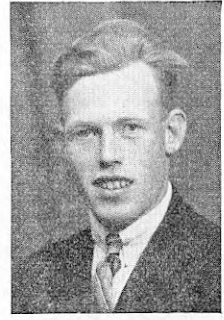
Tønnes Strande,
masakinist Fødd 14. august 1912 i Bolsøy. Medan båten han var på låg i Sidney i Australia sprang eine kjelen sund, og Strande vart drepent. Dette hende den 1. mai 1942

Ansgar Ophuus,
fødd i Bud 23. august 1897. Var ombord på «Diana» av Bergen, som vart søkt i den Engelske Kanalen sist i september 19 ?

Erling Osvald Hagerup,
motormann. Fødd 5. desember 1918 Høyre heime i Bud. Miste livet då M/S «Bagdad» av Oslo gjekk ned 30. mai 1942 ved Cuba.

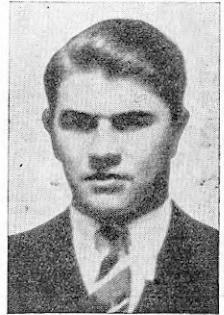
Johan Laurits O. Flatvoll,
fødd i Aukra. Reiste til sjøs før krigen. Var ombord i M/S «Laurits Svendsen». Miste livet ved ulukke 26. mai 1943.

Knut Pederson Sandøy,
fødd 19. april 1914 på Sandøya. Var styrmann på S/S «Christian Michelsen». Torpedert i Midhavet 26. september 1943.

Edvard Dale,
fødd 11. mai 1917 i Aukra. Reiste til sjøs i 1939. Miste livet då S/S «Octavian» vart søkt mellom den 16. og 19. januar 1942 på veg frå Galveston.

Olav Larsson Brevik,
sjømann. Fødd 22. februar 1919 i Molde. Var ombord i M/S «Bramavos», og denne kom bort på veg frå Bahren til Melbourne i sept. 1943.

Konrad J. Skarshaug,
fødd 26. juni 1918 i Aukra. Kom bort då S/S «Octavian» gjekk under den 17.—19. januar 1942.

Lars Olai Johansen Nerland,
fødd 2. mars 1910. Sjømann. Utidana som stuert, men tenestgjorde som kollempar ombord i D/S «Hellen» av Drammen. Funnen drukna i dokken i Grangermouth 28 jan. 1941.

Trygve Sivertson Orten,
køkk. Fødd 21. mars 1917 i Aukra prstegjeld. Døydde 13. februar 1944 på sjukehus i Edinburgh.

OFFER FOR GESTAPO.

Odd Ness,
diplomingeniør. Fødd 12. juli 1917 i Vågan. Voks opp på Andalsnes. — Skoten av Gestapo på Trandum den 3. juni 1944. Seinare funnen der og gravlagd på Andalsnes kyrkjegard.

Kåre Angel Elgenes,
slaktar. Fødd 7. desember 1914 i Sandøy herad. Busett i Molde. For heimanfrå over Vestnes til Alesund og skulle vidare til England. Fekk vera med i den båten Sigurd Evensmo har skrivi om i «Englandsfarere» Han vart skoten på Trandum den 30 april 1942 saman med dei andre «Englandsfarere». Bror til Asbjørn Elgenes.

Carl Christian Leif Halesby,
advokat, Andalsnes. Fødd 12. november 1908. Døydde 27. april 1945 på Katrinaholm Sjukhus, Stockholm, av sjukdomar han hadde dregi på seg i tyske fangeleiger.

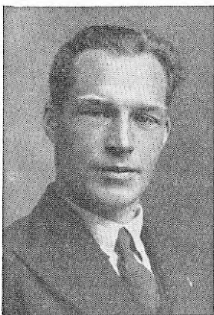

Toralf Ørnulf Berg,
fødd 15. oktober 1912 i Molde. Vart skoten i Falstadmyra 16. februar 1943.

Palmar Huse,
fødd 31. desember 1922 på Harøya. Englandsfarar som vart teken og enda sine dagar i eit tysk tyningsleiger den 12. april 1945.

DESSE MISTE LIVET PÅ YMSE VIS.

Jonas Uri,
styrar av Soldatheimen på Setnesmoen. Mistet livet i bombeatak mot Setnesmoen 30 april 1940.

Martin Jensen,
fødd 8. september 1892 i Kristiansund. Busett i Molde. Mistet livet under bombinga av Molde 25. april 1940.

Kåre M. Jensen,
sonen til Martin Jensen. Fødd 20. juni 1921 i Bolsøy. Mistet livet då Molde vart bomba 25. april 1940.

Synnøve Olsdotter Hjelvik,
alderspensionist. Fødd i Hjelvik i
Vegøy 23. oktober 1866. Råka av bom-
besplint i lunga, og døydde i hei-
men sin 29. april 1940 (i Hjelvik).

Mathias Nyhagen,
gardbrukar. Fødd 22. april 1857 i
Bolsøy Vart sára av ein granatsplint
då Molde vart bomba. Døydde 17.
mai 1940.

Asbjørn Elgenes,
fødd 18. august 1918 i Sandøy he-
rad. Miste livet saman med Lars
Hoel på tur til England, truleg den
16. eller 17. august 1941.

Olav Hole,
lærer. Fødd i Eidsbygda 1. oktober
1896. Busett i Tjølling Døydde ved
ulukkestilfelle i tysk fangenskap i
Kirkenes 1. mai 1942.

Rudolf Elvsaa,
student. Fødd i Molde den 24. mars
1925. Var med i heimstyrkane i
Molde. Døydde 30. mai 1945 i tenes-
te i heimstyrkane etter eit vådeskot.

Eldbjørg Herje,
fødd 18. juli 1918 i Vegøy. Vart bom-
ba på trikken i Oslo den 31. desem-
ber 1944.

Henry Kristian Andahl,
fødd 16. februar 1928 på Andalsnes.
Kom stygt til skade ved ein granat-
eksplisjon på Vangen, Andasnes,
den 8. sept. 1940. Døydde på tysk
krigslasarett på Opdal same dag.

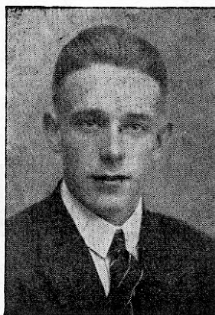
Lars Hoel,

fødd 24. desember 1917 i Bolsøy. — Saman med 4 andre stakk han til havs på ein liten lystsiglar fyrst i august 1941. Dei fekk uver på seg, og to av dei som var ombord, Lars Hoel og Asbjørn Elgenes vart skylde over bord. Dette hende ein stad ute i Nordsjøen, ikkje langt frå Færøyane. Den 17. august vart så skuta snudd og ein lensa unna i stormen. Langt om lenge tok ein land ved Hustad. Då hadde ferda vart om lag 14 dagar.

Oddleif Tolås,

journalist. Fødd i Bolsøy 30. september 1911. Var i Romsdal Folkeblad 1½ år. Arbeidde seinare som bladmann og redaksjonssekretær i Nordlands Framtid i Bodø. Var med og gav ut den illegale avisa Vardevakt i Bodø. Avisa vart laga på romet til Tolås, som låg vegg i vegg med kontoret til Gestapo der i byen. Til Sverige i 1941. Arbeidde i den norske legasjonen i Stockholm ei tid. Kom seinare til England og arbeidde der i Informasjonskontoret. Arbeidet vart for hardt for han, og ein gamal brystsjukdom braut ut att. Tolås døydde 13. november 1943 i Skottland.

Eilert M. Aarø,

gardbrukar. Fødd 20. august 1903 i Bolsøy. Vart bomba i hel ved Molde den 25. april 1940.

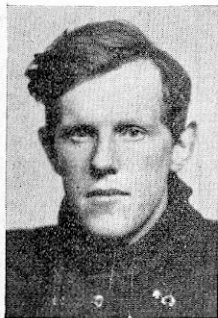
John Madson Krogset,

sagbruksarbeidar, Vikebukta. Fødd 3. august 1911. Miste livet då Molde vart bomba 6. mai 1940.

Knut Welle,

fødd 13. mai 1914 i Bolsøy. Stukken ned av ein tyskar i Molde 24. oktober 1940.

Håkon Olson Huse,
fiskar, fødd 27. november 1911 på
Harøya. Vart skoten av tyske fly
den 12. mai 1942 medan han dreiv
sitt yrke som fiskar ute på havet.

Paul Petterson Ødegård,
fødd 24. februar 1912. Døydd 7. ok-
tober 1942 med di han vart påkøyrd
av ein buss i Salford ved Manches-
ter.

Trygve T. Seter,
Frå Aukra. Fødd 26. september 1918.
Kom bort på veg frå Alesund til
Trondheim med «Irma», som vart
torpedert 13. februar 1944.

**Andreas Edvard Nygård
Nerland,** Hustad. Fødd 12
febr. 1886. Vart mine:rengd
og kom bort saman med
febr. 1886. Vart minesprengd
Let etter seg kone og 5 born

Martin Lillevik,
Hustad. Fødd 29 april 1899.
Minesprengd då han var
ute på fiske 23. juli 1942.
Let etter seg kone og 5
born.

Fridtjof Aandahl.
Sjå tekst side 49.

